

ПРОФИЛ НА РОДОВАТА ЕДНАКВОСТ ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

UN WOMEN, 2023

Публикацијата е подготвена во рамките на проектот на UN Women „Советодавни услуги за вклучување на родовата перспектива за администрацијата на Северна Македонија на централно ниво – Инструмент за родова еднаквост (Gender Equality Facility – GEF)“, што го спроведува канцеларијата на UN Women во Северна Македонија во партнерство со Секретаријатот за европски прашања и Министерството за труд и социјална политика, со финансиска поддршка од Шведска.

Ставовите изразени во оваа публикација не мора да ги претставуваат ставовите на UN Women, Обединетите нации или на нивна поврзана организација ниту на Владата на Шведска. Одговорноста за информациите и ставовите изразени во публикацијата целосно ја сноси авторот/авторите.

© 2023 UN Women. Сите права се задржани.

Подготвено од Програмската канцеларија на UN Women во Северна Македонија

Дизајн: Нита Хаџихамза Гаши

Публикацијата треба да се цитира на следниов начин: UN Women (2023) *Профил на родовата еднаквост во Северна Македонија, Скопје, Северна Македонија.*

ПРОФИЛ НА РОДОВАТА ЕДНАКВОСТ ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

UN WOMEN, 2023

Скопје, 2023

АКРОНИМИ И СКРАТЕНИЦИ

АААМУ	Агенција за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги
ППА	Пекиншка платформа за акција
ЗАЗ	Заедничка анализа на земјата
ЦЕДАВ	Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените
ПРЕЗ	Профил на родова еднаквост на земјата
ЦХФ	Швајцарски франк
ПСНЗ	План за имплементација на ниво на земја
СЕ	Совет на Европа
КСЗД	Комисија за спречување и заштита од дискриминација
ССО	Сеопфатно сексуално образование
ОГО	Организација(и) на граѓанското општество
ДЦАФ	Женевски центар за управување со безбедносниот сектор
ПРИ	Партнери за развој и интеграција
НРК	Намалување на ризикот од катастрофи
СН	Семејно насилство
ЕБРД	Европската банка за обнова и развој
ОРД	Образование во раното детство
ЕИГЕ	Европски институт за родова еднаквост
ЕСА	Employment Service Agency
ЕУ	Европска Унија
ДЕУ	Делегација на ЕУ
СКНЖ	Ставање крај на насилството врз жените
ФЕС	Фондација Фридрих Еберт
ФРА	Агенција за основни права на Европската Унија
ГАП	Родов акциски план
РБН	Родово базирано насилство
ГДИ	Индекс за родов развој
БДП	Бруто-домашен производ
РЕ	Родова еднаквост
РЕЗЖ	Родова еднаквост и зајакнување на жените
ГИИ	Индекс на родова нееднаквост
РОБ	Родово одговорно буџетирање
ХДИ	Индекс на човечки развој

ХФА	Рамка за акција од Хјого
ХПВ	Хуман папилома вирус
ИСТ	Information and communication technologies
ВРЛ	Внатрешно раселено лице
МОТ	Меѓународна организација на трудот
ИОМ	Меѓународна организација за миграција
ИЈЗ	Институт за јавно здравје
Истанбулска конвенција	Конвенција на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство
ЛГБТИ	Лезбијки, геј, бисексуалци, трансродови и интерсексуални лица
АРС	Анкета за работна сила
ЛНОБ	Никој нема да биде изоставен
ЗСЗД	Закон за спречување и заштита од дискриминација
ЕЛС	Единица(и) на локална самоуправа
МИОА	Министерство за информатичко општество и администрација
МО	Министерство за одбрана
МОН	Министерство за образование и наука
МФ	Министерство за финансии
МЗ	Министерство за здравство
МВР	Министерство за внатрешни работи
МНР	Министерство за надворешни работи
МТСП	Министерство за труд и социјална политика
МКД	Македонски денар
МЖСПП	Министерство за животна средина и просторно планирање
НАП	Национален акциски план
НАТО	Организација на Северноатлантскиот договор
НЕЕТ	Лица што не се вработени и не посетуваат образование или обука
НВО	Невладина организација
ОДА	Официјална развојна помош
ОЕЦД-ДАЦ	Комитет за развојна помош на Организацијата за економска соработка и развој
ОРД	Охридски рамковен договор
ОХЦХР	Канцеларија на Високиот комесар за човекови права на Обединетите нации
ОЛП	Организација(и) на лица со попреченост

ОБСЕ	Организација за безбедност и соработка во Европа
ПИСА	Програма за меѓународно оценување на учениците
ДЗР	Државен завод за ревизија
СДЦ	Швајцарската агенција за развој и соработка
ЦОР	Цели за одржлив развој
ДИК	Државна изборна комисија
СЕК	Шведска круна
СИДА	Шведска агенција за меѓународна развојна соработка
МСП	Мали и средни претпријатија
СОП	Стандардни оперативни процедури
ДЗС	Државен завод за статистика
СРЗ	Сексуално и репродуктивно здравје
СТЕМ	Наука, технологија, инженерство и математика
ТНВ	Trafficking in human beings
АКВ	Анкета за користење на времето
УКИМ	Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје
УНЦТ	Тим за земјата на Обединетите нации
UNDP	United Nations Development Programme
УНФЦЦЦ	Рамковна конвенција на Обединетите нации за климатски промени
УНФПА	Фонд за население на Обединетите нации
УНХЦР	Висок комесаријат за бегалци на Обединетите нации
УНИЦЕФ	Фонд за деца на Обединетите нации
УНРЦО	Канцеларија на постојаниот координатор на Обединетите нации
UNSDCF	Рамка за соработка за одржлив развој на Обединетите нации
РЗБОН	Резолуција на Советот за безбедност на Обединетите нации
UN Women	Тело на Обединетите нации за родова еднаквост и зајакнување на жените
УПП	Универзален периодичен преглед
УСД	Американски долар
НВЖ	Насилство врз жените
ДНП	Доброволен национален преглед
ЖБЗ	Жени, бизнис и закон
СЗО	Светска здравствена организација
ЖМБ	Жени, мир и безбедност

БЛАГОДАРНОСТ

UN Women во Северна Македонија ја подготви оваа публикација со цел во државата да се подобрат сознанијата и податоците за унапредување на меѓународните, регионалните и националните обврски за постигнување родова еднаквост и зајакнување на жените и да служи како извор за застапување базирано врз докази и подготовка на програми за националните засегнати страни, меѓународните партнери за развој и системот на ОН за да се унапредат придобивките и да се надминат пречките на национално, регионално и глобално ниво. Документот е изготвен со активно учество на претставници на владини тела и невладини организации и треба да се користи како вредна алатка во процесите за следење на напредокот на земјата во остварувањето на целите за одржлив развој на национално ниво.

UN Women изразува благодарност за посветеноста на учесниците на сесиите за консултации и валидација, како и за нивниот придонес за оваа публикација: Светлана Цветковска, Елена Грозданова, Мабера Камбери, Дарко Доцински, Младен Фрчковски, Маја Папатолевска, Мирјана Алексевска и Гордана Тренкоска (Министерство за труд и социјална политика), Елизабета Буова и Валентина Јаневска (Секретаријат за европски прашања), Билјана Стевкова и Антоанела Станковска Будимир (Министерство за одбрана), Билјана Шуперлиска (Министерство за внатрешни работи), Арлинда Беќири (Министерство за надворешни работи), Нермина Факовиќ и Џемиле Аљиќи (Министерство за здравство), Јасмина Марковска и Елена Гиновска (Државен завод за статистика), Емилија Петреска-Камењарова и Сашо Богдановски (Агенција за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги), Селвиша Рамадани и Вељка Јуран (Агенција за вработување), Јана Велковска (Генерален секретаријат на Владата), Ирена Николов (Организација на единиците на локалната самоуправа), Жанета Попоска (Мисија на ОБСЕ во Скопје), Ирена Иванова (Делегација на ЕУ во Северна Македонија), Емилија Димовска, Воскре Наумоска Илиева и Дијана Стојановиќ Горѓевиќ (Квина тил Квина), Љупка Трајановска (Центар за истражување и креирање политики), Даниела Димитриевска (Македонско женско лоби), Савка Тодоровска (Национален совет за

родова рамноправност), Тања Иванова и Васка Лешоска (Реактор), Драгана Каровска Чемерска (ХЕРА), Марија Савовска (Акција Здруженска), Елена Кочоска (Полио Плус), Теодора Столевска (Младински образовен форум), Наташа Димова (Македонски центар за меѓународна соработка), Лилјана Јоноски (Рурална коалиција), Благица Киров (ЕХО Штип), Андреа Накова и Наташа Доковска (Новинари за човекови права), Пранвера Касами и Клаудија Мановска (Институт за лидерство и јавна политика), Весна Глигорова и Нада Димитриевска (Центар за управување со промени), Валентина Дисоска и Елена Блажевска (Здружение на бизнис жени), Марија Тодоровска (Отворена порта/Ла Страда), Гордана Несторовска (Радар) и Бојана Јовановска (Хелсиншки комитет за човекови права).

Следниве претставници на телата на Обединетите нации, исто така, учествуваа во процесите на консултации и валидација и придонесоа со важни повратни информации за оваа публикација: Татијана Темелкоска (УНРЦО/ОХЦХР), Јасмина Белчовска-Тасевска и Лилиан Кандикјан (УНРЦО), Сања Бојаниќ и Снежана М. Дамјановска (УНДП), Афродита Шаља-Плавјанска и Жаклина Гештаковска Алексовска (УНФПА), Артур Ајазов (УНИЦЕФ), Тихомир Николовски, Елена Џартовска Царановиќ и Татјана Бундалеска (УНХЦР), Катерина М. Спасовска (ИОМ), Марија Хосе Чаморо и Емил Крстановски (МОТ) и Весна Ивановиќ Кастареде (UN Women).

На крајот, UN Women му изразува благодарност за посветеноста на тимот што учествуваше во изработката на документот: Наташа Амдију, Мемет Мемети, Марјан Петрески (национални консултанти), Валерија Вилардо, Елизабет Дубан (меѓународни консултантки), а особено на Наташа Димитровска (UN Women) која ја имаше главната одговорност за преглед, дополнување, консолидирање и финализирање на публикацијата. Наедно, се заблагодаруваме за поддршката од колегите од програмската канцеларијата на UN Women во Северна Македонија и од Регионалната канцеларија за Европа и Централна Азија, кои го прегледаа документот и дадоа вредни коментари и мислења.

СОДРЖИНА

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ	9
1. ВОВЕД	16
А. Основни информации и образложение	16
Б. Општа цел и специфични цели	16
В. Методологија и структура	17
2. СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА ВО КРАТКИ ЦРТИ	19
Институционални механизми за унапредување на родовата еднаквост	21
Родови статистики и податоци	22
3. ПАРТНЕРСТВА ЗА РОДОВА ЕДНАКВОСТ	25
4. ГЛАВНИ НАОДИ	31
4.1. УПРАВУВАЊЕ И УЧЕСТВО ВО ЈАВНИОТ ЖИВОТ	31
Национална правна, институционална и политичка рамка	32
Преглед на актуелните трендови во учеството на жените на пазарот на трудот	32
Медиумско претставување на жените во политиката	36
Родово одговорно буџетирање	36
4.2. ЕКОНОМСКО УЧЕСТВО НА ЖЕНИТЕ	39
Национална правна, институционална и политичка рамка	40
Преглед на актуелните трендови во учеството на жените на пазарот на трудот	41
Пристап на жените до претприемништво и финансирање	44
Жените во руралните средини и вработување во земјоделството	45
Имотни/сопственички права и права на земјоделско земјиште	46
Неплатена работа за грижа	47
Влијанието на КОВИД-19	48

4.3. ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУКА НА ЖЕНИТЕ И ДЕВОЈЧИЊАТА	50
Национална правна, институционална и политичка рамка	50
Преглед на актуелните трендови во образованието	51
4.4. ЗДРАВЈЕ И БЛАГОСОСТОЈБА НА ЖЕНИТЕ	55
Национална правна, институционална и политичка рамка	56
Преглед на актуелните трендови во поглед на здравјето и благосостојбата на жените	56
Пристап до здравствени услуги	58
Влијанието на КОВИД-19	60
4.5. НАСИЛСТВО ВРЗ ЖЕНИ И ДЕВОЈЧИЊА	61
Национална правна, институционална и политичка рамка	61
Преглед на актуелните трендови во насилството врз жените	63
Постојни услуги за жртви на насилство врз жени	65
Влијанието на КОВИД-19	67
Трговија со луѓе	67
Детски/рани браков	68
4.6. ЖЕНИТЕ, МИРОТ И БЕЗБЕДНОСТА, ХУМАНИТАРНА АКЦИЈА И НАМАЛУВАЊЕ НА РИЗИКОТ ОД КАТАСТРОФИ	71
Национална правна, институционална и политичка рамка	71
Преглед на актуелните трендови во застапеноста на жените во институциите во безбедноста и одбраната	73
Намалување на ризик од катастрофи	74
Бегалци, баратели на азил и лица без државјанство	75
Одговор на кризата предизвикана од КОВИД-19	76
5. ЗАКЛУЧОЦИ	79
6. ПРЕПОРАКИ	82
БИБЛИОГРАФИЈА	88
АНЕКС – ДЕТАЛЕН ОПИС НА МЕТОДОЛОГИЈАТА	97

Табели:

1	Преглед на достапноста на податоците за индикаторите за ЦОР поврзани со родот	22
2	Индикатори за ЦОР за политичкото учество на жените во одлучувањето	30
3	Број на професионални судии, по пол и степен на суд во 2022 година	33
4	Број на јавни обвинители, по пол и степен на суд во 2022 година	33
5	Удел на жени и мажи вработени во јавниот сектор, 2022 година	34
6	Удел на вработените во јавниот сектор по етничка припадност и род, 2022 година	34
7	Индикатори за ЦОР за економското учество на жените	38
8	Индикатори за ЦОР за образование и обука на жени и девојчиња	49
9	Основни способности на девојчињата и момчињата	51
10	Индикатори за ЦОР за здравје	53
11	Индикатори за ЦОР за насилството врз жените и девојчињата	59
12	Индикатори за ЦОР за жените, мирот и безбедноста, хуманитарна акција и намалување на ризикот од катастрофи	68
13	Вработени во МВР, по етничка припадност и пол, 2021 година	70
14	Удел на жени и мажи во Армијата на Република Северна Македонија, 2021 година	71
15	Удел на жени и мажи во Министерството за надворешни работи, 2021 година	71
16	Вработени во Центарот за управување со кризи поделени по пол и етничка припадност, 2021 година	72

Извршно резиме

Профилот на родовата еднаквост на земјата (ПРЕЗ) претставува важен водич за процена на тековната состојба на родовата еднаквост и зајакнувањето на жените (РЕЗЖ) за UN Women и тимот за земјата на Обединетите нации, како и за Владата на Северна Македонија, граѓанското општество и другите партнери во развојот. Профилот претставува аналитички и оперативен документ со кој се проценуваат клучните предизвици за родовата еднаквост во контекст на одржливиот развој во Северна Македонија и се истражуваат постојните можности за надминување на недостатоците што се утврдени во сите тематски области што се анализираат во извештајот. Целта на UN Women е со подготовката на ПРЕЗ да спроведе концизна и компаративна анализа на ситуацијата. ПРЕЗ ја опишува и анализира сегашната состојба, главно, врз основа на индикаторите на Целите за одржлив развој (ЦОР), имајќи ги предвид рамките на Пекиншката платформа за акција и Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените (ЦЕДАВ). Во согласност со Стратегискиот план на UN Women 2022-2025,¹ анализирани се следниве клучни области за ПРЕЗ: управување и учество во јавниот живот; економско учество на жените; насилство врз жените и девојчињата; и жените, мирот и безбедноста, хуманитарна акција и намалување на ризикот од катастрофи. Исто така, во согласност со Пекиншката платформа за акција², како релевантни при разгледувањето на состојбата на РЕЗЖ во земјата, анализирани се следниве области: образование и обука на жените и девојчињата; и здравје и благосостојба на жените. Во овој ПРЕЗ се разгледуваат постојните податоци за родовата еднаквост заедно со постојното законодавство и политиките на земјата што се однесуваат на секоја од овие области. Секое поглавје започнува со достапните квантитативни податоци што, главно, се однесуваат на индикаторите за ЦОР, по што следува анализа на релевантната рамка на политиките и завршува со анализа на тековната состојба, при што се укажува на главните недостатоци во постигнувањето родово еднаквост во Северна Македонија. При анализата посебен фокус се става на влијанието на КОВИД-19, врз основа на расположливите податоци во моментот на изготвувањето на документот.

Иако може да се забележи значителен напредок во поглед на РЕЗЖ, особено во поглед на донесувањето релевантни стратегии и политики, спроведувањето на родово одговорно буџетирање (РОБ) и собирањето податоци разделени по пол, со анализата на различните области се утврди дека сè уште постојат значителни јазови.

Управување и учество во јавниот живот

Во Северна Македонија присуството на жените во управувањето, на места на кои се донесуваат одлуки и во јавниот живот, сè уште претставува област во која има значителен родов јаз. Иако критичната квота за учество на жените во законодавната и судската власт е постигната, жените сè уште се соочуваат со ниска застапеност на места на кои се донесуваат одлуки во извршната власт на национално и локално ниво. На последните избори одржани во јули 2020 година жените освоија 41,7 проценти од пратеничките мандати,³ што претставува зголемување од 10 проценти во споредба со 2016 година, кога жените освоија 30,1 процент од мандатите.⁴ Меѓутоа, на местата на кои се донесуваат одлуки во извршната власт, од владиниот состав избран во јануари 2022 година со 21 член, само четири се жени (една заменичка-министерка и три министерки). Застапеноста на жените во Владата (како претседател, заменик-претседател и министер) изнесува 19 проценти⁵, што е значително пониско од процентот во Европската Унија (34 проценти).⁶ Состојбата е уште позагрижувачка на локално ниво, со само две жени избрани за градоначалнички од вкупниот број од 81 градоначалник (2,5 проценти) на последните избори.

Ниската застапеност на жените во извршната власт на национално и локално ниво произлегува од систематската дискриминација на жените во политичките партии, во кои многу ретко жените заземаат места во партиското раководство. Исто така, политичките партии немаат основна заштита за своите членки, активистки и политички претставнички,

¹ Достапно на: <https://www.unwomen.org/en/un-women-strategic-plan-2022-2025>

² Достапно на: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/01/beijing-declaration>

³ Од 47 пратенички, 21 ја претставуваат коалицијата на СДСМ (од 46), 17 коалицијата на ВМРО (од 44), пет од ДУИ (од 15) и четири од Коалицијата Алијанса/Алтернатива (од 12). Извор: <https://www.sobranie.mk/segashen-sostav-2020-2024.nspw>

⁴ Жените во Собранието (ИПУ), 2016, <http://archive.ipu.org/pdf/publications/wip2016-e.pdf>

⁵ Податоци собрани од авторот врз основа на официјалната статистика на Владата на Северна Македонија.

⁶ Индекс на родово еднаквост, достапен на: <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2021/domain/power>

со мала или никаква заштита од дискриминација, вознемирување или родово базирано насилство или акти против овие појави.

Вкупната застапеност на жените во судството покажува позитивен тренд во поглед на жените на места на кои се донесуваат одлуки, со 60,6 проценти од сите актуелни професионални судии (299 жени и 194 мажи) во 2022 година.⁷ Жените сочинуваат повеќе од половина од судиите во првостепените и второстепените судови (апелационите судови), а родов паритет има и во Врховниот суд.⁸ Исто така, 55,1 процент од обвинителите се жени (103 жени и 84 мажи во 2022 година), но, сепак, жените имаат помал удел во судовите од повисок степен.⁹

Родовата поделба на секторите е видлива во јавната администрација. Како вработени во јавната администрација, жените најмногу се застапени во областа на трудот и социјалната политика (82,9 проценти), здравството (72,7 проценти) и образованието (66,7 проценти), додека мажите сочинуваат поголем дел од вработените во јавниот сектор во животната средина (89,3 проценти), транспортот (85,5 проценти) и земјоделството (82,2 проценти).¹⁰ Исто така, може да се забележи дека жените во јавната служба во просек имаат повисоко ниво на образование,¹¹ но сепак се застапени на само околу 36 проценти од раководните места.¹²

Анализата на медиумското претставување на жените во политиката укажува дека дискриминаторскиот третман на жените е вообичаена практика во македонските медиуми. На пример, анализата на вестите за изборите одржани во 2020 година покажа дека жените -кандидатки биле застапени како говорнички само 14,5 проценти од времето и биле поканети да зборуваат на интервјуа само 17,4 проценти од вкупното време.¹³

Економско учество на жените

Во поглед на пазарот на труд во Северна Македонија, генерално, жените се во понеповолна положба, што првенствено може да се забележи од стапките на ак-

тивност и неактивност. Имено, во 2021 година стапката на активност кај жените била само 44,9 проценти наспроти 67,2 проценти кај мажите, додека стапката на вработеност била 38,3 проценти кај жените и 56,2 проценти кај мажите.¹⁴ Жените, исто така, претставуваат 62,7 проценти од неактивното население.¹⁵ Покрај тоа, родовите разлики се многу видливи во економскиот статус на вработените лица. Во 2021 година само 19,2 проценти од работодавците биле жени (намалување во однос на 21,2 проценти во 2020 година), само 22,6 проценти од вработените за сопствена сметка биле жени (намалување во однос на 24,4 проценти во 2020 година), додека 66,4 проценти од неплатените семејни работници биле жени (зголемување во однос на 63,9 проценти во 2020 година).¹⁶ Во 2021 година има само 21 процент жени на високи менаџерски позиции во компаниите што котираат на берзата и членови на одбори.¹⁷

Во Северна Македонија и понатаму преовладува родовата поделба на секторите за вработување. Покрај препознатливите сектори, како што се градежништвото, транспортот или рударството, во кои огромното мнозинство од вработените се мажи, најголеми разлики се забележуваат во образованието каде што 60,6 проценти од вработените се жени, здравството и социјалната заштита каде што 77,7 проценти од вработени се жени и секторот на ИКТ каде што 65 проценти од вработените се мажи.¹⁸ Генерално, жените се вработени во значително поголем број во секторите што се карактеризираат како „сектори за грижа“ и кои, главно, помалку се платени.¹⁹

Главните бариери за вработување и учество на жените на пазарот на трудот во Северна Македонија се родовата поделба на домашните обврски и товарот на грижата за децата и постарите лица, главно, поради недостигот на институции за образование во раното детство, особено во руралните области. Во 2020 година 59,3 проценти од неактивните жени од возрастната група од 20 до 64 години биле неактивни поради домашни обврски, додека само 2,3 проценти од мажите биле неактивни поради иста причина.²⁰ Податоците од најновата достапна Анкета за користење на времето (2015) покажуваат дека жените

⁷ Совет на Европа. 2022. Европска комисија за ефикасност на правдата (ЦЕПЕЈ), Евалуација на Северна Македонија, издание за 2022 година.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

¹⁰ МИОА, Годишен извештај од Регистарот на вработени во јавниот сектор, 2022.

¹¹ Ibid.

¹² Доброволен национален преглед, Северна Македонија, 2020.

¹³ АААВМУ. 2020. Родот во изборната кампања 2020: Анализа на родовите прашања и начинот на прикажување и претставување на жените и на мажите во изборното медиумско претставување на националните телевизии.

¹⁴ ДЗС, Резултати од Анкетата за работна сила, 2021 година, соопштение: https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/2.1.22.05_mk.pdf

¹⁵ Ibid.

¹⁶ ДЗС, База на податоци МакСтат, Вработени по економски статус и пол.

¹⁷ ДЗС, База на податоци МакСтат, Учество на жени на високи раководни места, во компании што котираат на берзата, членови на управни одбори, број на места.

¹⁸ ДЗС, База на податоци МакСтат, Вработени лица по сектор на дејност на деловен субјект и пол.

¹⁹ Башевска, М. 2019. Индекс на родова еднаквост во Северна Македонија, UNDP-UN Women.

²⁰ ДЗС, База на податоци МакСтат, Неактивно население поради обврски во домаќинството, процент од неактивното население на возраст од 20 до 64 години.

поминуваат трипати повеќе време на активности во домаќинството од мажите (3,38 часа дневно во споредба со 1,11 часа за мажите).²¹

Поради вкрстените идентитетски карактеристики, некои жени, како што се жените во руралните средини, жените Ромки и жените со попреченост, се во уште понеповолна положба на пазарот на трудот. Стапката на вработеност кај жените во урбаните средини во 2021 година изнесува 51,5 проценти, а кај жените во руралните средини изнесува 38,1 процент.²² Стапките на вработеност се значително пониски за жените Ромки, само 8 проценти во 2021 година.²³ Нема достапни податоци за вработување на жени со попреченост, но податоците за вработени лица со попреченост во заштитните друштва²⁴ покажуваат дека мажите со попреченост се вработени во значително повисок број (1.269 мажи и 727 жени со попреченост вработени во 2021 година).²⁵

Распространетите патријархални општествени норми и неповолната положба на жените на пазарот на трудот придонесуваат за нивна дискриминација и подредена положба во други области, како што е сопственоста на имот. Во Северна Македонија само околу 4 проценти од жените се сопственички на куќа/имот.²⁶ Бројките се поразителни и во поглед на сопственоста на земјиште, при што само околу 12 проценти од жените се сопственички на земјиште, а половина од нив не се активни во процесот на донесување одлуки за активностите поврзани со земјиштето.²⁷ Само 27,8 проценти од имотите во Северна Македонија се регистрирани на жени.²⁸ Состојбата во руралните средини е полоша, при што само 5 проценти од жените се носители на сопственички права и тоа, обично откако ќе станат вдовици.²⁹

Образование и обука на жени и девојчиња

Во областа на образованието, бројот на ученици, како девојчиња, така и момчиња, во основното образование е во опаѓање во последните две децении.

Нема значителни родови разлики во стапките на запишување во основно и средно образование. Најзначајна разлика во запишувањето се забележува во високото образование, каде што постојано има поголем број жени. На пример, во 2021 година 59 проценти од студентите запишани во високото образование биле жени.³⁰

Родовата поделба на научните области се забележува уште во средното образование и продолжува и во високото образование. Меѓу традиционалните „женски“ научни области се здравството, личните услуги и гимназиското образование, додека електротехниката, земјоделството, шумарството и градежништвото, главно, се „маски“ научни области.³¹

Податоците не покажуваат значителна разлика во стапките на девојчиња и момчиња што не посетуваат училиште во основното и во средното образование. Сепак, стапките за најсиромашниот квинтил и кај средношколците Роми се повисоки. Имено, 84 проценти од девојчињата Ромки и 86,7 проценти од момчињата Роми посетуваат основно училиште, што укажува на малку пониска стапка на посетување основно училиште за двата пола во споредба со нивните вршници што не се Роми: 98,1 процент и 97,9 проценти, соодветно.³²

Бројот на жени што магистрираат и докторираат постојано е поголем од бројот на мажите. Во 2021 година 60 проценти од лицата што дипломирале на магистерски студии биле жени, а единствените области во кои преовладуваат мажите се информациско-комуникациските технологии (ИКТ), земјоделството и услугите, со 64, 59 и 70 проценти, соодветно.³³ Од лицата што докторирале во 2021 година жени биле 61 процент, при што мажите преовладуваат само во инженерството, производството и градежништвото со 58 проценти и во земјоделството, шумарството, рибарството и ветерината со 67 проценти.³⁴

Кога станува збор за наставничката професија, во основното и средното образование огромно мнозинство од наставниците се жени, додека во високото образование на повисоките места, како редовни професори, има повеќе мажи отколку жени. Во 2021 година 69,9 проценти од наставниците во

²¹ ДЗС, Анкета за користење на времето 2014/2015.

²² ДЗС. 2023. Жените и мажите во Северна Македонија.

²³ МТСП, Стратегија за инклузија на Ромите 2022-2030.

²⁴ Во согласност со Законот за вработување на инвалидни лица (Сл. весник бр. 87/2005, 113/2005, 29/2007, 88/2008, 161/2008, 99/2009, 136/2011, 129/15, 147/15 и 27/16), заштитно друштво се дефинира како друштво со најмалку десет вработени, од кои најмалку 40 проценти се лица со инвалидност.

²⁵ ДЗС. 2023. Жените и мажите во Северна Македонија.

²⁶ ГИЗ. 2020. Инсертер: Правото на сопственост загарантирано со Уставот, само 4% од руралните жени се сопственички на имот.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

³⁰ ДЗС, База на податоци МакСтат, Запишани студенти, државјани на Република Северна Македонија, во високото образование.

³¹ ДЗС. 2023. Жените и мажите во Северна Македонија.

³² ДЗС и УНИЦЕФ, МИКС 2018-2019.

³³ https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/2.1.22.07_mk.pdf

³⁴ Ibid.

основните училишта во Северна Македонија биле жени, 62,3 проценти во средно образование, додека 51,4 проценти од професорите и соработниците во високото образование биле мажи.³⁵

Здравје и благосостојба на жените

И покрај универзалната опфатеност со здравствена заштита, пристапот на жените до квалитетни здравствени услуги за сексуално и репродуктивно здравје, особено кај Ромите и другите маргинализирани групи и понатаму претставува проблем.³⁶ Земјата ги подобри резултатите во поглед на очекуваниот животен век и намалување на смртноста на доенчињата, но потребни се системски промени за да се одржи трендот на намалување на смртноста. Стапката на неонатална смртност во 2021 година изнесува 2,9 на 1.000 живородени, што претставува намалување во однос на 4,2 во 2020 година,³⁷ додека стапката на смртност кај доенчиња во 2021 година изнесува 4,6 на 1.000 живородени деца.³⁸ Се забележува зголемување на смртноста кај мајките, со 10,7 на 100.000 живородени, што претставува зголемување во однос на 5,2 во 2020 година.³⁹

Стапката на фертилитет во Северна Македонија во 2021 година изнесува 1,6 живородени деца по жена.⁴⁰ Стапката на наталитет кај адолесцентите во 2021 година изнесува 15,7 на 1.000 жени на возраст од 15 до 19 години.⁴¹ Се проценува дека 0,2 проценти од жените се породиле на возраст под 15 години, а околу 4,5 проценти од жените на возраст меѓу 20 и 24 години се породиле пред 18-годишна возраст. Кај Ромките овие проценти се сосема различни - 0,5 проценти и 28,2 проценти, соодветно.⁴²

Генерално, 58,8 проценти од жените во Северна Македонија сами одлучуваат за своето сексуално и репродуктивно здравје, додека само 39,3 проценти од Ромките, кои се во брак или заедница, сами одлучуваат за своето здравје.⁴³ Грижата за сексуалното и репродуктивното здравје сè уште претставува проблематичен аспект во одредени општини и региони во Северна Македонија, каде што мнозинството од населението би можело да се смета дека е во ранлива категорија, како Ромки и постари

жени. И покрај доволниот број гинеколози што го надминува европскиот просек, тие не се рамномерно распределени, така што има општини во кои нема доволно или воопшто нема гинеколози, што заедно со финансискиот аспект претставува бариера за грижата на жените за сексуалното и репродуктивното здравје.⁴⁴

Малигната неоплазма на дојка е најчеста причина за смртни случаи од неоплазми кај жените во периодот од 2010 до 2021 година. Стапката на смртност се движи од 30,0 во 2010 година до 26,4 во 2018 година и 32,6 на 100.000 жени во 2021 година.⁴⁵ Во системот на здравствена заштита, генерално, недостига посистематски пристап за превенција од малигни заболувања.

Кога станува збор за достапноста на услугите, постои значителен недостиг на услуги и поддршка за постарите жени и жените во период на менопауза, како и специјализирани услуги за менталното здравје за жените што се однесуваат на постпородилна депресија и други нарушувања карактеристични за жените.

Насилство врз жени и девојчиња

Северна Македонија има стабилна правна рамка за заштита на жените од родово базирано насилство и семејно насилство, со ратификацијата на Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство (Истанбулска конвенција) и донесувањето на новиот Закон за спречување и заштита од насилство врз жените и семејно насилство во 2021 година, што ги опфаќа сите форми на такво насилство и содржи конкретни дефиниции за „насилство врз жените“ и „родово базирано насилство“, во согласност со меѓународните стандарди и Истанбулската конвенција. Повеќето форми на манифестирање семејно насилство се инкриминирани со измените на Кривичниот законик, донесени во 2023 година. Исто така, во 2020 година беше донесен нов Закон за спречување и заштита од дискриминација, со кој се гарантира заштита од дискриминација врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет.

³⁵ ДЗС, База на податоци МакСтат, Родови индикатори.

³⁶ ОН Северна Македонија, Заедничка анализа на земјата, ажуриран извештај за 2021 година, Северна Македонија, стр.10.

³⁷ ДЗС, База на податоци МакСтат, Стапка на неонатална смртност, по регион.

³⁸ ДЗС, 2023. Жените и мажите во Северна Македонија.

³⁹ Институт за јавно здравје, Извештај за здравјето на населението во Република Северна Македонија.

⁴⁰ ДЗС, База на податоци на МакСтат, Вкупна стапка на фертилитет.

⁴¹ СЗО (2021): <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/349683/WHO-SRH-21.148-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁴² ДЗС и УНИЦЕФ, МИКС 2018-2019.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Младеновиќ, Б. и Луческа, И. 2019. Ситуациона анализа и предложени модалитети: Здравствена заштита за репродуктивното здравје во Република Македонија, ХЕРА – Асоцијација за здравствена едукација и истражување.

⁴⁵ Институт за јавно здравје, Извештај за здравјето на населението во Република Северна Македонија.

Според податоците на Министерството за внатрешни работи (МВР), во 2022 година се извршени вкупно 1.117 кривични дела поврзани со семејно насилство, што претставува зголемување во однос на 1.056 во 2021 година и 992 во 2020 година, при што најголем дел од сторителите, околу 92 проценти, се мажи.⁴⁶ Најголем дел од регистрираните кривични дела поврзани со семејно насилство се телесни повреди, додека во 2022 година имало седум убиства при вршење семејно насилство, што претставува зголемување во однос на пет во 2021 година и четири во 2020 година.⁴⁷ Огромното мнозинство жртви на семејно насилство се жени, 79 проценти во 2022 година, главно, сопруги на сторителите.⁴⁸ Во 2022 година најголем број оплаки поднесени до МВР се однесуваат на психичко малтретирање при вршење семејно насилство, со околу 84 проценти од оплаките.⁴⁹

Во поглед на поддршката на жените што преживеале насилство, постои значителен недостиг од специјализирани услуги, како и недостиг на човечки ресурси што работат како даватели на услуги. Се забележува и недостиг на поддршка за жените што преживеале насилство во последователниот период во поглед на економското зајакнување и домувањето.

Трговија со луѓе

Трговците со луѓе експлоатираат домашни и странски државјани како жртви во Северна Македонија, а, исто така, експлоатираат и жртви од Северна Македонија во странство.⁵⁰ Странските жртви што се предмет на трговија заради сексуална експлоатација во Северна Македонија обично потекнуваат од Источна Европа и од Балканот, додека децата, првенствено Ромите, се експлоатирани со принудно питање и сексуална експлоатација преку принудни бракови.⁵¹ Мигрантите и бегалците што патуваат или се шверцуваат низ Северна Македонија се ранливи на трговија со луѓе, особено жените и малолетниците без придружба.

Во 2021 година дојде до значително зголемување на бројот на идентификувани жртви на трговија со луѓе, односно 48 идентификувани жртви, наспроти седум во 2020 година.⁵² Од 48 идентификувани жртви, 40 биле странски државјани, главно, тргувани заради принудна работа, од кои 36 биле мажи, шест жени, пет девојчиња и едно момче.⁵³

Детски/рани бракови

Раните бракови претежно се забележуваат кај ромската заедница со слаба економска и социјална положба на семејството и поврзани се со сиромаштија, напуштање на училиштето и рана бременост, што може да има последици по репродуктивното здравје на девојчињата.⁵⁴ Во ромските населби, 45,1 процент од жените на возраст од 20 до 24 години стапиле во брак пред 18-годишна возраст, наспроти 7,5 проценти во општото население.⁵⁵ Најчестите оправдувања за детските бракови во Северна Македонија се бременоста, потребата да се зачува „честа“ на семејството и „подобар живот во западните земји“.⁵⁶

Жените, мирот и безбедноста, хуманитарна акција и намалување на ризикот од катастрофи

Жените, главно, не се доволно застапени во институциите на безбедноста и одбраната, кои се сметаат за сектори во кои доминираат мажите. Во 2021 година во Министерството за внатрешни работи 80,1 процент од вработените биле мажи, а 19,9 проценти жени.⁵⁷ Од вкупно осумдесет полициски станици во Северна Македонија, во 2021 година во само пет имало жени на местото полициски командир.⁵⁸ Во поглед на различни работни места во Армијата, во 2021 година 83 проценти од офицерите биле мажи, а само 6 проценти од професионалните војници биле

⁴⁶ <https://data.gov.mk/organization/mbp>

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Стејт департамент на САД, 2022. Извештај за трговија со луѓе: Северна Македонија.

⁵¹ Ibid.

⁵² Влада на Република Северна Македонија, Годишен извештај на Националната комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција 2021 година.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ УНФПА, Детски брак во Поранешна Југословенска Република Македонија (Преглед).

⁵⁵ ДСЗ и УНИЦЕФ, МИКС 2018–2019.

⁵⁶ УНФПА, Детски брак во Поранешна Југословенска Република Македонија (Преглед).

⁵⁷ Министерство за внатрешни работи на Република Северна Македонија, Годишен извештај на органите на државната управа за напредокот на состојбата на еднаквите можности за жените и мажите за 2021 година.

⁵⁸ Јованоски, З. 2021. Со најдобриот армиски вод командува жена – се подобрува ли родовата еднаквост во безбедносно-разузнавачката заедница? 26.10.2021, 360 Степени (статија на интернет), достапно на: <https://360stepeni.mk/so-najdobriot-armiski-vod-komanduva-zhena-se-podobruva-li-rodovata-ednakvost-vo-bezbednosno-razuznavachkata-zaednitsa/>

жени.⁵⁹ Учеството на жените во цивилниот персонал во Армијата не е многу поголемо и изнесува 34 проценти.⁶⁰ Во Министерството за надворешни работи има повеќе мажи отколку жени од вкупниот број вработени, со 40,3 проценти жени дипломати и 59,7 проценти мажи.⁶¹ Жените, генерално, се наоѓаат на пониските нивоа од највисоките места на кои се донесуваат одлуки, односно застапени се со само 22 проценти во директорските, 34 проценти во амбасадорските звања и 12,5 проценти како генерални конзули.⁶²

Во поглед на родовиот паритет во институциите за управување со кризи, во Центарот за управување со кризи (околу 27 проценти се жени) и Дирекцијата за заштита и спасување (околу 29 проценти се жени) застапени се повеќе мажи, што покажува дека сè уште се присутни родовите стереотипи во поглед на управувањето со кризи како занимање во кое преовладуваат мажите.⁶³ Во Дирекцијата за заштита и спасување на само околу 8 проценти од вкупно 23 раководни места се наоѓаат жени.⁶⁴

⁵⁹ Министерство за одбрана, Годишен извештај на органите на државната управа за напредокот на состојбата на еднаквите можности за жените и мажите за 2021 година.

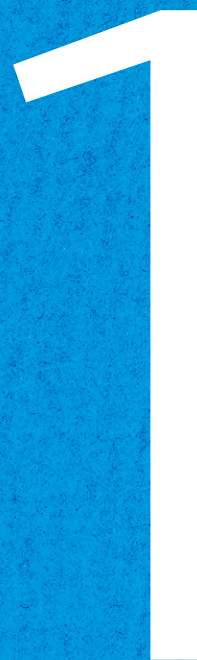
⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Министерство за надворешни работи, Родово буџетска изјава за 2021 година.

⁶² Ibid.

⁶³ Интервју, Координатор за еднакви можности, Дирекција за заштита и спасување (одржано на 02.02.2022 година).

⁶⁴ Ibid.

ВОВЕД

1. ВОВЕД

А. Основни информации и образложение

Усвојувањето на Агендата за одржлив развој 2030 и нејзините придружни цели за одржлив развој (ЦОР) налага земјите членки на ОН да ги приспособат напорите за мерење на економскиот, општествениот напредок, како и напредокот во областа на животната средина во рамките на глобалната агенда од перспектива на родовата еднаквост и зајакнувањето на жените. Како дел од вложувањата на целиот систем на ОН во оваа област и реализацијата на тристраниот мандат на UN Women - поддршка на зајакнати глобални норми и стандарди; промовирање на ефективна координација, кохерентност и заложба во рамките на системот на ОН за родова еднаквост; и поддршка на земјите членки во преточувањето на глобалните норми и стандарди во националните политики и активности - Стратегискиот план за жените 2022-2025 на ОН е посветен на зголемување на знаењето на национално ниво и зајакнување на националните системи за следење на меѓународните, регионалните и националните обврски за родова еднаквост и зајакнување на жените и девојчињата.⁶⁵ Како поддршка на горенаведеното, почнувајќи од 2019 година, регионалните канцеларии и канцелариите за земјите на UN Women изработуваат профили на родовата еднаквост во земјата (ПРЕЗ). Профилот за Северна Македонија е подготвен во рамките на проектот „Советодавни услуги за вклучување на родовата перспектива за администрацијата на Северна Македонија на централно ниво – Инструмент за родова еднаквост“ (ГЕФ), што UN Women во Северна Македонија го спроведува од декември 2020 до септември 2023 година, во партнерство со Секретаријатот за европски прашања (СЕП) и Министерството за труд и социјална политика (МТСП), со финансиска поддршка на Шведска. Проектот има цел да ја поддржи Владата на Северна Македонија во транспонирањето на *правото на ЕУ за родова еднаквост* преку зголемување на долгорочните капацитети на клучниот персонал за вклучување на родовата еднаквост во процесите на планирање и спроведување. Профилот е резултат на сеопфатна секторска родова анализа и консултаци

со релевантните засегнати страни. Тој обезбедува веродостојни родово сензитивни информации за поддршка на координацијата на ОН, вклучително и за Рамката за соработка за одржлив развој меѓу Република Северна Македонија и Обединетите нации за периодот 2021-2025 година.⁶⁶ Исто така, таму каде што е релевантно, Профилот ги одразува наодите од Брзата родова процена што беше спроведена во 2020 година⁶⁷ и социоекономската процена на влијанието на КОВИД-19 во Северна Македонија во согласност со Рамката на ОН за непосреден социоекономски одговор на КОВИД-19,⁶⁸ како и Ажурираниот извештај за 2021 година на Заедничката анализа на земјата.⁶⁹

Б. Општа цел и специфични цели

Целта на Профилот е да послужи како основа за редовно следење на напредокот кон родовата еднаквост и зајакнувањето на жените и ЦОР, како и за заедничко планирање и спроведување на работата поврзана со родовата еднаквост и зајакнувањето на жените од ОН и нивните национални партнери. Профилот обезбедува детална процена на клучните предизвици за родовата еднаквост во контекст на одржливиот развој во Северна Македонија и ги утврдува родовите нееднаквости во уживањето на социјалните и економските права, културните и политичките права и ги анализира главните причини за утврдените предизвици. Профилот, исто така, го забележува недостигот на податоци и докази за родовата еднаквост и ја нагласува потребата од пополнување на празнините во родовите податоци и истражување на достапните извори на податоци за да се произведат дополнителни расчленети податоци што ќе се користат за родова анализа. Профилот ги проценува и ефектите од утврдените предизвици врз жените и мажите, особено ранливите групи, како што се, девојчињата и младите жени, жените со попреченост, жените Ромки, жените што живеат во руралните и оддалечените области, самохраните мајки, жените мигрантки и бегалки, постарите жени и жените жртви на насилство.

⁶⁵ Достапно на: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2021/09/un-women-strategic-plan-2022-2025>

⁶⁶ Достапно на: <https://northmacedonia.un.org/en/100160-republic-north-macedonia-and-united-nations-sustainable-development-cooperation-framework>

⁶⁷ Башевска, М. 2020. Брза родова процена на влијанието на КОВИД-19 врз жените и мажите во Северна Македонија, UN Women.

⁶⁸ УНДП. 2020. Социоекономска процена на влијанието на КОВИД-19 во Северна Македонија [Верзија 1, 12 јуни 2020 година].

⁶⁹ ОН Северна Македонија, Заедничка анализа на земјата, ажуриран извештај за 2021.

V. Методологија и структура

Профилот се заснова врз детална анализа на податоци и преглед на постојните информации што ги собира националната агенција за статистика и други централни и локални институции; постојни извештаи, студии и сеопфатни родови анализи спроведени во Северна Македонија во различни области на политики; законодавни, институционални, оперативни и рамки на политики за родова еднаквост; како и други релевантни документи и извештаи, вклучително и оние што се доставуваат до меѓународните тела.

Се организираа консултативни состаноци за да се разговара за клучните теми и да се утврдат приоритетите во областа на родовата еднаквост за земјата во целина, како и фокусот за наредниот период. Се одржаа консултации со 24 партнери од националните агенции на ОН, Владата, вклучително и родовите институционални механизми и меѓународните партнери. Поточно, се спроведоа интервјуа со клучни информатори, односно со претставници од Министерството за труд и социјална политика, Министерството за одбрана, Државниот завод за статистика, Заедницата на единиците на локалната самоуправа, Мисијата во Скопје на Организацијата за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ) и Делегацијата на Европската Унија во Северна Македонија. Исто така, се спроведоа интервјуа и со претставници од осум агенции на ОН, имено, Канцеларијата за постојан координатор на ОН (РЦО), Фондот за население на ОН (УНФПА), Програмата за развој на ОН (УНДП), Фондот за деца на ОН (УНИЦЕФ), Високиот комесаријат за бегалци на ОН (УНХЦР), Меѓународната организација на трудот (МОТ), Меѓународната организација за миграција (ИОМ) и Телото на ОН за родова еднаквост и зајакнување на жените (UN Women). Дополнително се спроведоа и онлајн консултации со фокус-групи со претставници од граѓански организации⁷⁰ за да се утврдат предизвиците и напредокот во постигнувањето на родовата еднаквост и зајакнувањето на жените во земјата од перспектива на локалните заедници, како и да се разговара за остварливи стратегии за постигнување родова еднаквост во Северна Македонија. Консултациите се одржаа во февруари 2022 година.

Профилот беше валидиран на три сесии за валидација што се одржаа на 18, 19 и 20 април 2023 година, со релевантни партнери од јавната администрација, граѓанските организации и меѓународната заедница. Коментарите и забелешките што беа дадени на сесиите за валидација беа соодветно вклучени во конечната верзија на Профилот.

Профилот претставува резиме на контекстот во кој е подготвен, со анализа на моментната состојба на човековите права, состојбата на родовата еднаквост, постигнувањата во рамките на Агендата 2030 и истакнување на важноста на градење поддршка од партнерите. Во извештајот се анализира рамката на политики и правната рамка на сила во Северна Македонија, со фокус на меѓународните обврски за родова еднаквост, националното законодавство и стратегиите што националните институции ги имаат донесено, како и постојните родови институционални механизми. Профилот излегува од рамките на квантитативна анализа и вклучува и квалитативна анализа на основните причини за пречките во унапредувањето на состојбата на родовата еднаквост и зајакнувањето на жените, како и на меѓусебно поврзаната природа на податоците.

Профилот е структуриран во согласност со тематските области на фокус на Стратегискиот план на UN Women 2022-2025 и Пекиншката платформа за акција, со анализа на клучните наоди во следниве области:

- управување и учество во јавниот живот;
- економско учество на жените;
- образование и обука на жените и девојчињата;
- насилство врз жените и девојчињата;
- здравје и благосостојба на жените;
- жените, мирот и безбедноста, хуманитарна акција и намалување на ризикот од катастрофи.

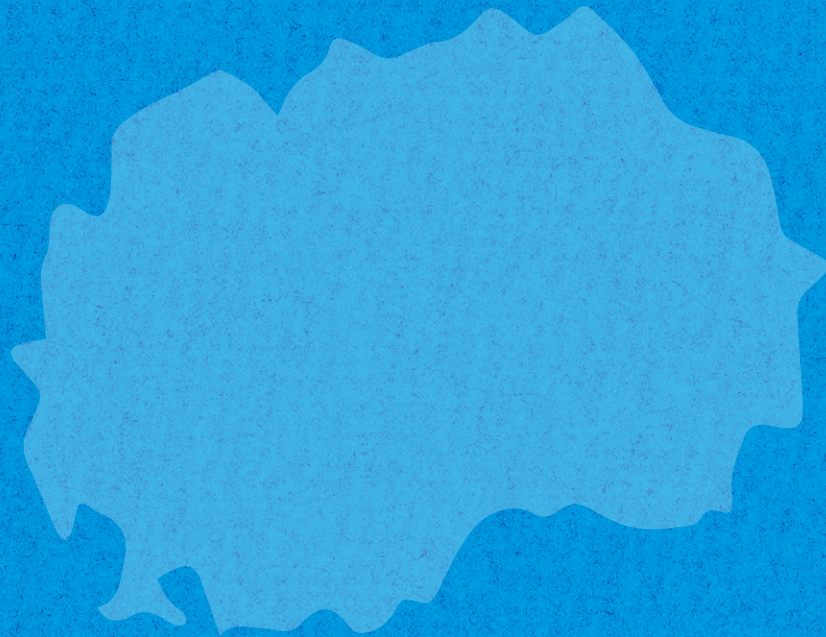
Таму каде што е релевантно, во анализата се вклучени и наоди за влијанието на КОВИД-19, додека акцент се става и на родово различните потреби на жените и девојчињата од заедниците на етничките малцинства и жените и девојчињата со попреченост, во согласност со пристапот *Никој нема да биде изоставен*.

На крајот, во извештајот се утврдени и конкретните предизвици во релевантните области и се даваат конкретни препораки за унапредување на состојбата на родовата еднаквост и зајакнувањето на жените во Северна Македонија во контекст на Агендата за одржлив развој, насочени кон реформи на националните политики, нивно спроведување и промени во однесувањето.

Детален опис на методологијата е даден во Анекс 1.

⁷⁰ Целата листа на учесници е дадена во Анекс 1.

2

**СЕВЕРНА
МАКЕДОНИЈА
ВО КРАТКИ ЦРТИ**

2. СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА ВО КРАТКИ ЦРТИ

Република Северна Македонија е земја без излез на море, која се наоѓа на Балканскиот Полуостров и граничи со Албанија, Бугарија, Грција, Косово⁷¹ и Србија. Како една од конститутивните републики на поранешна Југославија, Северна Македонија прогласи независност во 1991 година и успеа да избегне директно учество во војните во регионот. На почетокот на 2001 година се избегна етничка граѓанска војна, главно, поради дипломатската интервенција на Европската Унија, Соединетите Американски Држави, ОБСЕ и Организацијата на Северноатлантскиот договор (НАТО), што доведе до потпишување на долгорочно политичко решение, односно Охридскиот рамковен договор (ОРД), во август 2001 година.⁷² Северна Македонија е членка на Обединетите нации, НАТО, ОБСЕ, Советот на Европа, а во декември 2005 година стана и земја кандидатка за ЕУ. Во 2020 година Советот за општи работи на ЕУ одлучи да отвори пристапни преговори со Северна Македонија, а во јули 2022 година се одржа Меѓувладинa конференција за пристапни преговори со Северна Македонија и Комисијата го започна процесот на скрининг.

Северна Македонија се наоѓа на 78. место од 191 земја што се опфатени во **Индексот на човековиот развој (ХДИ)**,⁷³ со резултат за Индексот од 0,770. Овој резултат ја става земјата во групата земји со висок човеков развој (втора најдобра група), но Северна Македонија е на најниско место од сите земји во регионот (земјите од поранешна Југославија, како и Бугарија, Грција и Албанија). Во периодот 2010-2020 година, **Индексот на човечкиот капитал (ХКП)** за Северна Македонија⁷⁴ се движи меѓу 0,54 и 0,56, што значи дека децата родени во 2023 година ќе достигнат 56 проценти од својот потенцијален човечки капитал кога ќе пораснат, во споредба со она што би можело да го постигнат доколку имаат квалитетно образование и добро здравје.⁷⁵ Ова е пониско од просекот за регионот на

Европа и Централна Азија и за земјите со висок среден приход.

За **Индексот на родовиот развој (ГДИ)**, Северна Македонија има резултат 0,945 (резултат 1,00 претставува родова еднаквост), со што спаѓа во групата 3 (што одговара на земјите за кои се смета дека имаат средна еднаквост во постигнувањата на ХДИ меѓу жените и мажите).⁷⁶ Од трите димензии на ГДИ за Северна Македонија, родовите јазови се најзначајни во поглед на очекуваниот животен век (во просек тој е подолг за жените) и приходот по жител (кој е значително помал за жените отколку за мажите). Северна Македонија се наоѓа на 37. место од 170 земји во **Индексот на родова нееднаквост (ГИИ)**, со резултат од 0,134 (овде резултатот 1,00 го претставува највисокото ниво на нееднаквост во сите измерени димензии).⁷⁷ Според ГИИ, жените во Северна Македонија имаат особено слаби резултати во димензиите на учеството во политиката и во работната сила.

Во **Индексот на родова еднаквост**, кој го мери напредокот кон постигнувањето родова еднаквост во ЕУ, резултатот на Северна Македонија од 62 во 2019 година беше под просекот на ЕУ од 67,4.⁷⁸ Индексот на родова еднаквост за 2022 година бележи пораст од 2,5 поени, со што Северна Македонија заостанува зад просекот на ЕУ со само 3,5 поени (2021 година).⁷⁹ Подобрување, главно, се забележува во домените на „моќ“, „знаење“ и „пари“, додека во доменот „време“ нема напредок, а во доменот „здравје“ има само мала промена. Најзначајна разлика во однос на просекот на ЕУ е во домените „пари“ и „време“, кои се за 18,1 поен, односно 9,1 поен зад просекот на ЕУ.⁸⁰

Северна Македонија се наоѓа на 69. место (од 146 земји) со резултат 0,716 според **Глобалниот индекс на родовиот јаз (ГГИ)** за 2022 година на

⁷¹ Сите упатувања на Косово во овој извештај треба да се сфатат дека се во контекст на Резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на Обединетите нации.

⁷² Достапно на: <https://www.osce.org/skopje/100622>

⁷³ УНДП, Извештај за човековиот развој 2021/22: https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22pdf_1.pdf.

⁷⁴ https://databankfiles.worldbank.org/public/ddpext_download/hci/HCI_2pager_MKD.pdf

⁷⁵ ОН Северна Македонија, Заедничка анализа на земјата, ажуриран извештај за 2021

⁷⁶ 2021/22 HDR Техничка белешка: https://hdr.undp.org/sites/default/files/2021-22_HDR/hdr2021-22_technical_notes.pdf

⁷⁷ <https://hdr.undp.org/data-center/thematic-composite-indices/gender-inequality-index#/indicies/GII>

⁷⁸ Башевска, М. 2019. Индекс на родова еднаквост за Северна Македонија, UN Women.

⁷⁹ Башевска, М. 2022. Индекс на родова еднаквост за Северна Македонија, UN Women.

⁸⁰ [https://eige.europa.eu/about/eu-candidate-countries-and-potential-candidates/north-macedonia?language_content_entity=en#:~:text=North%20Macedonia%20published%20two%20Gender,%20и%20Пари%20\(%20B2.2](https://eige.europa.eu/about/eu-candidate-countries-and-potential-candidates/north-macedonia?language_content_entity=en#:~:text=North%20Macedonia%20published%20two%20Gender,%20и%20Пари%20(%20B2.2)

Светскиот економски форум,⁸¹ со најниски резултати за економско учество и можности и највисоки за политичко зајакнување (резултат 1,00 значи родова еднаквост). Според **Индексот за жените, мирот и безбедноста** за 2021-2022 година Северна Македонија се наоѓа на 44. место од 170 земји, што претставува влошување во споредба со 2019-2020 година (кога земјата беше рангирана на 37. место),⁸² со слабо или никакво подобрување во категориите, како што се, дискриминаторски норми, пристрасност кон синовите⁸³ и насилство од интимен партнер.⁸⁴ Земјата има резултати далеку над глобалниот просек за застапеноста на жените во Парламентот и за отсуството на правна дискриминација и нема пријавени смртни случаи од организирано насилство.⁸⁵ Со резултат 1.704, Северна Македонија се најде на 36. место (од 163 земји) во **Глобалниот индекс на мирот (ГПИ)** за 2022 година,⁸⁶ со што заземе прво место меѓу земјите од регионот на Западен Балкан. Најголемо подобрување бележи индикаторот за интензитетот на внатрешните конфликти, што сега е на најниско ниво од 2016 година, додека најниските резултати се однесуваат на индикаторите за службениците за обезбедување и полицијата (бројот во однос на населението), политичката нестабилност и пристапот до оружје.

Во поглед на политичките и граѓанските права и слободи, Северна Македонија сè уште се смета за делумно слободна земја, со резултат 67 од 100 на рангирањето за **Слобода во светот** на Фридом Хаус од 2022 година.⁸⁷ Според **Светскиот индекс за владеење на правото**,⁸⁸ вкупниот резултат за Северна Македонија е намален од 0,55 во 2015 година на 0,53 во 2020 година, во споредба со глобалниот просек од 0,55 и регионалниот просек во Источна Европа и Централна Азија од 0,50 во 2022 година, со што земјата се наоѓа на 63. место од 140 земји и на трето место во регионот (од 14 земји). Северна Македонија се наоѓа на 85. место од 180 земји според **Индексот на перцепција на корупцијата** на Транспаренси Интернешнал за 2022 година,⁸⁹ со резултат 40 од 100, што укажува на благо подобрување во споредба со 2021 и 2020 година.

Според последниот попис на населението (2021), во Северна Македонија живеат вкупно 1,84 милион луѓе, што претставува пад од околу 10 проценти во споредба со претходниот попис од 2002 година. Намалувањето на бројот на населението се должи на повеќе фактори, од кои најзначајни се високата стапка на емиграција од 2009 година наваму и падот на стапката на фертилитет. Првпат во Северна Македонија има повеќе жени отколку мажи што претставуваат 50,4 проценти од населението.⁹⁰ Македонските домаќинства, во просек, имаат 3,1 члена.⁹¹ Просечната возраст на населението во 2021 година е 41,7 години за жени и 39,9 за мажи, а жените живеат подолго од мажите за околу четири години. Додека уделот на девојчињата (0-14) во населението се намали од 24,1 процент во 1994 година на 16,3 проценти во 2021 година, уделот на постарите жени (65+) се зголеми од 9,3 проценти во 1994 година на 18,6 проценти во 2020 година.⁹² Во 2018 година вкупно 12,1 процент од постарите лица живееле сами, споредено со 32,5 проценти во ЕУ (26), при што уделот на постарите жени што живеат сами е повисок (17,7 проценти) од уделот на мажите (7 проценти), а исто така и поголем процент од постарите жени живеат во други типови домаќинства, со други членови на семејството, пријатели или други луѓе (36 проценти), во споредба со мажите (15,2 проценти).⁹³

Етничките Македонци сочинуваат 58,4 проценти од населението, а етничките Албанци сочинуваат 24,3 проценти, додека останатиот дел од населението го сочинуваат Турци, Роми, Срби и други малцинства.⁹⁴ Ромите се една од групите во најнеповолна положба во земјата, особено Ромките. На пример, стапката на вработеност за жените Ромки е значително пониска отколку за жените што не се Ромки, додека Ромките, исто така, имаат највисока инциденција на детски бракови и адолесцентска бременост во Северна Македонија - фактори што кај нив придонесуваат за пониска стапка на завршување на формалното образование и недоволна застапеност на пазарот на трудот. Подетални информации и податоци што се однесуваат на жените и девојчињата Ромки се дадени таму каде што е релевантно во рамките на содржината на Профилот.

⁸¹ https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf

⁸² <https://giwps.georgetown.edu/the-index/>

⁸³ „Пристрасност кон синовите“ се однесува на претпочитување момчиња, што укажува на сериозна дискриминација на девојчињата и жените.

⁸⁴ Северна Македонија е подобро рангирана од Босна и Херцеговина (56), Албанија (58), Косово (77), слично на Црна Гора (42), а полошо од Србија (34).

⁸⁵ <https://giwps.georgetown.edu/wp-content/uploads/2021/11/WPS-Index-2021.pdf>

⁸⁶ <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2022/06/GPI-2022-web.pdf>

⁸⁷ <https://freedomhouse.org/country/north-macedonia/freedom-world/2022>

⁸⁸ <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2022/North%20Macedonia/>

⁸⁹ <https://www.transparency.org/en/countries/republic-of-north-macedonia>

⁹⁰ ДЗС, Попис 2021 година.

⁹¹ Ibid.

⁹² Ibid.

⁹³ СЗО. 2021. Старите лица и пристапот до здравствена заштита во Северна Македонија, Копенхаген: Регионална канцеларија на СЗО за Европа, стр.22.

⁹⁴ ДЗС, Попис 2021. 7,2 проценти од населението не беа попишани и податоците беа собрани од административни извори.

Почнувајќи од 90-тите години на 20 век, Северна Македонија постигна значителен напредок во поглед на економскиот развој и интеграцијата на глобалните пазари. Бидејќи е економија со висок среден приход, сè уште се соочува со голем јаз во споредба со животниот стандард во ЕУ: бруто-домашниот производ (БДП) по жител изнесува 42 проценти од просекот на ЕУ-27 во 2021 година, што претставува зголемување во однос на 38 проценти во 2020 година.⁹⁵ Свкупно, 21,8 проценти од населението било изложено на ризик од сиромаштија во 2020 година, без значајна разлика меѓу жените и мажите (21,9 проценти и 21,7 проценти, соодветно).⁹⁶ Самохраните родители со деца (41,6 проценти изложени на ризик) и домаќинствата со двајца возрасни со три или повеќе деца (45,6 проценти) имаат највисоки стапки на ризик од сиромаштија по домаќинство.⁹⁷ Коэффициентот на Џини како мерка за нееднаквоста во распределбата на приходите во 2020 година изнесува 31,4 проценти.⁹⁸

Северна Македонија постигна значителен напредок во поглед на состојбата на родовата еднаквост и зајакнувањето на жените, со стабилна национална правна рамка за спроведување на меѓународните обврски во оваа област. Во Уставот од 1991 година (член 9) е предвидено дека сите граѓани се еднакви независно од полот, расата, бојата на кожата, националното и социјалното потекло, политичкото и верското уверување, имотната и општествената положба. Меѓутоа, за разлика од уставите на некои земји членки на ЕУ, во него не се содржи посебна одредба за еднаквост меѓу жените и мажите. Земјата ја ратификуваше Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените (ЦЕДРАВ)⁹⁹ и Факултативниот протокол во 1994 година. Како потписничка на Пекиншката декларацијата и Платформата за акција (1995),¹⁰⁰ Северна Македонија презеде обврски за нејзино спроведување на четвртата Светска конференција за жените во септември 1995 година. Во 2019 година земјата го поднесе својот Извештај за примената на Пекиншката декларација и Платформата за акција (1995) и резултатите од Втората посебна сесија на Генералното собрание на ОН (2000)-Пекинг +25.¹⁰¹ Во 2017 година земјата ја ратификуваше

Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените (Истанбулска конвенција),¹⁰² а во 2022 година Северна Македонија го поднесе својот прв извештај до Групата експерти за акција против насилството врз жените и семејното насилство (ГРЕВИО).¹⁰³

Земјата има воспоставено национална правна рамка за заштита на правата на жените и родова еднаквост, со три клучни закони во нејзиниот центар: Закон за еднакви можности на жените и мажите, донесен во 2006 година, со измени и дополнувања од 2012 година,¹⁰⁴ Закон за спречување и заштита од дискриминација, донесен во 2020 година¹⁰⁵ и Закон за спречување и заштита од насилство врз жените и семејно насилство, донесен во 2021 година.¹⁰⁶ Покрај тоа, постојат неколку национални стратешки документи и политики за унапредување на состојбата на родовата еднаквост и зајакнување на жените во земјата, првенствено Националната стратегија за родова еднаквост 2022-2027 година,¹⁰⁷ Националниот акциски план за спроведување на Истанбулска конвенција (2018-2023),¹⁰⁸ како и вториот Национален акциски план за спроведување на Резолуцијата 1325 на Советот за безбедност на ОН Жените, мирот и безбедноста (2020-2025).¹⁰⁹

Институционални механизми за унапредување на родовата еднаквост

Во поглед на институционалните механизми, Секторот за еднакви можности во рамките на Министерството за труд и социјална политика (МТСП) е одговорен за координација и спроведување на Законот за еднакви можности на жените и мажите (2012). И покрај тоа што со Законот на МТСП му е доделен обемен список на задачи, финансиските и човечките ресурси со кои располага Министерството за спроведување на овие задачи се ограничени.¹¹⁰ Во согласност со Законот за еднакви можности на жените и мажите, сите органи на државната управа мора да назначат координатор

⁹⁵ Евростат: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/bookmark/461f3dd9-d3de-42e4-b12b-74ec5858dcc4?lang=en>

⁹⁶ ДЗС, Лаекенски индикатори за сиромаштија, 2020 година, соопштение: https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/4.1.22.40_mk.pdf

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Достапно на: <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>

¹⁰⁰ Достапно на: <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf>

¹⁰¹ Достапно на: https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/CSW/64/National-reviews/North_Macedonia.pdf

¹⁰² Достапно на: <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/text-of-the-convention>

¹⁰³ <https://rm.coe.int/greivio-inf-2022-5-state-report-north-macedonia/1680a618d5>

¹⁰⁴ Службен весник на Република Македонија бр. 6/12, 166/14.

¹⁰⁵ Службен весник на Република Северна Македонија бр. 258/2020.

¹⁰⁶ Службен весник на Република Северна Македонија бр. 24/2021.

¹⁰⁷ Достапно на: <https://bit.ly/3m91hIW>

¹⁰⁸ Достапно на: https://mtsp.gov.mk/pocetna-ns_article-nacionalniot-plan-za-sproveduvanje-na-konvencijata-za-sprecurvanje-i-borba-protiv-nasilstvoto-vrz-zen-nspj

¹⁰⁹ Достапно на: <https://www.globalwps.org/data/MKD/files/2020-2025.pdf>

¹¹⁰ ОБСЕ. 2020. Родовата еднаквост е важна! Прирачник за родова еднаквост и зајакнување на жените наменет за пратениците и собранискиот персонал, стр. 20.

и заменик-координатор за еднакви можности што се обврзани годишно да доставуваат извештаи до Секторот за еднакви можности во МТСП, со релевантни информации за состојбата на напредокот во поглед на родовата еднаквост и за следењето на спроведувањето на Националната стратегија за родова еднаквост, како и на други релевантни политики и стратегии. На локално ниво, во општинските совети се формирани комисији за еднакви можности на мажите и жените. Членовите на комисиите за еднакви можности на општинско ниво се избираат од советниците, а нивниот состав се менува на секои четири години. Клучните институционални предизвици со кои се соочува јавниот сектор, вклучително и родовата машинерија, се ограничените капацитети за ефективно извршување на обемната работа што е потребна за следење и спроведување на мерките за родова еднаквост, како и недоволната комуникација, координација, технички и финансиски ресурси наменети за функционирање на националната родова машинерија.¹¹¹

Како парламентарна република, 120 пратеници во Собранието на Северна Македонија се избираат со пропорционална застапеност за мандат од четири години. Претседателот се избира за најмногу два пет-годишни мандати со директно гласање на народот. Еднодомното Собрание го избира премиерот што ја води Владата и има најголема извршна власт. Во Собранието на Северна Македонија, Комисијата за еднакви можности на жените и мажите, која е составена од претставници на сите политички партии, е одговорна за родовата сензитивност на законите и за надзор над спроведувањето на меѓународните обврски и националното законодавство. Клубот на пратенички, кој функционира од 2003 година, е неформално консултативно тело во Собранието за унапредување на правата на жените. Со донесувањето на Правилникот за организација и делокруг на работата на Клубот во 2019 година, Клубот доби поформален третман, но, сепак, за да се зголеми неговото влијание врз политичките процеси, Клубот ќе треба целосно да се формализира.¹¹²

Покрај Народниот правобранител, важен механизам за заштита на правата на жените, борбата против дискриминацијата и промовирањето на еднаквоста е и Комисијата за спречување и заштита од дискриминација (КСЗД). Надлежностите на КСЗД ги опфаќаат и приватниот и јавниот сектор, за разлика од надлежностите на Народниот правобранител што се ограничени на јавниот сектор.

Родови статистики и податоци

Државниот завод за статистика (ДЗС) е координатор на статистичкиот систем на земјата и одговорен за производство и дисеминација на родова статистика, во согласност со Законот за државната статистика,¹¹³ Законот за еднакви можности на жените и мажите,¹¹⁴ Законот за спречување и заштита од насилство врз жените и семејно насилство¹¹⁵ и други релевантни закони и стратегии, како и меѓународните обврски преземени од Северна Македонија. ДЗС ги дефинира статистичките методологии и стандарди што се применуваат во Северна Македонија и обезбедува заштита на податоците што се собираат од физички и од правни лица.¹¹⁶

Според Законот за еднакви можности на жените и мажите (член 18), сите приватни и државни правни лица се обврзани да собираат, евидентираат и обработуваат статистички податоци, да произведуваат податоци поделени по пол и редовно да ги доставуваат до ДЗС. Стратегискиот план на Државниот завод за статистика за периодот 2022-2024 година¹¹⁷ обезбедува рамка според која ДЗС ги одредува своите основни приоритети, цели и развојни програми насочени кон интеграција во Европскиот статистички систем, зајакнување на институционалната средина и статистичката инфраструктура, градење стратегиски партнерства и управување со квалитетот.¹¹⁸

Главната публикација на ДЗС за родови индикатори е „Жените и мажите во Северна Македонија“,¹¹⁹ која редовно се подготвува повеќе од две децении, почнувајќи од 2000 година, и обезбедува податоци за неколку области. ДЗС, исто така, редовно спроведува истражувања на населението на различни теми, како што се Мултииндикаторското кластерско истражување (МИКИ), Анкетата за работна сила (АРС), Анкетата за приходите и условите за живеење (АПУЖ) и други. Податоците од голем број од овие истражувања се поделени по пол, ако не целосно, барем за неколку клучни индикатори.¹²⁰ Податоците од истражувањата, генерално, се достапни во посебни публикации, но не се доследно пренесени во „Жените и мажите во Северна Македонија“. Според тоа, родовите статистики што ги произведува ДЗС се распределени во неколку различни публикации и иако родово специфични податоци се достапни преку онлајн базата на податоци, тие не се консолидирани.¹²¹

¹¹¹ Извештај на Владата на Република Северна Македонија за примената на Пекиншката декларација и Платформа за акција (1995) и резултатите од втората посебна сесија на Генералното собрание на ОН (2000) – Пекинг +25, 30 април 2019 година.

¹¹² Јованова, Е. 2019. Бројност и натпартиска соработка на пратеничките како фактор за зајакнување на нивното влијание, Парламентарен институт, Собрание на РСМ.

¹¹³ Службен весник на Република Македонија бр. 54/1997, 21/2007, 51/2011, 104/2013, 42/2014, 192/2015, 27/16, 83/18, 220/18, 31/20.

¹¹⁴ Службен весник на Република Македонија бр. 6/12, 166/14.

¹¹⁵ Службен весник на Република Северна Македонија бр. 24/2021.

¹¹⁶ UN Women. 2022. Жените и мажите во Северна Македонија – Статистички портрет на трендовите во родовата еднаквост.

¹¹⁷ Достапно на: https://www.stat.gov.mk/pdf/StrateskiPlan/StrategiskiPlan_2022-2024_mk.pdf

¹¹⁸ UN Women. 2022. Жените и мажите во Северна Македонија – Статистички портрет на трендовите во родовата еднаквост.

¹¹⁹ <https://www.stat.gov.mk/PublikaciiPoOblast.aspx?id=23&rbrObl=37>

¹²⁰ UN Women. 2022. Жените и мажите во Северна Македонија – Статистички портрет на трендовите во родовата еднаквост.

¹²¹ Ibid.

Прегледот на постојните родови статистички податоци за Северна Македонија укажува дека некои од податоците се добиваат од пописите и редовните истражувања на ДЗС, а некои се од административни извори. Примерите за податоци од административни извори се однесуваат, меѓу другото, на статистичките податоци за плати од Управата за јавни приходи, податоци за образование од Министерството за образование и наука, податоци за насилство врз жените од Министерството за внатрешни работи и центрите за социјална работа. Една слабост на административните податоци е тоа што производителите на официјални податоци не мора да следат систематски или координиран пристап и тоа придонесува да има тешкотии во споредувањето на податоците од различни извори.

Врз основа на прегледот на достапните податоци, од 82 индикатори за ЦОР поврзани со родот, кои се дефинирани во глобалната рамка на индикатори за Целите за одржлив развој, од вкупно 231 индикатор, дефинирани од Меѓуагенцијската и експертска група

за родови статистика,¹²² Северна Македонија има произведено податоци за само околу 40 проценти.¹²³ Утврден е недостиг на податоци во клучните области, особено: насилството врз жените, сиромаштијата и социјалната исклученост, жените и безбедноста на храната и жените во локалната власт.

Накратко, Северна Македонија е на добар пат да го зајакне својот систем за собирање, користење, анализа и дисеминација на податоци поделени по пол. Сепак, и понатаму постојат одредени клучни предизвици. Меѓу приоритетните предизвици е зајакнувањето на координацијата во рамките на националниот статистички систем. Со подобра координација помеѓу ДЗС и производителите на административни податоци во министерствата и другите национални институции ќе се подобри и рационализацијата на релевантните родови статистики, податоците ќе станат достапни за креирање политики засновани врз докази и ќе се овозможи пристап на поширокото население до статистичките податоци.¹²⁴

Табела 1

Преглед на достапноста на податоците за индикаторите за ЦОР поврзани со родот

ЦОР	Вкупен број на индикатори	Индикатори за ЦОР поврзани со родот	Достапни податоци за индикаторите за ЦОР поврзани со родот
1	13	7	4
2	14	4	2
3	28	16	16
4	12	9	8
5	14	14	8
6	11	2	0
7	6	2	0
8	16	7	7
9	12	1	1
10	14	1	1
11	14	3	2
12	13	0	0
13	8	2	0
14	10	0	0
15	14	0	0
16	24	11	9
17	14	2	1
ВКУПНО	231 ¹²⁴	82	59

Извор: Матрица за мапирање за индикаторите за ЦОР поврзани со родот, подготвена во рамките на проектот на UN Women „Инструмент за родови еднаквост“ во соработка со Државниот завод за статистика (необјавено)

¹²² <https://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/>

¹²³ Извор: Матрица за мапирање за индикаторите за ЦОР поврзани со родот, подготвена во рамките на проектот ГЕФ на UN Women во соработка со Државниот завод за статистика (необјавена).

¹²⁴ Во вкупниот број не се вклучени индикаторите што се повторуваат под две или три различни потцели, види: <https://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/>

3

**ПАРТНЕРСТВА
ЗА РОДОВА
ЕДНАКВОСТ**

3. ПАРТНЕРСТВА ЗА РОДОВА ЕДНАКВОСТ

UN Women, Шведската агенција за меѓународна развојна соработка (Сида), Швајцарската агенција за развој и соработка, Делегацијата на ЕУ во Северна Македонија, Мисијата на ОБСЕ во Скопје, како и другите агенции на ОН, како што се УНИЦЕФ, УНХЦР, УНДП и УНФПА, се главни меѓународни актери што работат на родовата еднаквост и зајакнувањето на жените во Северна Македонија. Ефикасното програмирање на меѓународната заедница и координацијата обезбедуваат понатамошна поддршка за иницијативите за родовата еднаквост.

Во Северна Македонија има 18 агенции на ОН.¹²⁵ Нивната работа се остварува во согласност со Рамката за соработка за одржлив развој меѓу Република Северна Македонија и Обединетите нации 2021-2025, со дваесет договорени резултати во четири области на стратески фокус што одговараат на потребите на земјата и ги користат компаративните предности на ОН: инклузивен просперитет; квалитетни услуги за сите; здрава животна средина; и добро владеење.¹²⁶ Во Рамката се препознаваат родовата еднаквост, вклучувањето на маргинализираните и исклучените групи и централното место на принципот *Никој да не биде изоставен*, како принцип што е присутен во сите тематски области и служи како клучен обединувачки критериум за идентификација и спроведување на програмските интервенции во рамките на системот на ОН во земјата. Според тоа, Рамката се фокусира на исполнувањето на потребите на најранливите групи: млади што не се вработени и не посетуваат образование или обука (НЕЕТ); жени и девојчиња од етничките заедници; жени и девојчиња со попреченост; постари жени; ромската заедница; деца од етничките заедници и деца во ризик; лица со попреченост; бегалци, баратели на азил, мигранти, внатрешно раселени лица и лица без државјанство; лезбијки, геј, бисексуалци, трансродови и интерсексуални лица (ЛГБТИ); луѓе во руралните средини/мали земјоделци; и постари лица.¹²⁷

Стратеските партнерства со различни владини структури се клучни за работата на ОН за унапредување на состојбата на родовата еднаквост и зајакнување на жените во Северна Македонија, предводена од UN Women. Во текот на спроведувањето на Рамката, ОН

одиграа важна улога во обезбедувањето поддршка на органите на власта на различни нивоа во Северна Македонија за утврдување на стратеските прашања, посветеност и постигнување на нормативните стандарди (преку програми и спроведување) и подготовка и донесување закони, стратегии и политики што ја поттикнуваат родовата еднаквост.

Во Северна Македонија **UN Women** ги поддржува напорите на Владата и граѓанското општество за исполнување на националните и меѓународните обврски за родовата еднаквост, особено во поглед на донесувањето закони и стратегии за исполнување на обврските во согласност со ЦЕДАВ, Пекиншката платформа за акција, Истанбулската конвенција, како и обврските што произлегуваат од правото на ЕУ и Агендата за одржлив развој 2030. Приоритет им се дава на високо релевантните области, како што се нормативните стандарди, вклучувањето на родовата перспектива во главните политики, родово одговорното буџетирање (РОБ), елиминирањето на насилството врз жените и жените во лидерството и управувањето. Опсежната работа на UN Women во Северна Македонија опфаќа поддршка за вклучување на родовата перспектива во (прет)пристапниот пат на земјата кон ЕУ, насочена кон централната и локалните власти за систематско и одржливо вклучување на родовата перспектива во сите фази од процесите на подготовка и спроведување политики и буџетирање. UN Women, исто така, работи со јавните службеници на обезбедување подобри интегрирани услуги за спречување и заштита од семејно насилство. Покрај тоа, на системско ниво, UN Women придонесе за многубројни процеси поврзани со родово одговорното буџетирање, зајакнување на капацитетите на вработените во јавната администрација и другите структури на централно и локално ниво за запознавање со РОБ и негова примена во планирањето, буџетирањето и спроведувањето на процесите. На крајот, UN Women го поддржува и спроведувањето на националните обврски за унапредување на положбата на жените во рамките на реформата на безбедносниот сектор и спроведувањето на националните акциски планови за Резолуцијата 1325 на Советот за безбедност на ОН.

¹²⁵ ФАО, МОТ, ИОМ, ОХЦХР, РЦО, UN Women, ОН-Хабитат, УНДП, УНЕЦЕ, УНЕП, УНЕСКО, УНФПА, УНХЦР, УНИЦЕФ, УНИДО, УНОДЦ, УНОПС и СЗО.

¹²⁶ <https://northmacedonia.un.org/en/100160-republic-north-macedonia-and-united-nations-sustainable-development-cooperation-framework>

¹²⁷ УНСДГЦ 2021-2025, стр. 12.

УНДП, во соработка со партнерите од ОН и глобалната заедница, ѝ дава приоритет на родовата еднаквост како клучен аспект на својата работа со различни групи. Во овој пристап се вклучени две клучни компоненти: интегрирање на родовите аспекти во сите програми и интервенции (вклучување на родовата перспектива) и спроведување насочени иницијативи за зајакнување на жените и девојчињата. Значајни напори им се посветени на унапредувањето на родово одговорните јавни политики и услуги за сите граѓани, промовирањето мерки што нудат повеќе можности жените да бидат поконкурентни на пазарот на трудот, вклучително и за поголемо учество на жените во студиите и работните места во областите на СТЕМ, промовирањето модели базирани врз заедницата што овозможуваат и жените и мажите да ги дефинираат решенијата за кризи и да имаат придобивки од нив, како и на подобрувањето на одговорот на родово базираното насилство.

Еден од важните придонеси на **УНИЦЕФ** за спречување и елиминирање на стереотипите и предрасудите кон жените и девојчињата е ревизијата на училишните наставни програми од родова перспектива, во соработка со Министерството за образование, како од аспект на содржината, така и од аспект на визуелното прикажување. УНИЦЕФ, исто така, го постави прашањето за недостигот од веродостојни (поделени по пол) податоци за утврдување на проблемите и мерење на сиромаштијата, особено кај домаќинствата што ги водат жени. Во 2020 година УНИЦЕФ подготви Анализа на состојбата на жените и децата во Република Северна Македонија за да се утврдат и разгледаат бариерите и можностите за целосно остварување на правата на сите деца што живеат во Северна Македонија, особено во поглед на еднаквоста и родот. Предизвик за сите клучни актери ќе биде да се институционализираат утврдените најдобри практики.

УНФПА го поддржува спроведувањето на Законот за спречување и заштита од насилство врз жените и семејно насилство, донесен во јануари 2021 година. Поддршката се операционализира преку стабилната правна и политичка рамка што е мултисекторска и опфаќа и работа со сторителите и искористување на предностите на медиумите. Обезбедува поддршка за подобрување на пристапот и квалитетот на услугите за жртвите, на мултисекторски начин, како и на системот за собирање и користење податоци во согласност со минималните стандарди на Системот за управување со информации за родово базирано насилство. Во однос на сексуалното и репродуктивното здравје, УНФПА ги поддржа напорите на земјата за одговор на кризата предизвикана од КОВИД-19, како и за обезбедување континуитет на квалитетни услуги за сексуално и репродуктивно здравје, вклучително и

преку мобилни гинеколошки амбуланти што нудат достапни, финансиски пристапни, прифатливи и квалитетни услуги за сексуално и репродуктивно здравје на населението во руралните и оддалечените средини. Во согласност со Глобалната стратегија на СЗО за искоренување на ракот на грлото на матката, УНФПА се фокусира на оваа болест што може да се спречи, а која е водечка причина за смртност кај жените на репродуктивна возраст. УНФПА, исто така, ги зајакнува капацитетите за ефективна перинатална грижа што директно придонесува за подобрување на здравствените исходи на мајките и новороденчињата.

УНХЦР соработува со Секторот за азил на Министерството за внатрешни работи (МВР) и има склучено договор за партнерство со МТСП. Областа на работа опфаќа социјални услуги, законски измени, пристап до услуги за жртви на родово базирано насилство, баратели на азил и лица без државјанство итн. УНХЦР ги поддржува и соработува со граѓанските организации што обезбедуваат бесплатна правна помош за барателите на азил.

ЕВРОПСКА УНИЈА: ЕУ е најголем давател на финансиска помош за Северна Македонија, кој ѝ помага на економијата во спроведувањето на реформите што ја приближуваат до правото на ЕУ, особено во поглед на зајакнувањето на владеењето на правото и подобрувањето на работата на јавната администрација. Финансиската поддршка на ЕУ за економијата и регионот се обезбедува и преку привремена поддршка, како што се пакетите помош за КОВИД-19, како и преку долгорочни инвестициски програми и фондови преку Инструментот за претпристапна помош (ИПА), заеми од Европската инвестициска банка, грантови од Инвестициската рамка за Западен Балкан и други. Покрај вкупно 1,2 милијарди евра што ЕУ ги обезбеди за Северна Македонија во периодот 2007-2020 година во рамките на ИПА I и II, ЕУ обезбедува и дополнителни 14,2 милијарди евра за регионот во рамките на ИПА III за периодот 2021-2027 година за подобрување на владеењето на правото, основните права и демократијата; зајакнување на доброто владеење, усогласувањето со правото на ЕУ, добрососедските односи и стратегиската комуникација; забрзување на транзицијата кон зелената агенда и одржливото поврзување; зголемување на конкурентноста и инклузивен раст; и поддршка на територијалната и прекуграничната соработка.¹²⁸ По пандемијата на КОВИД-19, Северна Македонија доби 220 милиони евра во форма на грантови и финансирање од пакетот за макрофинансиска помош на Европската комисија од 3 милијарди евра за партнерите за проширување и

¹²⁸ ОЕЦД, Северна Македонија: Економски профил 2022.

соседство што има цел да ѝ помогне на земјата да се справи со економските последици од пандемијата.¹²⁹

Делегацијата на ЕУ во Северна Македонија ја смета родовата еднаквост за меѓусекторско прашање што се зема предвид во сите финансиски инструменти, како во подготовката, така и во фазата на спроведување. Активностите на Делегацијата се во согласност со Стратегијата на Европската комисија за родова еднаквост 2020-2025 година¹³⁰ и третиот Родов акциски план на ЕУ (ГАП III),¹³¹ кој воведува строги правила за примена и следење на вклучувањето на родовата перспектива во сите нови акции во надворешните односи. Понатаму, ГАП III е приспособен на националниот контекст преку Планот за спроведување на ниво на земја за Северна Македонија, донесен во 2022 година.¹³² Од Планот произлегуваат политички и програмски обврски во поглед на родовата еднаквост, со главна цел да се обезбеди поддршка за ефективно спроведување на националните и меѓународните правни рамки за родова еднаквост и правата на жените, вклучување на родовата еднаквост во интеграцијата во ЕУ и претпристапната помош и зајакнување на институционалните механизми за родова еднаквост во согласност со стандардите на ЕУ. Исто така, првиот Индекс на родова еднаквост за Северна Македонија,¹³³ кој беше подготвен во рамките на ИПА и финансиран од ЕУ, претставува важен композитен индикатор што придонесува за усовршување на родовите статистики и усогласување со методологијата на Евростат.

Делегацијата, преку своите програми, поддржува подобрување на политиките, законодавството и неговото спроведување, поттикнувајќи родово трансформативни акции против родовите стереотипи и предрасуди, вклучително и против насилството врз жените и девојчињата. Секоја година напредокот на земјата кон ЕУ се следи преку Извештајот на ЕУ за напредокот на земјата. Од родова перспектива, извештаите на Европската комисија за напредокот на Северна Македонија се разликуваат по нивото на вклучување на родовата перспектива и вниманието на родовата еднаквост. Иако Извештајот за 2020 година¹³⁴ укажува на општо забележително подобрување во вклучувањето на родовата перспектива, Извештајот

за 2021 година укажува на помало внимание на прашањата за родова еднаквост.¹³⁵ Состојбата во поглед на вниманието на родовите прашања во Извештајот за 2022 година во суштина е иста како и во 2021 година.¹³⁶

ШВЕДСКА: На глобално ниво, нешто помалку од половина од вкупната поддршка на Шведската агенција за меѓународна развојна соработка (СИДА) се спроведува преку мултилатерални организации, а една третина од буџетот се канализира преку агенциите на ОН.¹³⁷ Со ваквото партнерство и поддршка, СИДА придонесува за позитивен развој на луѓето што живеат во сиромаштија, во рамките на приоритетните тематски области: демократија, човекови права, животна средина и клима, како и родовата еднаквост и улогата на жените во развојот. Соработката на СИДА со ОН значително се зголеми во изминатата деценија преку редовната соработка со: УНДП, УНИЦЕФ, ВФП, УНФПА, UN Women, УНОЦХА, ФАО и УНОПС.¹³⁸ Во 2020 година мултилатералните организации добија приближно 46 проценти од вкупните исплати на СИДА, а 73 проценти од мултибилатералната поддршка беше канализирана преку организациите на ОН, во износ од речиси 9 милијарди шведски круни (околу 850 милиони американски долари), од кои UN Women доби над 500 милиони шведски круни (или нешто повеќе од 49 милиони американски долари).¹³⁹

Стратегијата за реформска соработка на Шведска со Западен Балкан и Турција за период 2021-2027 година¹⁴⁰ обезбедува вкупно 5,6 милијарди шведски круни (околу 547 милиони американски долари), од кои на активностите на СИДА во Западен Балкан отпаѓаат приближно 4,9 милијарди шведски круни (околу 478 милиони американски долари). На Западен Балкан шведската развојна помош се фокусира на придонесот во градењето поблиски врски меѓу земјите и ЕУ и дополнувањето на активностите на ЕУ поврзани со фундаменталните реформи. Меѓу другото, активностите се фокусираат на градење и зајакнување на транспарентна, одговорна, независна и поефикасна јавна администрација на национално и локално ниво; поддршка на граѓанското општество

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Европска комисија. 2020. Унија на еднаквост: Стратегија за родова еднаквост 2020-2025, КОМ(2020) 152, последна верзија.

¹³¹ Европска комисија. 2020. Заедно кон свет на родова еднаквост, Родов акциски план на ЕУ III, амбициозна Агенда за родова еднаквост и зајакнување на жените во надворешното дејствување на ЕУ.

¹³² Достапно на: https://www.eeas.europa.eu/delegations/republic-north-macedonia/eu-gender-action-plan-iii-country-level-implementation-plan_en?s=229

<https://eige.europa.eu/news/north-macedonia-publishes-its-own-gender-equality-index>

¹³³ Kvinna till Kvinna, Is the glass half full or half empty? - Gender analysis of 2020 EC Country Reports for the Western Balkans.

¹³⁴ Kvinna till Kvinna, A stitch in time saves nine – Gender analysis of 2021 EC Country Reports for the Western Balkans.

¹³⁵ Kvinna till Kvinna, A stitch in time saves nine – Gender analysis of 2022 EC Country Reports for the Western Balkans.

¹³⁶ СИДА. 2021. Поддршка на СИДА за организациите на Обединетите нации, Преглед на портфолиото за 2021 година.

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Влада на Шведска, Министерство за надворешни работи, Стратегија за реформска соработка на Шведска со Западен Балкан и Турција за 2021-2027.

во градењето инклузивен дијалог, промовирањето на почитување на демократијата и придонесувањето за поголема доверба во општеството; развивање можности за вработување со пристојни работни услови; и давање приоритет на маргинализираните групи. Во областа на родовата еднаквост активностите на СИДА се фокусираат на намалување на родовата дискриминација, поголеми права и економско зајакнување на жените и поддршка на жените бранителки на човековите права, зголемување на влијанието и учеството на жените во политичките процеси и зголемување на пристапот до сексуално и репродуктивно здравје и почитување на правата поврзани со него, како и напори за борба против сексуалното и родово базираното насилство и промена на општествените норми.

Во Северна Македонија, Шведска ја фокусира својата програма за соработка и развој на демократијата, човековите права, владеењето на правото, климата и животната средина и мирот, како и поддршката на процесот на пристапување на земјата во ЕУ.¹⁴¹ Вкупната развојна помош за Северна Македонија во 2021 година изнесуваше 8,49 милиони американски долари, со поддршка од 1,08 милиони американски долари за УНДП, 1,05 милиони американски долари за UN Women, нешто повеќе од 790.000 американски долари за УНИЦЕФ и нешто помалку од 750.000 американски долари за УНОПС.¹⁴² Промоцијата на родовата еднаквост и зајакнувањето на жените е главна тема во рамката за соработка на Шведска, со суштински фокус на родовата еднаквост, зајакнувањето на жените и борбата против насилството врз жените. Поддршката на локалните организации што работат на промовирањето на правата на жените, борбата против родово базираното насилство, поттикнувањето на политичкото учество на жените и заштитата на сексуалните и репродуктивните права на жените се проширува преку Фондацијата Квина тил Квина. СИДА, преку организацијата We Effect, ги поддржува локалните организации што во руралните области работат на унапредување на претприемништвото, конкурентноста и продуктивноста и работи на тоа што повеќе луѓе во руралните области, особено жените и младите, да најдат работа. Освен тоа, Шведска го поддржува Женевскиот центар за управување со безбедносниот сектор (ДЦАФ), кој работи на реформирање и зголемување на демократската контрола на безбедносните и разузнавачките служби во земјата.

ШВАЈЦАРИЈА: Јужната и глобалната соработка на Швајцарската агенција за развој и соработка (СДЦ) преку повеќе од 500 програми и проекти на глобално ниво се фокусира на 10 тематски области и ги приспособува своите приоритети според потребите на партнерите за соработка- вкупно 21 земја и регион, при што родовата еднаквост е присутна како меѓусекторска тема.¹⁴³ Финансиските средства што се доделуваат за меѓународна соработка беа во постојан пораст до 2015 година за да ја достигнат целта на Парламентот на Швајцарија од 0,5 проценти од официјалната развојна помош, по што следуваше стагнација во периодот од 2015 до 2020 година, кога се зголемија средствата за дополнителни кредити за поддршка на меѓународните активности за ублажување на ефектите од пандемијата на КОВИД-19.¹⁴⁴ По вклучувањето во ОН во септември 2002 година, Швајцарија е активна членка, која учествува во широките процеси на одлучување за политиките за различните агенции на ОН и за меѓународната развојна соработка во целина.¹⁴⁵

Швајцарската соработка го поддржува Западен Балкан во транзицијата кон социјална пазарна економија и демократија и помага да се обнови стабилноста и да се подобрат можностите за луѓето.¹⁴⁶ Швајцарија ја поддржува политичката, општествената и економската транзиција на Северна Македонија од 1992 година. Швајцарија беше еден од најголемите и најангажираните донатори, меѓу ограничениот број билатерални донатори, со учество од 21 милион швајцарски франци (околу 24 милиони американски долари) во 2019 година во официјалната развојна помош од донатори на Комитетот за развојна помош (ДАЦ) на Организацијата за економска соработка и развој (ОЕЦД) за Северна Македонија (околу 67 милиони американски долари во 2018 година).¹⁴⁷ Во 2020 година вкупните швајцарски расходи во Северна Македонија изнесуваа 17,6 милиони швајцарски франци (околу 20,2 милиони американски долари), од кои 12,5 милиони швајцарски франци (околу 14,4 милиони американски долари) беа доделени преку СДЦ, а 5,1 милиони швајцарски франци (околу 5,9 милиони американски долари) беа доделени преку Одделот за економска соработка и развој на Државниот секретаријат за економски прашања (СЕЦО).¹⁴⁸

Швајцарската соработка во Северна Македонија е усогласена со европските реформи на земјата и локализираните напори за постигнување на ЦОР за да се остварат промени во областите на економскиот

¹⁴¹ <https://www.sida.se/en/sidas-international-work/countries-and-regions/north-macedonia>

¹⁴² Преземено од веб-страницата на Openaid: <https://openaid.se/en/activities?filter=2022,MK,SE-6,,,,false,all>

¹⁴³ Швајцарска меѓународна соработка- Годишен извештај 2020.

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ <https://www.eda.admin.ch/deza/en/home/partnerships-mandates/partnerships-multilateral-organisations/un-agencies.html>

¹⁴⁶ Швајцарска меѓународна соработка- Годишен извештај 2020.

¹⁴⁷ Швајцарска програма за соработка во Северна Македонија 2021-2024.

¹⁴⁸ Швајцарска меѓународна соработка- Годишен извештај 2020.

развој, животната средина и климатските промени, човековиот развој и градењето мир и владеењето.¹⁴⁹ Општата цел на швајцарската соработка во Северна Македонија е да се поддржи земјата во градењето на социјално инклузивна демократија и пазарна економија, со истовремено стабилно управување со природните ресурси и отпорност на климатските промени.¹⁵⁰ Родовата еднаквост се смета за трансверзална тема во рамките на Швајцарската програма за соработка 2021-2024, која треба систематски да се интегрира во анализите и во подготовката, спроведувањето и следењето на сите швајцарски проекти/програми во Северна Македонија. Посебно внимание им се посветува на мерките за зајакнување на жените за да се зајакнат нивните улоги и да се зголеми нивното присуство во управувањето, политиката и економијата, имајќи ја предвид клучната улога на родово разделените индикатори, цели и податоци во мерењето и затворањето на родовите јазови.¹⁵¹ Исходот 1.1 од портфолиото за демократско владеење на Програмата е конкретно фокусиран на транспарентно и ефикасно одлучување и практикување инклузивно, родово одговорно управување со јавните финансии.¹⁵² Понатаму, покрај тоа што програмите треба да бидат посветени на принципот „никој да не биде изоставен“, сите проекти/програми треба да бидат осмислени според пристапот „не прави штета“. Во контекст на швајцарската соработка во Северна Македонија, групите што се сметаат за изложени на ризик да бидат „изоставени“ ги опфаќаат луѓето што живеат во руралните средини, а особено земјоделците од мал обем; жените, а особено жените од етничките малцинства и од руралните области; младите и особено младите во категоријата НЕЕТ; ромската заедница; и лицата што живеат со попреченост.¹⁵³

ОБСЕ: Мисијата на ОБСЕ во Скопје ја поддржува Северна Македонија во процесите на подготовка на законодавството и политиките поврзани со родовата еднаквост, почнувајќи од подготовката на првиот Закон за еднакви можности на жените и мажите (2006), измените и дотопнувањата од 2012 година, како и тековната подготовка на новиот Закон за родова еднаквост и неговите подзаконски акти.

Вклучувањето на родовата перспектива се зголемува преку поддршката за подготовка на законодавството и политиките против дискриминација, што ја вклучува и подготовката и донесувањето на новиот Закон за спречување и заштита од дискриминација, воспоставувањето и зајакнувањето на КСЗД како механизам и национално координативно тело за креирање политики, како и градењето капацитети на клучните засегнати страни. ОБСЕ обезбедува континуирана поддршка на Академијата за судии и јавни обвинители, Државната изборна комисија и други органи на државната управа. Исто така, ОБСЕ го поддржува Собранието на Северна Македонија од 2017 година, со приоритети што се однесуваат на создавање понезависно и порепрезентативно собрание што ќе ја вклучи родовата перспектива во својата работа и ќе одговара на потребите на граѓаните.¹⁵⁴ Меѓу најзначајните придонеси на ОБСЕ во поглед на спречувањето на насилството врз жените е сеопфатното регионално истражување за преваленцијата на насилството што беше спроведено во 2018 година и кое обезбеди поголеми сознанијата за насилството врз жените во регионот.¹⁵⁵

ГРАЃАНСКИ ОРГАНИЗАЦИИ: Во текот на неколку децении граѓанските организации се главен катализатор за промовирање на родовата еднаквост и унапредување на правата на жените во сите области. Почнувајќи од политичкото зајакнување на жените до зајакнувањето на жените од руралните средини, граѓанските организации забележуваат значајни резултати и создаваат најдобри практики. Женските организации беа во првите редови во залагањата за измени на Изборниот законик, ратификацијата на Истанбулската конвенција, како и други важни постигнувања во поглед на политиките и мерките за родова еднаквост. Од утврдените 69 мрежи на граѓанското општество во Северна Македонија, родовата еднаквост е главна област на работа за околу 7,3 проценти, додека други 33 проценти од мрежите, вклучително и мрежите што се фокусираат на демократијата и владеењето на правото, заштитата на маргинализираните лица, социјалната заштита и борбата против дискриминација, во својата работа ја опфаќаат и родовата еднаквост.¹⁵⁶

¹⁴⁹ Швајцарска програма за соработка во Северна Македонија 2021-2024.

¹⁵⁰ Ibid., стр. 13.

¹⁵¹ Ibid.

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ ОБСЕ. 2020. Родовата еднаквост е важна! Прирачник за родова еднаквост и зајакнување на жените наменет за пратениците и собранискиот персонал.

¹⁵⁵ <https://www.osce.org/VAWsurvey/publications?page=1>

¹⁵⁶ Чаушоска, Ј. 2018. Извештај од анкетата за идентификација на мрежите во Република Македонија, Македонски центар за меѓународна соработка.

4

ГЛАВНИ НАОДИ

4. ГЛАВНИ НАОДИ

4.1. Управување и учество во јавниот живот

Табела 2

Индикатори за ЦОР за политичкото учество на жените во одлучувањето

Индикатор	Претходни достапни податоци	Најнови достапни податоци
5.5.1: Процент на места на жените во (а) националните парламенти и (б) локалните власти	Пратенички во Собранието на Северна Македонија: 32 % (2016), 33 % (2014), 31 % (2006, 2008 и 2011), 18 % (2002), 8,4 % (1998). <ul style="list-style-type: none">• 6 жени градоначалнички од 81 (локални избори 2017)• 4 жени градоначалнички од 81 (локални избори 2013)• 0 жени градоначалнички од 85 (локални избори 2009)• 3 жени градоначалнички од 85 (локални избори 2000)• 0 жени градоначалнички од 124 (локални избори 1996)	41,7 % жени пратенички во Собранието на Северна Македонија (избори 2020); 42,5 % (почеток на 2023 година) 19 % жени во Владата (претседател, заменик-претседател и министри) 36,5 % советнички во локалните општински совети (избори 2021) 2 жени градоначалнички (2,5 %) од 81 (локални избори 2021)
16.7.1: Процент на жени во националните и локалните институции, вклучително во (а) законодавните тела; (б) јавната служба; и (в) судството, во споредба со распределбата на национално ниво, по пол, возраст, лица со попреченост и групи на население	Вработени во јавни институции (2016): Жени: 53,6 % Мажи: 46,4 % Извор: МИОА	Вработени во јавни институции (2022): Жени: 56,3 % Мажи: 43,7 % Возраст: 18-25- 1,9 %; 26-35- 16,4 %; 36-45- 29,1 %; 46-55- 28,9 %; 56-64- 23,3 %; над 64- 0,3 % Извор: МИОА Судијки на сите степени: 60,6 % (2022) Обвинителки на сите степени: 55,1 % (2022) Извор: Европска комисија за ефикасност на правдата (ЦЕПЕЈ)

Национална правна, институционална и политичка рамка

Во Законот за еднакви можности на жените и мажите¹⁵⁷ се предвидува еднаквите можности да се остваруваат преку општи мерки (членови 5 и 6) и посебни мерки (членови 7 и 8). Така, во Законот се утврдува обврска јавните институции да им дадат предност на подеднакво квалификувани лица што му припаѓаат на помалку застапениот пол, додека не се постигне еднаква застапеност во сите органи и на сите нивоа во законодавната, извршната и судската власт, локалните самоуправи и другите јавни институции и служби. Начелото на афирмативна акција е транспонирано во Законот за работните односи.¹⁵⁸

Понатаму, Законот за спречување и заштита од дискриминација,¹⁵⁹ како *lex specialis*, го содржи концептот на афирмативни мерки хоризонтално во сите сектори, како мерки што се преземаат со единствена цел да се отстрани нееднаквото уживање на човековите права и слободи сè додека не се постигне фактичка еднаквост на лице или група. Таквите мерки не се сметаат за дискриминаторски доколку таквото разликување е оправдано и објективно, а средствата што се користат се пропорционални, односно соодветни и неопходни и временски ограничени (член 7).

Изборниот законик¹⁶⁰ налага најмалку 40 проценти од кандидатите на партиските листи да се жени, на секои три места најмалку едно место да ѝ припаѓа на жена и дополнително уште најмалку по едно место на секои десет места, како и задолжителна замена на избраните жени пратенички со други кандидатки. Тоа важи и за кандидатските листи за членови на советите на општините и на Советот на Град Скопје (Изборен законик, член 155-а). Исто така, во Законот за политичките партии¹⁶¹ се предвидува обврска политичките партии да се придржуваат до принципот на родова еднаквост во партиските структури и функции (член 4).

Преглед на актуелните трендови во управувањето и учеството во јавниот живот

Со 42,5 проценти пратенички на почетокот на 2023 година (и 41,7 проценти по изборите во 2020 година), Северна Македонија се вбројува меѓу 25 земји во светот со најголем процент на жени во парламентот и зазема највисоко место меѓу земјите во регионот.¹⁶² Застапеноста на жените во парламентот се постигна првенствено со воведувањето родова квота од 30 проценти во 2002 година, која беше зголемена на 40 проценти со измените и дополнувањата на Изборниот законик од 2015 година. Влијанието на квотите е јасно кога се разгледува позитивниот тренд на зголемување на застапеноста на жените во парламентот, од 8,4 проценти по изборите во 1998 година, 18 проценти во 2002 година, 31 процент по изборите во 2006, 2008 и 2011 година, 33 проценти во 2014 година и 32 проценти во 2016 година.¹⁶³ Сепак, родовите нееднаквости и понатаму опстојуваат во поглед на застапеноста на жените надвор од квотата. Жените сè уште не се доволно застапени во сегашната 21 собраниска комисија, односно само со шест претседаваат жени (28,6 проценти). Само една комисија има родово урамнотезена структура.¹⁶⁴ Двете тела во Собранието што се занимаваат со родови прашања се Комисијата за еднакви можности на жените и мажите и Клубот на пратенички, кој претставува неформално консултативно тело за унапредување на жените. Во 2023 година Клубот на пратенички одбележува 20 години од своето формирање. Од осамостојувањето на Северна Македонија во 1991 година до денес избрани се вкупно дванаесет претседатели на Собранието и сите се мажи.¹⁶⁵

Сите поголеми политички партии во Северна Македонија имаат форуми на жени, како посебни структури за жени, со цел да се зголеми учеството на жените во политиката и да им се даде простор на жените да ги искажат своите проблеми, интереси и приоритети. Сепак, многу ретко жените заземаат раководни места во партиите. Во моментот има само три партии чии претседатели се жени (ДОМ, ПЕП21 и Глас за Македонија)

¹⁵⁷ Службен весник бр. 6/2012 и 166/2014.

¹⁵⁸ Според член 6, на жените и мажите мора да им бидат обезбедени еднакви можности и еднаков третман во врска со: пристап до вработување, вклучително унапредување и стручна и професионална обука во работата; условите за работа; еднаква исплата за еднаква работа; професионални шеми за социјално осигурување; отсуство од работа; работно време и откажување на договорот за вработување, достапно на: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/MONOGRAPH/71332/109716/F-1464727386/MKD71332%20Eng.pdf>

¹⁵⁹ Службен весник бр. 258/2020.

¹⁶⁰ Службен весник на Република Македонија бр. 40/2006; 136/2008; 148/2008; 155/2008; 163/2008; 44/2011; 51/2011; 142/2012; 31/2013; 34/2013; 14/2014; 30/2014; 196/2015; 35/2016; 97/2016; 99/2016; 136/2016; 142/2016; 67/2017; 125/2017; 35/2018; 99/2018; 140/2018 и 208/2018 и Одлуки на Уставниот суд У.бр. 87/2006, У.бр. 93/2014 и У.бр. 25/2017.

¹⁶¹ Службен весник бр. 76/2004; 5/2007; 8/2007; 5/2008 и 23/2013.

¹⁶² <https://data.ipu.org/women-ranking?month=2&year=2023>

¹⁶³ ИДСЦС. 2020. Суштинско или стерилно: Застапеноста на жените во собраниските состави на Република Северна Македонија (1990-2020).

¹⁶⁴ Собрание на Северна Македонија, Родово сензитивно собрание: <https://bit.ly/3nKmkLS>

¹⁶⁵ Собрание на Северна Македонија: <https://www.sobranie.mk/former-presidents-of-the-assembly.nspx>

од околу 55 партии вкупно.¹⁶⁶ Жените што се стремат кон лидерски позиции во политиката се соочуваат со голем број бариери што произлегуваат од присутните патријархални вредности и предрасуди, како и општествено-културните норми и родовите стереотипи што ги ставаат жените, главно, во домашната сфера и подалеку од јавната сфера.¹⁶⁷ Политичките партии немаат основна заштита за своите членки, активистки и политички претставнички, па, според тоа, постои мала или никаква заштита од или, пак, акти против дискриминација, вознемирување или родово базирано насилство во која било форма.¹⁶⁸ Покрај тоа, жените доживуваат систематска дискриминација во политичките партии, што може да се види од фактот дека мажите можат полесно да напредуваат во функциите во политичките партии, додека жените мора да се „докажуваат“ дека можат да напредуваат и обично треба да имаат повисоки нивоа на образование од машките колеги.¹⁶⁹

Во 2022 година Северна Македонија постигна резултат од 0,715 (20 од 146 земји) според Глобалниот индекс за родовиот јаз, врз основа на бројот на жени во Собранието, но постигна резултат од само 0,267 за жени на министерски места (што одговара на 75. место),¹⁷⁰ што укажува на значајна разлика во застапеноста на жените во извршната власт. Од 21 член на Владата (претседател, заменици-претседатели и министри), во јануари 2023 година само четири се жени (една заменичка-претседателка и три министерки), со што застапеноста на жените е 19 проценти,¹⁷¹ што е значително пониско од просекот на ЕУ од 33,4 проценти во 2022 година.¹⁷² Од 16 именувани заменици-министри во Владата на Северна Македонија, само две се жени (во јануари 2023 година). Владата, исто така, во својот состав има четири самостојни органи и три управни организации, без жени на раководни места во ниту еден од овие органи.¹⁷³

Сепак, и покрај ниската застапеност на жените на функции во извршната власт, перцепциите на јавноста, главно, се во прилог на жените како лидери. Едно

истражување спроведено во 2020 година покажа дека 84 проценти од испитаниците сметаат дека треба да има повеќе жени на политички функции; 79 проценти велат дека земјата треба да има премиерка, а 77 проценти одговориле дека би гласале за претседателка.¹⁷⁴

Родовите нееднаквости во процесите на креирање политики се повидливи на локално ниво. Во поглед на учеството на жените во управувањето и локалниот јавен живот, податоците укажуваат на постојано отсуство на жени како кандидатки и избрани градоначалнички во 81 единица на локалната самоуправа (ЕЛС) на Северна Македонија (80 општини и Град Скопје). Од 2005 до 2020 година бројот на жени избрани за градоначалнички се движеше од ниту една на изборите во 2009 година до шест на изборите во 2017 година. Во 2020 година состојбата се влоши, при што само две жени беа избрани за градоначалнички од вкупно 25 кандидатки, во сите 81 општина. За споредба, на локалните избори во 2017 година само 15 жени се кандидираа за градоначалнички од 260 кандидати, а беа избрани шест жени.¹⁷⁵ Во однос на избраните советници на локалните избори во 2021 година, од вкупно 1.347 членови на советите, 491 (36,5 проценти) биле жени.¹⁷⁶ Овие бројки се јасен показател дека отсуствуваат значајни напори од политичките елити за вклучување на жените во процесите на одлучување на локално ниво.¹⁷⁷

Од друга страна, севкупната застапеност на жените во судството претставува позитивен тренд во поглед на жените на места на кои се донесуваат одлуки. Жените сочинуваа 60,6 проценти од сите актуелни професионални судии (299 жени и 194 мажи) во 2022 година.¹⁷⁸ Жените сочинуваат повеќе од половина од професионалните судии во првостепените и второстепените судови (апелационите судови), а родова еднаквост постои и во Врховниот суд.¹⁷⁹ Исто така, жените претставуваат 47,1 процент од претседателите на судовите заедно (16 жени и 18 мажи) и 62,7 проценти од другиот судски персонал што работи во судовите во Северна Македонија.¹⁸⁰

¹⁶⁶ Национален демократски институт (НДИ). (2020). Насилство врз жените во политичките партии во Северна Македонија, Извештај од процената, стр. 10.

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ Ibid.

¹⁶⁹ Коруновска, Н. и др. 2015. Жените во политиката: патот до политичките функции и влијанието на локално ниво во Македонија, Реактор- Истражување во акција.

¹⁷⁰ Светски економски форум. 2022. Извештај за Глобалниот родов јаз.

¹⁷¹ Податоци собрани од авторот врз основа на официјалната статистика на Владата на Северна Македонија.

¹⁷² Индекс за родова еднаквост, достапно на: <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2022/domain/power>

¹⁷³ Самостојни органи: Агенција за млади и спорт, Агенција за иселеништво, Агенција за храна и ветеринарство, Комисија за односи со верските заедници и религиозни групи; Управни организации: Државен завод за геодетски работи, Државен архив, Државен завод за статистика.

¹⁷⁴ Топузовска Латковиќ, М. и др. 2020. Студија за жените на Република Северна Македонија 2020/2021. Фондацијата Фридрих Еберт, Скопје, стр. 64.

¹⁷⁵ Доброволен национален преглед (ДНП), Цели за одржлив развој, Северна Македонија 2020.

¹⁷⁶ ДИК. 2021. Ревидиран извештај за спроведените локални избори 2021 година, стр. 107.

¹⁷⁷ Трајановски, М. и Гештаковска Алексовска, З. 2022. Родова еднаквост во политичкиот живот преку раст на квотата на свеста, УНДП, 8.03.2022.

¹⁷⁸ Совет на Европа, Европска комисија за ефикасност на правдата (ЦЕПЕЈ), Евалуација на Северна Македонија, издание 2022 година.

¹⁷⁹ Ibid.

¹⁸⁰ Ibid.

Табела 3**Број на професионални судии, по пол и степен на суд во 2022 година**

	Жени	Мажи
Вкупен број професионални судии	299	194
Број на професионални судии во првостепени судови	232	144
Број на професионални судии во второстепени (апелациони) судови	56	39
Број на професионални судии во Врховниот суд	11	11

Извор: Совет на Европа, Европска комисија за ефикасност на правдата (ЦЕПЕЈ), Евалуација на Северна Македонија, издание 2022 година

Табела 4**Број на јавни обвинители, по пол и степен на суд во 2022 година**

	Жени	Мен
Вкупен број јавни обвинители	103	84
Број на обвинители на прв степен	86	61
Број на обвинители на втор степен (апелационен суд)	16	14
Број на обвинители на степен на Врховен суд	1	9

Извор: Совет на Европа, Европска комисија за ефикасност на правдата (ЦЕПЕЈ), Евалуација на Северна Македонија, издание 2022 година

Исто така, жените солидно се застапени во јавното обвинителство, каде што сочинуваат 55,1 процент од сите обвинители (103 жени и 84 мажи во 2022 година), но со помал удел во судовите на повисоки степени.¹⁸¹ Нешто помалку од половина од раководителите на сите обвинителски единици се жени (10 жени и 13 мажи), но нивната застапеност се намалува како што се зголемува степенот на судот. Во рамките на јавното обвинителство, пак, жените сочинуваат 72,2 проценти од вкупниот друг персонал.¹⁸²

Од сите вработени во јавната администрација¹⁸³ во Северна Македонија во 2022 година (вкупно 110.465), 56,3 проценти биле жени, а 43,7 проценти мажи.¹⁸⁴ Жените најмногу се застапени во судството (во судовите и јавните обвинителства, како што е наведено погоре), но имаат најмала застапеност во јавните претпријатија (каде што мажите сочинуваат 82,4 проценти од вработените).¹⁸⁵ Јасната поделба на секторите во кои доминираат мажи или жени е последица на однапред одредени општествено-културни модели и идеи што ги дефинира-

ат родовите улоги и родовите професии во општеството. Како вработени во јавната администрација, жените најмногу се застапени во секторот за труд и социјална политика (82,9 проценти), здравство (72,7 проценти) и образование (66,7 проценти), додека мажите сочинуваат поголем дел од вработените во јавниот сектор за животна средина (89,3 проценти), транспорт (85,5 проценти) и земјоделство (82,2 проценти).¹⁸⁶ Понатамошната анализа на вработените во јавниот сектор, исто така, го истакнува фактот дека жените како јавни службенички имаат просечно повисоко ниво на образование, со завршено факултетско образование, магистерски и докторски студии.¹⁸⁷ Сепак, и покрај поголемиот број жени вработени во јавниот сектор и повисокото ниво на образование, тие се наоѓаат на само околу 36 проценти од раководните места.¹⁸⁸ Нема достапни податоци поделени по пол за вработените во јавната администрација на раководни и високи места, што е од клучно значење за понатамошна процена на постоењето на „стаклен плафон“¹⁸⁹ што ги спречува жените да напредуваат на местата на кои се донесуваат одлуки во јавниот сектор.

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Ibid.

¹⁸³ Со исклучок на вработените во Армијата, Агенцијата за разузнавање, Агенцијата за национална безбедност, Министерството за внатрешни работи со својот орган, Бирото за јавна безбедност, како и во органот во состав на Министерството за финансии, Управата за финансиско разузнавање, со статус на овластени службени лица за кои во Регистарот е даден само број, а не и структура.

¹⁸⁴ МИОА, Годишен извештај од Регистарот на вработени во јавниот сектор, 2022 година.

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ Доброволен национален преглед, Северна Македонија, 2020 година.

¹⁸⁹ „Стаклениот плафон“ се дефинира како „вештачки пречки и невидливи бариери што го попречуваат пристапот на жените до највисоките раководни места и места на кои се донесуваат одлуки во организацијата, без разлика дали е јавна или приватна и во кој било домен“. Вуџ ЕИГЕ: https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1099?language_content_entity=en.

Табела 5

Удел на жени и мажи вработени во јавниот сектор, 2022 година

Тип на институција	Жени (%)	Мен а Мажи (%) (%)
Влада на Република Северна Македонија	61,8	38,2
Јавни институции	68,8	31,2
Јавни претпријатија	17,6	82,4
Министерства	46,8	53,2
Општини	42,1	57,9
Регулаторни тела	53,3	46,7
Самостојни органи на државната управа	47,1	52,9
Народна банка на Република Северна Македонија	55,4	44,6
Собрание на Република Северна Македонија	63,9	36,1
Совет на јавни обвинители	75,0	25,0
Судови	62,7	37,3
Судски совет	66,7	33,3

Извор: МИОА, Регистар на вработени во јавниот сектор, 2022 година

Во поглед на интерсекционалноста помеѓу родот и етничката припадност, родовите разлики се евидентни во вработувањето на жените од етничките малцинства во јавната администрација. Охридскиот рамковен договор¹⁸⁸ повикува на соодветна и правична застапеност на етничките малцинства што, во принцип, треба да поддржи соодветна и правична застапеност на жените и мажите од етничките малцинства. Сепак, овој принцип не го зема предвид прашањето на родовата нееднаквост помеѓу кандидатите врз основа на нивната етничка припадност, а резултатот е исклучување на жените од малцинствата од јавните служби. На пример, Македон-

ките повеќе се застапени во јавниот сектор во споредба со Македонците, како и жените од босанската и влашката заедница. Спротивно на овој тренд, Албанките (45,6 проценти), Ромките (30,4 проценти) и Турчинките (44,1 процент) помалку се застапени во споредба со мажите од истите етнички групи (54,4 проценти, 69,7 проценти и 55,9 проценти, соодветно).¹⁸⁹ Генерално, жените Ромки се најмалку застапениот дел од населението во јавната администрација кога ќе се триангулираат податоците по род и етничка припадност. Во судството, конкретно во Судскиот совет нема жени од албанска, турска или ромска етничка припадност.

Табела 6

Удел на вработените во јавниот сектор по етничка припадност и род, 2022 година

Етничка припадност	Жени (%)	Мажи (%)
Македонци	60,5	39,5
Албанци	45,6	54,4
Бошњаци	58,4	41,6
Власи	58,8	41,2
Роми	30,4	69,6
Срби	57,2	42,8
Турци	44,1	55,9

Извор: МИОА, Регистар на вработени во јавниот сектор, 2022 година

¹⁹⁰ Договорот претставува рамка за обезбедување на иднината на демократијата во Поранешна Југословенска Република Македонија и за овозможување на развојот на поблиски и поинтегрирани односи меѓу земјата и евроатлантската заедница.

¹⁹¹ МИОА, Годишен извештај од Регистарот на вработени во јавниот сектор, 2022 година.

Нема достапни податоци за учеството на жените со попреченост во управувањето или воопшто во јавниот живот. Според дискусијата во фокус-групата со граѓанските организации што се одржа во февруари 2022 година како дел од процесот на подготовка на Профилот, постои итна потреба да се донесат прописи за учество на жените со попреченост во јавниот и политичкиот живот преку инклузивно законодавство што е потребно за спроведување на Конвенцијата за правата на лицата со попреченост,¹⁹² ратификувана од Северна Македонија во 2011 година. Пресеците на родовата еднаквост и правата на лицата со попреченост треба да се разгледаат во рамките на националното законодавство, со цел да се искоренат и институционалните и општествените бариери за вклучување на жените со попреченост во управувањето и во јавниот живот.

Медиумско претставување на жените во политиката

Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги забранува дискриминација во медиумите врз основа на род, сексуална ориентација, родов идентитет или припадност на маргинализирана група.¹⁹³ И покрај посебниот дел за подигнување на свеста за третманот на родовите прашања во медиумите во Регулаторната стратегија за развој на аудио и аудиовизуелната дејност за периодот 2019-2023 година,¹⁹⁴ дискриминаторскиот третман од масовните медиуми насочен кон жените во политиката претставува вообичаена практика.¹⁹⁵

Иако жените претставуваа 43 проценти од кандидатите на парламентарните избори во 2020 година, тие добија само помеѓу 4 и 14 проценти од известувањето во медиумите.¹⁹⁶ Анализата на вестите за изборите одржани во 2020 година покажа дека кандидатките биле застапени како говорнички само 14,5 проценти од времето и биле поканети да зборуваат на интервјуа само 17,4 проценти од вкупното време.¹⁹⁷ Генерално, жените беа претставени во сенка на мажите и имаа помалку пристап до различните форми на промоција на нивните платформи и нивните профили.

Спротивно на тоа, мажите беа несразмерно повеќе застапени меѓу експертите и аналитичарите во медиумите, со што се поддржува стереотипната перцепција дека „политиката е машка професија“.¹⁹⁸ Самите кампањи на политичките партии не се осврнаа на родовата еднаквост, а и таму каде што се споменуваше, беше доста генерализирана, без да се конкретизира во механизми и алатки за нејзино постигнување. Анализата покажува дека рекламите во политичките кампањи ги засилија родовите стереотипи во однос на очекуваните општествени улоги на мажите и жените, особено за домашните обврски на жените наспроти херојството и професионализмот што беа прикажани како машки карактеристики. Во извештајот се укажува на недостиг на родова чувствителност кај новинарите, како и на нивната неподготвеност да покриваат прашања за родовата еднаквост.¹⁹⁹

Родово одговорно буџетирање

Северна Македонија вовеле родово одговорно буџетирање (РОБ) како предуслов за управување со јавните финансии што ги зема предвид родово специфичните потреби и во крајна линија придонесува за затворање на родовите јазови во сите сфери на економскиот, општествениот и политичкиот живот, со што придонесува за развојни резултати што може да им користат подеднакво и на мажите и на жените.

Северна Македонија беше прва земја во регионот што донесе владина Стратегија за воведување родово одговорно буџетирање (2012-2017), која беше поткрепена со измени и дополнувања на Буџетскиот циркулар од Министерството за финансии, кое ги задолжи Министерството за труд и социјална политика, Министерството за здравство и Министерството за земјоделство и шумарство да направат родови анализи за избраниите секторски програми и да достават родово буџетски изјави до МФ заедно со нивните годишни буџети.²⁰⁰ Со цел да се исполнат овие обврски и да се унифицираат методите и постапките за вклучување на родовата перспектива во секторските програми и буџети, МТСП,

¹⁹² Достапно на: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-2.html>

¹⁹³ Службен весник на Република Македонија/Северна Македонија бр. 184/13 и 13/14; 44/14; 101/14; 132/14; 142/16; 132/17; 168/18; 248/18; 27/19 и 42/20.

¹⁹⁴ Достапно на: <https://bit.ly/3Ulkswc>

¹⁹⁵ Национален демократски институт. 2020. Насилство врз жените во политичките партии во Северна Македонија, Извештај од процената.

¹⁹⁶ ОБСЕ ОДИХР. 2020. Специјална мисија за процена на изборите, Завршен извештај, Предвремени парламентарни избори, 15 јули 2020 година.

¹⁹⁷ ААВМУ. 2020. Родот во изборната кампања 2020: Анализа на родовите прашања и начинот на прикажување и претставување на жените и на мажите во изборното медиумско претставување на националните телевизии.

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ МТСП, Стратегија за воведување родово одговорно буџетирање во Република Македонија (2012-2017), достапно на: http://mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/strategija_eng_rob.doc

со поддршка на UN Women, подготви Прирачник²⁰¹ и Методологија за родово одговорно буџетирање за органите на државната управа на централно ниво.²⁰² Методологијата претставува инструмент за операционализирање на специфичните обврски што произлегуваат од Законот за еднакви можности на жените и мажите и Буџетскиот циркулар, со кој се пропишуваат родово специфични обврски од 2013 година. Од 2014 година владината Методологија за РОБ служи како клучен инструмент и водич за вклучување на родовата перспектива во секторските програми и буџети на национално ниво. Во моментот Методологијата за РОБ се применува во секторските програми на 13 ресорни министерства и три државни агенции.

Во 2018 година Владата на Северна Македонија првпат воведо родово перспектива во упатствата за подготовка на тригодишните стратески планови за ресорните министерства, со цел да се зајакне институционализацијата на родовата перспектива на национално ниво.²⁰³ Како резултат на тоа, МТСП и UN Women изработија Водич за вклучување на родовата перспектива во стратеските планови на министерствата и другите органи на државната управа,²⁰⁴ кој има цел да помогне во процесот на подготовка на родово одговорни политики, квалитетни стратески планови и годишни планови за работа на министерствата и другите органи на државната управа.

Во 2022 година Владата и МТСП, во партнерство со UN Women, во рамките на проектот „Промовирање на родово одговорни политики и буџети: кон транспарентно, инклузивно и отчетно управување во Република Северна Македонија“, со финансиска поддршка од Швајцарија и Шведска, основаа Ресурсен центар за родово одговорно креирање политики и буџетирање.²⁰⁵ Центарот има цел да ги помогне тековните напори на Република Северна Македонија за систематско и одржливо спроведување на родово одговорно буџетирање, преку одржување обуки за подобрување на капацитетите на државните службеници во областа на родовата еднаквост и РОБ, менторство и поддршка за вклучување на родовата перспектива во управувањето со јавните финансии, како и преку поддршка на стратеското планирање и креирањето политики на државните институции.

Сè уште не е можно систематски да се следи распределбата на средства од буџетот за родово еднаквост, како што укажува индикаторот на ЦОП 5.в.1 што се однесува на мерење на владините напори за следење на распределбата на средства од буџетот за родово еднаквост. Сепак, Министерството за финансии и другите ресорни министерства објавуваат родово буџетски изјави на своите веб-страници, а почнувајќи од 2021 година Министерството за финансии вклучи и информации за годишните родово буџетски изјави во рамките на Граѓанскиот буџет. Објавувањето податоци и следењето на распределбата на средства за родово еднаквост и нивната јавна достапност се предуслов за процена на активностите за РОБ во земјата. И во Завршните согледувања на Комитетот ЦЕДАВ²⁰⁶ и во Извештајот на ЕУ за напредокот на Северна Македонија за 2020 година²⁰⁷ се препорачува понатамошна работа на зголемувањето на буџетската транспарентност, како и на реформите во управувањето со јавните финансии. Со воведувањето системи за следење и јавната достапност на податоците за распределбата на средства за промовирање на родовата еднаквост ќе се зголемат транспарентноста на јавната потрошувачка и отчетноста за обврските за родово еднаквост. Според базата на податоци за следење на ЦОП (SDG Tracker),²⁰⁸ иако Владата на Северна Македонија нема воведено систем за следење на распределбата на буџетски средства за родово еднаквост, се оценува дека земјата е на умерена оддалеченост од постигнувањето на целта.

Транспарентноста и отчетноста за јавните политики и потрошувачката на средства за родово еднаквост е една од приоритетните области од интерес на Државниот завод за ревизија на Северна Македонија. Во 2021 година Државниот завод за ревизија значително ги зголеми своите капацитети за воведување на родовата перспектива во ревизорските практики и во спроведувањето родови ревизии на успешност. ДЗР ја спроведе првата ревизија на успешност на родовата еднаквост во 2022 година, со фокус на ефективност на владините мерки за унапредување на родовата еднаквост и спроведувањето на РОБ од релевантните институции. Исто така, за да се обезбеди одржлив и ефикасен механизам за вклучување на родовата перспектива во сите идни ревизорски извештаи што ги подготвуваат ревизорите, ДЗР изготви Методолошко упатство за вклучување на родовата перспектива во ревизорските практики.²⁰⁹

²⁰¹ МТСП. 2013. Прирачник за родово одговорно буџетирање за администрацијата на Република Македонија

²⁰² МТСП. 2014. Методологија за родово одговорно буџетирање за органите на државната управа на централно ниво.

²⁰³ Види: <https://vlada.mk/podzakonski-akti>

²⁰⁴ Минчева Коцевска, Б. 2022. Водич за вклучување на родовата перспектива во стратеските планови на министерствата и другите органи на државната управа, UN Women.

²⁰⁵ Види: <https://mtspresursencentar.mk/about-us>

²⁰⁶ ОН, Комитет за елиминација на дискриминацијата врз жените. 2018. Завршни согледувања за шестиот периодичен извештај на Република Македонија, CEDAW/C/MKD/CO/6.

²⁰⁷ Европска комисија. 2020. Извештај за Северна Македонија за 2020 година.

²⁰⁸ Види: <https://ourworldindata.org/sdgs/gender-equality>

²⁰⁹ Државен завод за ревизија на Република Северна Македонија. 2022. Упатство за ревизија на родово еднаквост, UN Women.

Во 2022 година Собранието го донесе новиот Закон за органски буџет²¹⁰ во кој првпат родовата еднаквост е опфатена како еден од клучните буџетски принципи, додека одредбите за РОБ се опфатени во членовите поврзани со финансиските планови на буџетските корисници. Во Законот се предвидуваат воведување програмско буџетирање и нов Интегриран информациски систем за финансиско управување (ИФМИС), кој ќе овозможи подобро планирање, мониторинг и следење на распределбата на буџетски средства за родова еднаквост.

Главни предизвици за учеството на жените во управувањето и јавниот живот

- Жените во Северна Македонија ја достигнаа критичната квота за учество во Собранието, но не и на функциите на локално ниво. Има мал број жени на места на кои се донесуваат одлуки во локалната самоуправа, со многу малку жени кандидатки и градоначалнички во сите 81 општина во Северна Македонија и со само две градоначалнички во сегашниот состав. Ваквите ниски бројки укажуваат на постојните родови стереотипи, предрасуди и дискриминација во рамките на политичките партии, каде што жените се соочуваат со многу пречки за напредување.
- На извршните функции, на министерските места, учеството на жените е несразмерно помало отколку на мажите. Тоа може да се каже и за високите раководни места во јавната администрација.
- Податоците укажуваат на корелацијата помеѓу родот, етничката припадност и учеството во јавниот живот, односно покажуваат дека разликите се поголеми кај ромската и албанската етничка заедница. Жените од малцинските заедници, генерално, помалку се застапени во судството.
- Нема достапни податоци за жените со попреченост во управувањето и јавниот живот, што укажува на нивното слабо учество.
- Во однос на медиумското претставување на жените во политиката, генерално, жените во политиката добиваат дискриминаторски третман, а известувањето на медиумите ги засилува традиционалните општествени улоги на жените и мажите. Оваа појава е особено присутна во текот на политичките кампањи.

²¹⁰ Службен весник на Република Северна Македонија бр. 203/22.

4.2. Економско учество на жените

Табела 7

Индикатори за ЦОР за економското учество на жените

Индикатор	Претходни достапни податоци	Најнови достапни податоци
1.2.1: Процент на населението што живее под националниот праг на сиромаштија, по пол и возраст	2017 година: Жени- 22,0 % Мажи- 22,4 % 2015 година: Жени- 21,5 % Мажи- 21,5%	Жени- 22,0 % Мажи- 21,1 % Извор: ДЗС (2019)
1.2.2: Процент на мажи, жени и деца од сите возрасти што живеат во сиромаштија во сите нејзини димензии според националните дефиниции	2015 година: Жени- 41,3 % Мажи- 41,8 % 2010 година: Жени- 47,0 % Мажи- 47,5 %	Жени- 41,1 % Мажи- 41,2 % Извор: Индикатори за светски развој (2018)
1.3.1: Процент на население покриено со минимална социјална заштита/ систем на социјална заштита, по пол, со разликување на деца, невработени лица, постари лица, лица со попреченост, бремени жени, новороденчиња, жртви на повреда на работа и сиромашни и ранливи лица		Процент на деца/домаќинства што примаат детски/семеен паричен додаток: Жени- 24,3 % Мажи- 75,7 % Процент на населението со тешка попреченост што добива паричен додаток за попреченост, по пол: Жени- 100 % Мажи- 100 % Извор: ДЗС (2019), WC (2020)
5.4.1: Време поминато на неплатена домашна работа и грижа, по пол, возраст и локација		Време поминато на домашни активности: Жени- 3,38 часа дневно Мажи- 1,11 часа дневно Време поминато на подготовка на храна, миене садови, чистење и грижа за децата: Жени- 2,1 часа дневно Мажи- 0,22 часа дневно Извор: ДЗС, Анкета за користење на времето (2014/2015)
5.5.2: Процент на жени на раководни места	Процент на жени на раководно место во компании што котираат на берзата (членови на одбори): 21,3 % (2020); 16,7 % (2019); 19,7 % (2018); 23 % (2017); 21,7 % (2016); 21,1 % (2015); 23,6 % (2014); 16,9 % (2013); 15,8 % (2012); 19,2 % (2011). Процент на жени на високи раководни места (одбор на директори, извршни директори): 25 % (2020); 28,2 % (2019); 26,2 % (2018); 27,9 % (2017); 30,4 % (2016); 29,5 % (2015); 28,8 % (2014); 35,4 % (2013); 32,4 % (2012). Извор: ДЗС	Процент на жени на раководно место во компании што котираат на берзата (членови на одбори): 21 % Процент на жени на високи раководни места (одбор на директори, извршни директори): 25 % Извор: ДЗС (2021)

8.3.1: Процент на неформално вработени лица, освен во земјоделството, по пол		Неформално вработени лица во вкупниот број вработени: Жени- 10,5 проценти Мажи- 15,6 проценти Извор: ДЗС (2020)
8.5.1: Просечна заработка на час на вработени жени и мажи, по занимање, возраст и лица со попреченост	2014 година: Жени- 166 ден. Мажи- 181 ден. 2010 година: Жени- 176 ден. Мажи- 188 ден.	Просечна заработка на час: Жени- 179 ден. Мажи- 197 ден. Извор: ДЗС, АРС (2018)
8.5.2: Стапка на невработеност, по пол, возраст и лица со попреченост		Стапка на невработеност: Жени- 16,2 % Мажи- 16,8 % Извор: ДЗС (2020)
8.6.1: Процент на млади (на возраст од 15 до 24 години) што не се вработени и не посетуваат образование и обука	2020 година: Жени- 29,0 % Мажи- 23,6 % 2018 година: Жени- 33,9 % Мажи- 25,9 % 2016 година: Жени- 34,0 % Мажи- 28,7 % 2014 година: Жени- 36,2 % Мажи- 27,8 %	Жени- 16,8 % Мажи- 18,8 % Извор: ДЗС (2020)

Национална правна, институционална и политичка рамка

Северна Македонија има стабилна правна рамка што ги препознава родовите прашања во политиките за вработување и пазарот на труд. Законот за работни односи²¹¹ забранува дискриминација по различни основи, вклучително род, возраст, здравствена состојба, попреченост, сексуална ориентација, религија и други лични својства. Законот пропишува дека „на жените и мажите мора да им бидат обезбедени еднакви можности и еднаков третман во врска со: 1) пристап до вработување, вклучително унапредување и стручна и професионална обука во работата; 2) услови за работа; 3) еднаква исплата за еднаква работа; 4) професионални шеми за социјалното осигурување; 5) отсуство од работа; 6) работно време и 7) откажување на договорот за вработување (член 6(2)). Законот ги опфаќа следниве форми на дискриминација: директна, индиректна, вознемирување, полово вознемирување, психичко вознемирување и дискриминација врз

основа на бременост, раѓање и родителство. Но Законот само го уредува отсуството од работа поради бременост, раѓање и родителство, а не го признава концептот на родителско отсуство. Таткото може да користи татковско отсуство само ако мајката не користи отсуство. Во моментот на подготовка на Профилот се подготвува нов Закон за работни односи што ќе содржи конкретни одредби за мајчинско, татковско и родителско отсуство. Понатаму, Законот за заштита од вознемирување на работното место,²¹² во согласност со Законот за спречување и заштита од дискриминација, го уредува психичкото и половото вознемирување на работното место и утврдува мерки и постапки за заштита. Со донесувањето на Законот за минимална плата во 2017 година се намали родовиот јаз во платите со изедначување на минималната плата со националниот просек за работниците во текстилната, кожарската и чевларската индустрија, во кои најголем дел од вработените се жени.²¹³

Во Националната стратегија за вработување за периодот 2021-2027 година и во нејзиниот Акциски

²¹¹ Службен весник на Република Македонија/Северна Македонија бр. 62/05; 106/08; 161/08; 114/09; 130/09; 149/09; 50/10; 52/10; 124/10; 47/11; 11/12; 39/12; 13/13; 25/13; 170/13; 187/13; 113/14; 20/15; 33/15; 72/15; 129/15; 27/16; 134/16; 120/18; 110/19 и 267/20.

²¹² Службен весник на Република Македонија бр. 79/2013 и 147/2015.

²¹³ Службен весник на Република Македонија бр. 11/2012; 30/2014; 180/2014; 81/2015; 129/2015 и 132/2017.

план за периодот 2021-2023 година²¹⁴ вклучени се конкретни мерки за вработување на жените и пристап до услуги за пазарот на трудот. Поточно, во Исход 2.3 се вели дека сите владини политики, покрај оние што конкретно се однесуваат на трудот, мора да имаат цел и/или конкретно да се однесуваат на намалувањето на неформалноста во вработувањето и на зголемувањето на учеството на жените на пазарот на трудот. Исходот 3.4 има цел социјално вклучување на ранливите групи, меѓу кои жените, младите, долгорочно невработените и лицата со попреченост, преку реализација на низа социјални услуги и активни програми за пазарот на трудот. Стратегијата за развој на женското претприемништво за 2019-2023 година²¹⁵ го промовира економското зајакнување на жените преку создавање поволна деловна средина и поддршка на претприемничкиот потенцијал на жените. Во Ревидираната програма за реформи во вработувањето и социјална политика за 2022 година²¹⁶ се обезбедува стратесиска рамка за намалување на родовиот јаз во економијата и подобрување на положбата на жените на пазарот на трудот. Родовата перспектива, исто така, е интегрирана во Националната стратегија за мали и средни претпријатија за периодот 2018-2023 година,²¹⁷ која ги препознава предизвиците со кои се соочуваат жените и младите и препорачува мерки за активно вклучување на жените во консултациите и социјалниот дијалог, подобрување на обуката за претприемништво за жените и зајакнување на поддршката преку финансиски и нефинансиски мерки.

Во Националната стратегија за земјоделство и рурален развој 2021-2027 година²¹⁸ се нагласува дека е важно да се искорени родовата нееднаквост и да се зајакнат жените, со што ќе се придонесе за зголемување на земјоделската продуктивност и развој на целата заедница. За да се зајакнат жените и да се унапреди родовата еднаквост, во Стратегијата е нагласена поддршката за економските активности на жените преку директни плаќања и бенефиции, како дел од системот за рангирање во новата програма. Сепак, иако Стратегијата има цел да ги поддржи жените во руралните средини во вработувањето, претприемништвото и други активности преку кои се остваруваат приходи, родовата еднаквост не е соодветно дефинирана во документот како цел или дури и концепт. На пример, во Стратегијата само маргинално се споменати жените во описот на целите за подобрување на пристапот на земјоделските производители до глобалниот синџир на вредност или

за зголемување на вработеноста во земјоделството. Во Националната програма за развој на земјоделството и рурален развој 2018-2022²¹⁹ жените од руралните средини се вклучени во стратесиските цели за воспоставување нов инструмент за поддршка на невработените жени, за економско зајакнување на жените во руралните области и за создавање услови што ќе го задржат женското население во руралните области. Во Програмата за финансиска поддршка на руралниот развој се пропишува наменска финансиска „поддршка на жените активни членови на земјоделските стопанства“, во согласност со Законот за земјоделство и рурален развој (член 92), која треба да им се распредели на „жени членови на земјоделски стопанства регистрирани во Регистарот на земјоделски стопанства“.

Од релевантните меѓународни конвенции, Северна Македонија ја ратификуваше Конвенцијата на МОТ за еднакво плаќање од 1951 година (бр. 100), Конвенцијата на МОТ за дискриминација (вработување и занамања) од 1958 година (бр. 111) и Конвенцијата на МОТ за работници со семејни обврски (бр. 156). Земјата сè уште ја нема ратификувано Конвенцијата на МОТ за насилство и вознемирување од 2019 година (бр. 190) или Конвенцијата за еднаков третман (социјална сигурност) од 1962 година (бр. 118). Покрај тоа, Северна Македонија е членка на ЦЕДАВ,²²⁰ која содржи посебни одредби за жените при вработување (член 11), поконтретно, да се обезбедат права, како што се право на еднакви можности за вработување, право на слободен избор на занимање и вработување, право на еднаков надоместок, право на социјална сигурност и заштита од дискриминација врз основа на бременост.

Преглед на актуелните трендови во учеството на жените на пазарот на трудот

Жените во Северна Македонија, генерално, се во неповолна положба на пазарот на трудот. Тие претставуваат огромно мнозинство од економски неактивното население, со стапка на активност од 44,9 проценти во 2021 година (наспроти 67,2 проценти за мажите), што претставува благо намалување во однос на 45,7 проценти во 2020 година. Стапката на вработеност во 2021 година изнесуваше 38,3

²¹⁴ Достапно на: https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2021/trud/strategija_vrabotuvanje_2021_eng.pdf

²¹⁵ Достапно на: <https://bit.ly/3KmvvOh>

²¹⁶ Достапно на: [https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/dokumenti/2020/ESRP\(r\)%202022%20\(MKD\)%20full.pdf](https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/dokumenti/2020/ESRP(r)%202022%20(MKD)%20full.pdf)

²¹⁷ Достапно на: <https://economy.gov.mk/Upload/Documents/Strategija%20za%20MSP%20-%20finalna%20verzija%2003%2004%202018%20.pdf>

²¹⁸ Достапно на: <https://bit.ly/3Uml1Wu>

²¹⁹ Достапно на: <https://bit.ly/3KGPF9I>

²²⁰ Достапно на: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/cedaw.pdf>

проценти²²¹ за жените и 56,2 проценти за мажите.²²² Стапката на невработеност изнесуваше 14,6 проценти за жените и 16,4 проценти за мажите (двојно од стапките во ЕУ-27 што се 7,4 проценти и 6,7 проценти, соодветно), што потврдува дека неактивноста е покарактеристична за жените што се регистрирани во помал број како баратели на работа. Постои забележлива разлика помеѓу стапките на активност за жените во урбаните и руралните средини, со 59,4 проценти од жените (во споредба со 76,4 проценти од мажите) активни во урбаните средини, но само 45,9 проценти од жените (и 78 проценти од мажите) активни во руралните средини во 2021 година.²²³

Родовите разлики во активноста и вработувањето се уште позабележителни кај младото население (на возраст од 15 до 24 години). Бројот на вработени млади мажи е речиси двојно поголем од бројот на вработени млади жени, со 23 проценти од младите мажи вработени во 2021 година во споредба со само 12,4 проценти од младите жени.²²⁴ Слично на тоа, стапката на невработеност за жените на возраст од 15 до 29 години во 2021 година изнесува 27,6 проценти во споредба со 38,9 проценти за младите мажи од иста возрасна група. Стапката на невработеност изнесува 29 проценти за младите жени во споредба со 26,7 проценти за младите мажи.²²⁵ Кај лицата што не се вработени и не посетуваат образование или обука²²⁶ повторно има малку поголем процент на млади жени, односно 26,1 процент, во споредба со 22,6 проценти млади мажи.²²⁷

Жените, исто така, се во понеповолна положба и во поглед на економскиот статус во рамките на вработувањето. Во 2021 година само 19,2 проценти од сите работодавци биле жени (намалување во однос на 21,2 проценти во 2020 година), а само 22,6 проценти од жените биле вработени за сопствена сметка (намалување во однос на 24,4 проценти во 2020 година).²²⁸ Во исто време, жените сочинуваат 66,4 проценти од сите неплатени семејни работници (зголемување во однос на 63,9 проценти во 2020 година).²²⁹ Разликите се уште поостри кога станува збор за вработувањето во руралните области, каде што

во 2021 година жените сочинувале 68,2 проценти од неплатените семејни работници, а само 10,5 проценти од работодавците.²³⁰

Пазарот на трудот во Северна Македонија покажува родова сегрегација во занимањата. Од една страна, во секторите што традиционално се сметаат за „машки“, како што се градежништвото, транспортот или рударството, огромното мнозинство од вработените се мажи. Од друга страна, најзабележителни разлики има во образовниот сектор (во кој 60,6 проценти од вработените се жени) и во здравството и социјалната заштита (77,7 проценти од вработените се жени).²³¹ Постои значителен родов диспарат кај вработените во секторот ИКТ, во кој жените претставуваат околу 27 проценти од работната сила, но се наоѓаат на само 12 проценти од местата на раководно ниво.²³² Генерално, жените се вработени во значително поголем број во секторите што се карактеризираат како „сектори за грижа“ и кои, во просек, имаат пониски плати.²³³ Таквата сегрегација во занимањата несомнено произлегува од родовата сегрегација во научните области.

Во Северна Македонија е присутна и вертикална сегрегација во занимањата, а тоа се потврдува со помалиот удел на жени на раководни места. Многу често жените се среќаваат со ефектот на „стаклен плафон“, односно се соочуваат со тешкотии да напредуваат на повисоки раководни места. Во компаниите што котираат на берзата, во 2021 година имало жени само на 21 процент од повисоките раководни места и во управните одбори.²³⁴ Овие бројки претставуваат зголемување во однос на 16,7 проценти во 2019 година, но намалување во однос на 23 проценти во 2017 година.²³⁵ За споредба, во 2008 година жени имало на само 10,3 проценти од високите раководни места во компаниите што котираат на берзата²³⁶. Конкретно, во поглед на извршните менаџерски позиции, жените учествуваат со 25 проценти во ваквите позиции во Северна Македонија, што претставува намалување од 28,2 проценти во 2019 година и 30,4 проценти во 2016 година.²³⁷

Една од последиците на сегрегацијата на пазарот на трудот се просечно пониските плати на жените,

²²¹ ДЗС. 2023. Жените и мажите во Северна Македонија.

²²² Ibid.

²²³ Ibid.

²²⁴ Ibid.

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Млади луѓе на возраст од 15 до 29 години што не се вработени и не посетуваат образование или обука.

²²⁷ ДЗС. 2023. Жените и мажите во Северна Македонија.

²²⁸ Ibid.

²²⁹ ДЗС, База на податоци МакСтат, Вработени по економски статус и пол.

²³⁰ ДЗС. 2023. Жените и мажите во Северна Македонија.

²³¹ ДЗС, База на податоци МакСтат, Вработени лица по сектор на дејност на деловниот субјект и пол.

²³² Обединети нации Северна Македонија, Заедничка анализа на земјата, ажуриран извештај 2021.

²³³ Башевска, М. 2019. Индекс на родова еднаквост за Северна Македонија, UN Women.

²³⁴ ДЗС, База на податоци МакСтат, ЦОР 5: Родова еднаквост.

²³⁵ Ibid.

²³⁶ UN Women. 2022. Жените и мажите во Северна Македонија- статистички портрет на трендовите во родовата еднаквост, стр. 40.

²³⁷ ДЗС. 2023. Жените и мажите во Северна Македонија.

што резултира со родов јаз во платите. ДЗС не го пресметува родовиот јаз во платите официјално; сепак, според MOT, која го мери родовиот јаз во платите како процентуална разлика помеѓу просечната бруто-плата на час на жените и мажите, родовиот јаз во платите во Северна Македонија изнесува околу 8,8 проценти.²³⁸ Истражувањата укажуваат дека при пресметката на родовиот јаз во платите треба да се земат предвид дополнителни индикатори поврзани со факторите што го попречуваат учеството на жените на пазарот на трудот. Најзначајна промена во родовиот јаз во платите се случи во 2012 година, кога беше зголемена минималната плата за одредени сектори во кои најголем дел од вработените се жени, како што се текстилната и кожарската индустрија. Како резултат на овие и други законски измени, како што се измените на Законот за минимална плата, платите на жените постојано растат со текот на времето. Во текот на деценијата од 2009 до 2019 година бројот на жени што примаат месечна плата до 12.000 денари драстично се намали, а се зголеми бројот на жени што примаат плата од 12.000 до 16.000 денари, како и на жените што примаат плата од 20.000 до 25.000 денари.²³⁹ Сепак, според Индексот на жените, бизнисот и законот, Северна Македонија има еден од најниските резултати за индикаторот што ги мери законите за платите на жените, со препораки да се наложи еднаков надоместок за работа со еднаква вредност и да им се овозможи на жените да работат на индустриски работни места во исто својство како мажите.²⁴⁰

Ромките се во најнеповолна положба на пазарот на трудот од целокупното население во Северна Македонија. Стапката на НЕЕТ кај Ромките (на возраст од 15 до 24 години) во 2017 година изнесуваше 73,6 проценти во споредба со 32,8 проценти од жените што не се Ромки. Стапката на вработеност на Ромките (на возраст од 15 до 64 години) изнесуваше 13 проценти (наспроти 26 проценти на жените што не се Ромки), со само мал пораст во споредба со вкупниот пораст на пазарот на трудот во земјата.²⁴¹ Стапката на невработеност на Ромките изнесува 58 проценти во однос на националниот просек на жените на пазарот на трудот од 19 проценти во 2017 година.²⁴² Со оглед на повеќекратните форми на дискриминација со кои се соочуваат Ромките на пазарот на трудот во

Северна Македонија, покрај нивното пониско ниво на образование, социоекономската положба на домаќинството и постојаното исклучување од јавниот живот, Ромките не се во можност да ги остваруваат своите права. Како резултат на тоа, тие се изложени на висок ризик од сиромаштија и често се заробени во овој маѓепсан круг.

Албанките се уште една група во неповолна положба што се соочува со традиционални патријархални норми и структурни бариери што го попречуваат нивниот пристап до пазарот на трудот. Според една студија,²⁴³ додека жените етнички Македонки во голема мера веруваат во родова еднаквост, етничките Албанки во голема мера веруваат дека главна одговорност на мажот е финансиски да ги обезбеди своите деца, дека жените треба да донесат најголем дел од одлуките за тоа како се воспитуваат децата, дека жените треба да работат само ако е потребно и дека за многу работни места на високо ниво подобро е да се избере маж наместо жена. Овие наоди укажуваат дека родовите улоги се поригидни кај албанското население и дека овие поделби, исто така, пошироко се прифатени кај Албанките отколку кај Македонките.

Официјалните статистики за пазарот на трудот не се поделени според статусот на попреченост (покрај поделбата по пол). Агенцијата за вработување произведува административни податоци за бројот на лицата со попреченост што бараат работа или кои се вработени. Од вкупно 1.339 невработени лица со попреченост што барале работа во 2022 година, 453 (33,8 проценти) биле жени со попреченост.²⁴⁴ Вклучувањето на лицата со попреченост на пазарот на трудот, главно, се врши преку таканаречените заштитни друштва што имаат обврска да вработат најмалку десет лица на неопределено време, од кои најмалку 40 % се лица со попреченост од вкупниот број вработени.²⁴⁵ Податоците покажуваат дека речиси двојно повеќе мажи од жени работат во такви друштва, што може да се должи на фактот дека заштитните друштва, главно, се производствени капацитети што не вработуваат жени со попреченост поради дискриминација и родови стереотипи за работата што може да ја вршат.²⁴⁶ Сепак, кога овие податоци ќе се споредат со податоците за лицата со попреченост регистрирани во Агенцијата за вработување, очигледна е помалата активност на жените со попреченост на пазарот на трудот.

²³⁸ Петрески, М. и Мојсоска Блажевски, Н. 2015. Родовиот и мајчинскиот јаз во платите во Република Македонија: Економетриска анализа, MOT.

²³⁹ UN Women. 2022. Жените и мажите во Северна Македонија - статистички портрет на трендовите во родовата еднаквост, стр. 41.

²⁴⁰ Светска банка, Жените, бизнисот и законот, Северна Македонија, 2023.

²⁴¹ Blazevski, N. M., Marnie, S. and Keskin, I. 2018. The Position of Roma Women and Men in the Labour Markets of the Western Balkans: Micronarratives Report, UNDP.

²⁴² Ibid.

²⁴³ Топузовска Латковиќ и др. 2021. Студија за жените на Република Северна Македонија, ФЕС.

²⁴⁴ Види: <https://av.gov.mk/lica-so-posebni-potrebi.aspx>

²⁴⁵ Закон за вработување на лица со инвалидитет, Службен весник на Република Македонија бр. 44/2000; 16/2004; 62/2005; 113/2005; 29/2007; 88/2008; 161/2008; 99/2009; 136/2011; 129/15 и 147/15.

²⁴⁶ UN Women. 2022. Жените и мажите во Северна Македонија - статистички портрет на трендовите во родовата еднаквост.

Пристап на жените до претприемништво и финансирање

Извештајот на Глобалниот монитор за претприемништво за 2019/2020 година²⁴⁷ покажува дека во Северна Македонија има повеќе од двајца мажи претприемачи во рана фаза за секоја жена претприемачка во рана фаза (9 проценти за мажи и 3,3 проценти за жени), при што се истакнува дека потенцијалот на жените за економскиот раст е неискористен. Северна Македонија има прилично низок резултат за женското претприемништво во процената на Законот за мали бизниси, со 2,39 поени во 2022 година (во споредба со просекот на Западен Балкан од 3,49).²⁴⁸ Иако е постигнат напредок во некои области, тој е ограничен на областа на претприемачко учење, што доведе до малку понизок резултат отколку во претходната процена (2,48 во 2019 година). ОЕЦД препорачува да се преземат итни мерки за следење и евалуација на напредокот, ефикасноста и влијанието на мерките што се преземаат за поддршка на женското претприемништво за да се поддржи спроведувањето на последната стратегија за женско претприемништво, што вклучува и транспарентен процес на следење и евалуација, поддржан со производството на податоци поделени по пол преку националните статистики и програмите финансирани од Владата.²⁴⁹

Граѓанските организации се важен фактор за промовирање и унапредување на женското претприемништво бидејќи остваруваат соработка со владините структури од ниво на локалните заедници. Во 2021 година беше основана Националната платформа за женско претприемништво како форум на кој Владата и сите конституенти од приватниот сектор можат да соработуваат за да се создаде поволна средина за женското претприемништво. Сепак, инфраструктурата, активностите и мерливите резултати од Платформата допрва треба да се развијат.²⁵⁰

Северна Македонија е меѓу земјите во регионот со најнизок процент на компании управувани од жени, кој се движи од 23 до 29 проценти.²⁵¹ Според најновите достапни податоци од 2017 година, 29,4 проценти од вкупниот број активни компании се во сопственост

на најмалку една жена со основачки влог од над 50 проценти.²⁵² Најголем дел од компаниите управувани од жени се мали, со 1-4 вработени (86,7 проценти), а потоа следуваат компаниите со 5-9 вработени (8,5 проценти). Исклучително мал број големи компании се управувани од жени (само 4,2 проценти од компаниите со 10-49 вработени и 0,4 проценти од компаниите со над 50 вработени).²⁵³ Во просек, претпријатијата управувани од жени вработуваат две лица, а најголем дел од компаниите се основани во секторот за трговија на големо и мало; преработувачката индустрија; и стручните, научните и техничките активности.²⁵⁴

Во анкетата од 2016 година, која ја спроведе Здружението на бизнис жени и во која беа опфатени 1.024 жени претприемачки од Северна Македонија, се заклучува дека типичната жена претприемачка во Северна Македонија е образована (има високо образование), на средна возраст (околу 40 години), води микробизнис и е во брак и има деца.²⁵⁵ Главните мотивации за жените да започнат сопствен бизнис се стекнување независност, финансиски мотиви и неможност да се најде работа во јавниот сектор, додека главни пречки за започнување бизнис се: пристап до финансии и други релевантни информации, недоволно деловни вештини и тешкотии при постигнување рамнотежа помеѓу работата и приватниот живот.²⁵⁶

Пристапот до финансии за деловните жени или жените што имаат намера да основаат бизнис се зголемува. На пример, Министерството за економија спроведува мерки и активности за поддршка и развој на претприемништвото, иновациите и конкурентноста на малите и средните претпријатија. Во Програмата за конкурентност, иновации и претприемништво Министерството има утврдено одредени цели за жените претприемачки. Во 2021 година, во рамките на мерката за финансирање на мали и средни претпријатија и занаетчиско производство, биле поднесени вкупно 232 барања за кофинансирање (претпријатија/занаетчи/занаетчици), од кои 74 (31,9 проценти) биле претпријатија во сопственост и управувани од жени. Со посебна мерка за финансиска поддршка на женското претприемништво, поддршка добија 27 претпријатија со кои управуваат или се во сопственост на жени.²⁵⁷ Програмата има цел годишно просечно да опфати 140 претприја-

²⁴⁷ Bosma N. et al. 2020. Global Entrepreneurship Monitor, 2019/2020 Global Report (GEM Report).

²⁴⁸ ОЕЦД, Северна Македонија: Економски профил 2022 година.

²⁴⁹ Ibid.

²⁵⁰ <https://vlada.mk/node/25335>

²⁵¹ Совет за регионална соработка, Информативен лист: <https://www.rcc.int/pubs/152/women-entrepreneurship-in-the-western-balkans--economy-factsheets>

²⁵² Ibid.

²⁵³ Ibid.

²⁵⁴ Ibid.

²⁵⁵ Национален совет за женско претприемништво. 2018. Извештај од реализирана анкета за жени претприемачки: Што им е потребно на жените претприемачки за одржливост и развој на својот бизнис?

²⁵⁶ Ibid.

²⁵⁷ МТСП, Сектор за еднакви можности, Годишен извештај за еднакви можности на жените и мажите, 2021 година.

тија, а постои одредба дека претпријатијата што се упоравувани или основани од жена имаат право да поднесат барање за 10 проценти поголема субвенција. Во 2021 година Агенцијата за поттикнување на претприемништвото додели 10.623.110 денари (околу 190.000 американски долари) за активности наменети за жените, како што се обуки, подготовка на бизнис-планови и советувања. Покрај државните програми за финансиска поддршка на жените претприемачки, бројот на други извори на поддршка на претпријатијата, како што се бизнис-акцелератори,²⁵⁸ банки и штедилници²⁵⁹ и донатори,²⁶⁰ постојано се зголемува.²⁶¹

Иако ИКТ е еден од најбрзо растечките приватни сектори во Северна Македонија, апсорпцијата на технологијата од малите и средните претпријатија во другите сектори и понатаму е на ниско ниво. На пример, Северна Македонија е меѓу земјите во регионот со најнизок удел на мали и средни претпријатија во продажба преку е-трговија, при што само 7,5 проценти од МСП продавале преку интернет во 2022 година, што е далеку под просекот на ЕУ од 20,8 проценти.²⁶² Имајќи предвид дека бизнисите водени од жени, главно, се мали и средни претпријатија, ова е област што бара особено внимание бидејќи влијае врз севкупниот напредок на женското претприемништво.

За да се ублажат ефектите од глобалната пандемија, во владините пакети за справување со КОВИД-19 беа вклучени неколку мерки за поддршка на жените претприемачки. На пример, Развојната банка воведо бескаматни кредити со грант компонента од 30 проценти, конкретно наменети за жените, младите и друштвата што воведуваат дигитализација или се извозно ориентирани. Исто така, Фондот за иновации во 2020 година воведо кофинансирани грантови за технолошки развој за справување со влијанијата на КОВИД-19, во кои беше вклучен критериум за обезбедување еднакво родово учество. Сепак, до денес не е извршена сеопфатна оценка на ефектите од финансискиот контекст за поддршка на женското претприемништво, како во поглед на основањето, така и во поглед на растот на бизнисите.

Жените во руралните средини и вработување во земјоделството

Во Северна Македонија земјоделскиот сектор учествува со околу 10 проценти во бруто-домашниот производ (БДП) и вработува околу 14 проценти од работната сила, а една третина од нив се жени. Жените што живеат во рурални средини имаат најниски стапки на вработеност во споредба со мажите од руралните средини и со урбаното население воопшто. Во 2021 година стапката на вработеност за жените (на возраст од 15 до 64 години) во руралните средини изнесуваше 38,1 процент во споредба со 64,6 проценти за мажите во руралните средини и 51,5 проценти за жените во урбаните средини.²⁶³ Според Единствениот регистар на земјоделски стопанства, од 175.088 регистрирани земјоделски стопанства во 2020 година, 22 проценти биле во сопственост на жени, што претставува зголемување за 4,5 проценти во однос на 2019 година.²⁶⁴ Од жените што работат во руралните средини, 15,5 проценти се неплатени семејни работници (бројката за мажите изнесува 4,1 процент), додека 6,9 проценти се самовработени (17,8 проценти од мажите).²⁶⁵ Всушност, најголема група неплатени семејни работници во земјата се жените што работат на семејни фарми. Оваа група жени дневно, во просек, работат повеќе од 11 часа, а 42 проценти од тоа време се неплатени. За разлика од нив, мажите во земјоделството, во просек, работат по 9,7 часа, а најголемиот дел од нив се платени.²⁶⁶ Еден од најкритичните проблеми со кои се соочуваат жените во руралните средини е дискриминацијата на жените што се регистрирани како индивидуални земјоделци во остварувањето на правото на породилно отсуство и боледување. За да се ублажи овој проблем, во 2022 година Владата ја донесе Програмата за поддршка за социјалната сигурност на жените што вршат земјоделска дејност за 2023 година.²⁶⁷ Во мерките е вклучена финансиска поддршка за сите жени што вршат земјоделска дејност да добијат породилно отсуство, кое претходно не беше регулирано.

²⁵⁸ Види, на пр., Бизнис акцелератор УКИМ (<https://accelerator.ukim.mk/>), Сивус акцелератор (<https://seavusaccelerator.com/>), иако тие не се наменети исклучително или првенствено за женското претприемништво.

²⁵⁹ На пр., имаше неколку иницијативи на ЕБОР за канализирање на средствата преку домашните банки за поддршка на МСП управувани од жени (види: Програма за жени во бизнисот: <https://www.ebrd.com/women-in-business/finance-and-advice-for-women-in-business.html>), преку кои се нудеа финансирање, техничка помош и деловни советодавни услуги. Не постои целосно пазарна иницијатива на банките за поддршка на женското претприемништво како таква, но, на пример, Шпаркасе банка нуди кредитна линија за млади претприемачи што би сакале да ја развијат својата бизнис-идеја, како и за социјални претпријатија, што може значително да влијае врз женското претприемништво (види: <https://bit.ly/3yeN3Jr>).

²⁶⁰ На пр., донаторската поддршка канализирана преку ЦЕЕД Хаб за жени претприемачки (види: <https://bit.ly/3BVpvw4>) или Европската порта за женско претприемништво WEGate, е-платформа отворена од ЕК (види: <https://wegate.eu/>).

²⁶¹ Види: Dimitrova, M. 2020. Entrepreneurship Ecosystem in North Macedonia: Market Assessment. Скопје: ILO.

²⁶² Евростат, Продажба на претпријатија преку е-трговија по класа на големина на претпријатије.

²⁶³ ДЗС. 2023. Жените и мажите во Северна Македонија.

²⁶⁴ Обединети нации Северна Македонија, Заедничка анализа на земјата, ажуриран извештај 2021 година.

²⁶⁵ ДЗС. 2023. Жените и мажите во Северна Македонија.

²⁶⁶ Димитриевиќ, Д. и др. 2019. Мерење на нивото на зајакнување на жените во земјоделството со примена на експериментален економски метод, Факултет за земјоделски науки и храна, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, стр. 31.

²⁶⁷ Достапно на: <https://mtsp.gov.mk/content/pdf/2023/programa%20majcinstvo.pdf>

Несигурната положба на жените во руралните средини, исто така, доведува до повисока внатрешна емиграција на жените, што се забележува во последнава деценија.²⁶⁸ Дури и ако жената е регистрирана (формална) земјоделска работничка, дискусиите за овој Профил укажаа дека обично нема целосно да ги ужива работничките права, особено во поглед на добивање парични надоместоци за мајчинство и болест, а тоа, од своја страна, ги одвраќа младите жени да се регистрираат како земјоделски работнички или да се занимаваат со каква било работа во земјоделството. Поради неповолната положба на жените во работната сила, младите жени во руралните средини не се заинтересирани да го поминат својот живот во земјоделството и подготвени се да останат во руралните средини само доколку можат да најдат работа во неземјоделските сектори.²⁶⁹

Жените не се доволно застапени и во користењето на земјоделските субвенции преку Програмата за финансиска поддршка на земјоделството. На пример, во периодот 2013-2017 година жените учествуваа во земјоделските субвенции со само 16,9 проценти по бројот на барања и со 12,4 проценти во нивната вкупна вредност.²⁷⁰ Во периодот 2014-2020 година Програмата воведо јасни критериуми за поттикнување на поголемо учество на жените во процесот на аплицирање и/или преку зголемување на исплатените средства.²⁷¹ Жените учествуваат со околу 30 проценти во Програмата за рурален развој 2013-2017 година - 35,6 проценти од барањата се поднесени од жени, додека одобрените инвестиции изнесуваат 33 проценти.²⁷²

Кога станува збор за пристапот до финансиска поддршка, жените во земјоделството не се доволно информирани и зајакнати и не се доволно самоуверени да аплицираат за финансиска поддршка.²⁷³ Околу 58,6 проценти од жените се сметаат за неподобни да добијат кредит од штедилниците, 47,6 проценти од жените се сметаат за неподобни за кредитите што ги нудат банките, 67,9 проценти од жените се сметаат за неподобни да добијат кредит од Македонската банка за обнова и развој, додека 61,9 проценти од жените сметаат дека се неподобни за ИПАРД- Програмата за рурален развој.²⁷⁴

Жените од руралните средини особено се обесправени на пазарот на трудот поради фактори, како што се родовата поделба на трудот во домаќинствата и недостигот на социјални услуги што би им овозможиле (повторен) влез на пазарот на трудот, особено услуги за згрижување деца. Во руралните средини значително помалку деца на возраст од 36 до 59 месеци посетуваат институции за предучилишно образование - 19,9 проценти во споредба со 46,6 проценти во урбаните средини.²⁷⁵ Дневно жените минуваат трипати повеќе време на домашни работи од мажите, додека во руралните средини околу 20 проценти повеќе од жените во урбаните средини, што укажува на тоа дека притисокот поврзан со домаќинството е значително поголем кај руралните отколку кај урбаните жени.²⁷⁶ Ова е најзабележително во планинските села каде што речиси воопшто нема социјални центри, културни институции, здравствени установи и средни училишта.²⁷⁷ И покрај владините инвестиции во модернизација и проширување на патната инфраструктура, состојбата е далеку од задоволителна. Руралните општини обично се помали и финансиски слаби, што резултира со побавен напредок во зголемувањето на пристапот до основните услуги и нивниот квалитет.

Имотни/сопственички права и права на земјоделско земјиште

Можноста на жените да ги остварат своите имотни права, вклучително и врз земјоделско земјиште, претставува важен фактор за нивната економска независност. Во 2021 година 28,52 % од имотите во Република Северна Македонија им припаѓаа на жени, додека најголемиот дел им припаѓаа на мажи.²⁷⁸ Состојбата во руралните области покажува дека многу мал процент од жените се носители на сопственички права - само 4,1 процент. Само 12 проценти од жените се регистрирани како сопственици на земјиште.²⁷⁹ Во 2019 година во евиденцијата за сопственост на имот има 27,7 проценти жени како сопственици или

²⁶⁸ Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство, Национална стратегија за земјоделство и рурален развој 2021-2027.

²⁶⁹ Туна, Е. и Петровска-Митревска, Б. 2017. Мултидимензионална анализа за сиромаштијата во Република Северна Македонија, We Effect- Шведска организација за развој.

²⁷⁰ Димитриевиќ, Д. и др. 2019. Мерење на нивото на зајакнување на жените во земјоделството со примена на експериментален економски метод, Факултет за земјоделски науки и храна, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, стр. 60.

²⁷¹ Види: https://www.financethink.mk/wp-content/uploads/2020/11/Brosura_-_Zeni-zemjodelki.pdf

²⁷² Димитриевиќ, Д. и др. 2019. Мерење на нивото на зајакнување на жените во земјоделството со примена на експериментален економски метод, Факултет за земјоделски науки и храна, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, стр. 60.

²⁷³ UN Women. 2022. Жените и мажите во Северна Македонија - статистички портрет на трендовите во родовата еднаквост, стр. 42.

²⁷⁴ Национална платформа за женско претприемништво. 2021. Документ за јавни политики, Жените во руралните средини и претприемништвото, стр. 11.

²⁷⁵ ДЗС и УНИЦЕФ, МИКС 2018-2019.

²⁷⁶ ДЗС, Анкета за користење на времето 2014/2015.

²⁷⁷ Димитриевиќ, Д. и др. 2019. Мерење на нивото на зајакнување на жените во земјоделството со примена на експериментален економски метод, Скопје: UN Women.

²⁷⁸ МТСП, Сектор за еднакви можности, Годишен извештај за еднакви можности на жените и мажите, 2021 година.

²⁷⁹ Ibid.

сосопственици, при што процентот е највисок во Скопје - 34 проценти, а најмал во Полог- 13,9 проценти.²⁸⁰

Сопственичките права и правата на земјиштето и имотот се област во која преовладуваат традиционалните патријархални погледи и практики. Во Северна Македонија сè уште е вообичаено имотот и земјиштето да ги наследува синот во семејството или имотот да биде регистриран исклучително на име на сопругот, партнерот или братот. Ретко се случува жените, главно, вдовици да имаат некаков имот на свое име, а од мажените ќерки обично се очекува да се откажат од својот дел од наследството од родителите во корист на нивните машки роднини. Ваквата состојба го одразува традиционалниот став дека наследството на жената ќе го преземе друго семејство кога таа ќе се омажи.

Регистрирањето земјоделско земјиште исклучително на име на мажите ги исклучува жените земјоделки од користењето одредени права, како што е пристап до услугите за поддршка и финансиска помош во земјоделството, како и од можноста да склучуваат формални договори со трговците, со што се ограничува нивната продуктивност и тие дополнително се туркаат во неформалност и несигурни економски околности. Ваквите традиции доведуваат до недоволно признавање на жените како земјоделки и го ограничуваат активното учество на руралните жени во заедницата и во креирањето на земјоделските политики.

Покрај тоа, само околу 10 проценти од жените одлучуваат за активностите поврзани со земјоделското земјиште.²⁸¹ Дури и ако жените поседуваат имот, тие често не одлучуваат за користењето на имотот или земјиштето. Половина од жените сопственички на земјиште не се активни во процесот на донесување одлуки за активности поврзани со нивното земјиште. Додека 90,3 проценти од мажите сопственици на земјиште донесуваат одлуки за таквите активности, тоа важи и за само 9,7 проценти од жените сопственички на земјиште и имот.²⁸²

Неплатена работа за грижа

Најзначајниот фактор што придонесува за неповолната положба на жените на пазарот на трудот во Северна Македонија е товарот на неплатената домашна работа и грижа. Неплатената домашна работа и грижа на жените што, главно, се состои од готвење, чистење, перење и одржување на домаќинството, како и грижа за деца, возрасни и лица со посебни потреби, изнесува 72,5 проценти од неплатената работа што се врши во домот.²⁸³ Според една студија спроведена во 2017 година, речиси една третина (34,5 проценти) од жените што биле економски неактивни ги навеле домашните обврски и грижата за децата и постарите лица како причина за тоа.²⁸⁴ Во 2020 година 59,3 проценти од женското неактивно население на возраст од 20 до 64 години било неактивно поради обврските поврзани со грижа (уделот бил 61,6 проценти во 2019 година). Спротивно на тоа, само 2,3 проценти од машкото население ги навело обврските за грижа како причина за економската неактивност (5,2 проценти во 2019 година).²⁸⁵ Во 2021 година 44,1 процент од неактивното женско население било регистрирано во категоријата „домаќинки“ (што постои само како опција за жени во официјалните категории на ДЗС).²⁸⁶

Податоците од најновата достапна Анкета за користење на времето (2014/2015)²⁸⁷ ја потврдуваат стереотипната родовата поделба на платената и неплатената работа, при што од мажите се очекува да обезбедат финансиски средства за семејството, додека од жените се очекува да ги извршуваат домашните обврски и да се грижат за децата и издржуваните лица, вклучително и постарите лица, дури и ако двајцата партнери имаат платена работа надвор од домаќинството. Во просек, мажите поминуваат три часа дневно на активности за остварување приходи наспроти 1,6 од жените. Од друга страна, жените дневно посветуваат 3,4 часа на домашни активности наспроти 1,1 од мажите. Како резултат на тоа, жените имаат околу 20 проценти помалку слободно време од мажите.²⁸⁸

²⁸⁰ FAO and GIZ. 2020. Achieving SDG indicator 5.a.2 in the Western Balkans and beyond, Rome, Italy.

²⁸¹ ГИЗ. 2020. Инсертер: Правото на сопственост загарантирано со Уставот, само 4 % од руралните жени се сопственички на имот.

²⁸² Sproule, K. et al. 2019. USAID/North Macedonia Gender Analysis Report, Banyan Global.

²⁸³ Charmes, J. 2019. The Unpaid Care Work and the Labor Market: An analysis of time use data based on the latest World Compilation of Time-use Surveys, ILO, Geneva.

²⁸⁴ Мојсоска-Блажески, Н., Петрески, М. и Ајхан, О. 2017. Национално истражување за ниското учество на жените на пазарот на труд во Македонија: Квантитативни процени од ново истражување на UN Women, Скопје: UN Women.

²⁸⁵ ДЗС. 2023. Жените и мажите во Северна Македонија.

²⁸⁶ База на податоци МакСтат, Неактивно население по категории и возраст, годишно.

²⁸⁷ Достапно на: https://www.stat.gov.mk/PrikaziPoslednaPublikacija_en.aspx?id=58

²⁸⁸ Во поглед на активностите поврзани со домаќинството, жените поминуваат околу две третини од времето на четири подактивности: подготовка на храна (1,2 часа дневно), миене садови (0,35), чистење (0,35) и грижа за децата (0,22), односно вкупно 2,1 часа дневно. Спротивно на тоа, мажите поминуваат само 0,22 часа дневно на сите четири. Мажите го поминуваат поголемиот дел од времето на други активности поврзани со домаќинството (0,16) и градинарството (0,09), што укажува дека не само што мажите поминуваат значително помалку време на домашни работи и грижа туку и дека нивните активности во домаќинството се разликуваат од активностите на жените.

Времето што жените го поминуваат на неплатена работа ги одразува македонските патријархални родови норми и предрасуди. На пример, Истражувањето за неактивноста на жените од 2017 година²⁸⁹ покажува дека 65,2 проценти од жените сметаат дека е многу подобро за детето од предучилишна возраст ако мајката не работи, 43,4 проценти се согласуваат дека да бидат домаќинка ги исполнува исто колку да имаат платена работа, додека 42,8 проценти не се согласуваат дека поради грижата за другите жените немаат доволно време за работа надвор од домот. Ваквите родови норми за тоа дека неплатената работа во домаќинството „природно“ им припаѓа на жените значително влијаат врз нивните можности и време да се занимаваат со платена работа, да се залагаат за развој на кариерата или повеќе да учествуваат во јавниот живот, да волонтираат или да се занимаваат со други активности од интерес. Доколку неплатената работа што ја вршат жените во Северна Македонија би била вреднувана по минимална плата, би имала парична вредност од околу 17 проценти од БДП.²⁹⁰

Во контекст на ограничените социјални услуги од секаков вид, жените во руралните средини поминуваат 20 проценти повеќе време од жените во урбаните средини на секојдневни домашни работи, што укажува дека притисокот поврзан со домаќинството е значително поголем кај руралните жени отколку кај урбаните.²⁹¹ Новиот Закон за социјална заштита²⁹² дефинира шеми преку кои носителите на неформалната економија на грижа би можеле да ги професионализираат своите услуги и да добиваат парични исплати за грижа доколку се регистрираат како овластени даватели на услуги.²⁹³ Сепак, влијанијата и потенцијалот за спроведување на овие реформи сè уште не се оценети.

Влијанието на КОВИД-19

Со пандемијата на КОВИД-19 многу слаби точки во економијата излегоа на виделина, а веќе постојните нееднаквости дополнително се влошија, поради различното влијание на пандемијата на жените и мажите. Во индустриите што беа најмногу погодени од пандемијата и кои беа принудени да ги затворат своите капацитети,

како што се производството, трговијата, туризмот, угостителството и другите лични услуги, како и во основните и неопходните дејности (како што се здравствената заштита и нега, производство и продажба на храна, фармација и финансиски услуги) во најголем дел работат жени и платите, генерално, се ниски.²⁹⁴ Жените од руралните средини се соочија со поголем пад на приходите од земјоделската дејност во споредба со мажите (пад од 7 проценти во споредба со 4 проценти), додека 42 проценти од руралните жени, во споредба со 37 проценти од руралните мажи, сметаа дека ќе да биде тешко да се покријат основните трошоци за храна и хигиенски производи доколку продолжи пандемијата на КОВИД-19.²⁹⁵ Намалувањето на работното време - повеќе како одговор на кризата, а не во смисла на престанок на работниот однос - беше прилично рамномерно распределено меѓу жените и мажите.²⁹⁶

Падот на вработеноста беше поизразен кај мажите во споредба со жените (26 проценти и 23 проценти, соодветно, останаа без работа од 2019 година до првата половина на 2020 година).²⁹⁷ Сепак, поголем број млади жени останаа без работа во споредба со младите мажи (30,3 проценти и 27,4 проценти останале без работа, соодветно).²⁹⁸ Уделот на жените што примаат надоместок за невработеност се зголеми од 52 проценти во февруари 2020 година на 56 проценти во октомври 2020 година, додека уделот на жените што учествуваа во активните програми за пазарот на труд се намали на 43,8 проценти во споредба со 52,5 проценти во 2019 година.²⁹⁹ Покрај тоа, уделот на жените што добиле поддршка за самовработување (на пример, за започнување на сопствен бизнис) се намали во 2020 година во споредба со претходната година (од 33,3 проценти на 30,9 проценти) како последица на кризата предизвикана од КОВИД-19 и недоволно родово одговорни мерки на Агенцијата за вработување.³⁰⁰

Затворањето на градинките и училиштата доведе до значително зголемување на времето поминато во грижа за децата и домашни обврски што веќе, главно, ги извршуваа жените. Мажите ретко ја користеа мерката за справување со КОВИД-19 со која се дозволуваше еден вработен родител да остане дома за да се грижи за дете или деца до десет години по затворањето на градинките и училиштата. Од родителите што биле

²⁸⁹ Мојсоска-Блажески, Н., Петрески, М. и Ајхан, О. 2017. Национално истражување за ниското учество на жените на пазарот на труд во Македонија: Квантитативни процени од ново истражување на UN Women, Скопје: UN Women.

²⁹⁰ Реактор. 2020. Мажите и грижата (МиГ): Гризлив маскулинитет во Северна Македонија. Национален извештај. стр. 17.

²⁹¹ ДЗС, Анкета за користење на времето 2014/2015.

²⁹² Службен весник на Република Северна Македонија бр. 104/19; 146/19 и 275/19.

²⁹³ Реактор. 2020. Мажите и грижата (МиГ): Гризлив маскулинитет во Северна Македонија. Национален извештај, стр. 17.

²⁹⁴ Башевска, М. 2020. Брза родова процена на влијанието на КОВИД-19 врз жените и мажите во Северна Македонија, UN Women.

²⁹⁵ Ibid.

²⁹⁶ Ibid.

²⁹⁷ Обединети нации Северна Македонија, Заедничка анализа на земјата, ажуриран извештај 2021 година.

²⁹⁸ Ibid.

²⁹⁹ Ibid.

³⁰⁰ Ibid.

ослободени од работа, секој петти бил татко, што значи дека мајките биле принудени да преземат три четвртини од вкупниот товар на грижата (77 проценти од жените наспроти 22 проценти од мажите).³⁰¹ Жените, исто така, почесто преминуваа на работа од дома отколку мажите (35 проценти од жените во споредба со 23 проценти од мажите).³⁰²

Жените беа несразмерно повеќе оптоварени поради системот на учење на далечина што беше наметнат за учениците во текот на пандемијата. Оваа мерка ја зголеми потребата за домашни обврски (како готвење, чистење, дезинфекција и помош со училишните задачи), како и за грижа и помош на децата и другите членови на семејството. Времето што жените го минуваат на обврски во домаќинството севкупно се зголеми, поточно тие поминуваа 44 проценти повеќе време на чистење, 40 проценти повеќе време на готвење и 40 проценти повеќе време на одржување на домаќинството. За споредба, мажите изјавиле дека времето што тие го минуваат на истите активности се зголемило за 30 проценти, 19 проценти и 22 проценти, соодветно.³⁰³ Времето што жените го поминуваат на грижа за децата, исто така, се зголеми; тие поминуваа 21 процент повеќе време на игра со децата, 21 процент повеќе време на грижа за нив и 20 проценти повеќе време на помош во учењето. Времето посветено на грижата за децата се зголеми и за мажите, но во помал степен, односно времето поминато на истите активности за нив се зголеми за 17 проценти, 16 проценти и 16 проценти, соодветно.³⁰⁴ Нееднаквата распределба на дополнителните домашни обврски и грижата за децата наметнати поради КОВИД-19 ги влошија веќе постојните нееднаквости во домаќинството во поглед на поделбата на одговорностите и товарот на неплатената работа во домаќинството.

Главни предизвици во поглед на економското учество на жените

- Жените, генерално, се во неповолна положба на пазарот на трудот во Северна Македонија, пред сè, поради високиот степен на неактивност на женското население. Главни причини за неактивноста на жените се домашните обврски и грижата за децата, старите лица и лицата со попреченост.
- Младите луѓе имаат високи стапки на невработеност и неактивност, при што особено младите жени дополнително се помалку активни на пазарот на трудот во споредба со другите делови од населението.

- Потенцијалите за унапредување на женското претприемништво сè уште се на почетно ниво и многу можности, како што е употребата на ИКТ, остануваат неискористени.
- Родовата поделба на занимањата е сè уште присутна, при што жените почесто работат во сектори, како што се производството, трговијата, земјоделството, кои се одликуваат со ниска продуктивност и ниски плати.
- Генерално, жените почесто се соочуваат со структурни бариери што ги спречуваат да напредуваат во кариерата над одредена точка со што се ограничува нивниот потенцијал за професионален развој.
- Податоците покажуваат дека уделот на жените што се самовработени е значително помал од уделот на мажите, додека жените сè уште се соочуваат со „ефектот на стаклен плафон“ при напредувањето во професијата.
- Жените од руралните средини се особено обесправени на пазарот на трудот поради фактори, како што се родовата поделба на трудот во домаќинствата и недостигот на социјални услуги што би им овозможиле (повторен) влез на пазарот на трудот, особено услуги за згрижување деца.
- Жените во земјоделството не се доволно информирани и зајакнати и не се доволно самоуверени да аплицираат за финансиска поддршка.
- Традиционалните патријархални ставови сè уште преовладуваат во поглед на сопственоста на земјиштето/имотот. Регистрирањето земјоделско земјиште исклучително на име на мажите ги исклучува жените земјоделки од користењето одредени права, како што е пристап до услугите за поддршка и финансиска помош во земјоделството, со што се ограничува нивната продуктивност и тие дополнително се туркаат во неформалност и несигурни економски околности.
- Вкупната стапка на невработеност на Ромките е постојано висока со текот на годините, што произлегува од повеќекратната дискриминација со која се соочуваат во поглед на пристапот до пазарот на труд, покрај нивното пониско ниво на образование, лошата социоекономската положба на домаќинството и постојаното исклучување од јавниот живот.

³⁰¹ Ристеска, М. 2020. Анализа на влијанијата од КОВИД-САРС-19 на родот и различностите, Мисија на ОБСЕ во Скопје, стр. 54.

³⁰² Башевска, М. 2020. Брза родова процена на влијанието на КОВИД-19 врз жените и мажите во Северна Македонија, UN Women.

³⁰³ Ibid.

³⁰⁴ Ibid.

4.3. Образование и обука на жените и девојчињата

Табела 8

Индикатори за ЦОР за образование и обука на жени и девојчиња

Индикатор	Претходни достапни податоци	Најнови достапни податоци
4.1.1: Процент на деца и адолесценти: (а) во 2/3 одделение; (б) на крајот од основното образование; и (в) на крајот од основното образование што покажуваат минимално ниво на способност за (i) читање и (ii) математика, според пол		Процент на деца на возраст од 7 до 14 години што покажуваат основни способности: Читање: девојчиња- 70,2 %, момчиња-58,3 % Математика: девојчиња- 35,3 %, момчиња - 46,6 % Извор: МИКС 2018-2019
4.2.1: Процент на деца под петгодишна возраст со уреден развој во однос на здравјето, учењето и психосоцијалната благосостојба, според пол	2011: Девојчиња- 92,8 % Момчиња- 92,6 % Извор: МИКС 2011	Процент на деца на возраст од 36 до 59 месеци со уреден развој во најмалку три од следниве четири домени: писменост/ броеви, физички развој, социјален/ емоционален развој и учење Девојчиња- 89,3 % Момчиња- 75,9 % Извор: МИКС 2018-2019
4.2.2: Стапка на учество во организирано учење (една година пред официјалната возраст за запишување во основно образование), по пол	Процент на деца што посетуваат прво одделение што посетувале предучилишна установа во претходната година: Девојчиња- 48,8 % Момчиња- 32,9 % Извор: МИКС 2011	Девојчиња- 54,2 % Момчиња- 45,9 % Извор: МИКС 2018-2019

Национална правна, институционална и политичка рамка

Законот за основното образование,³⁰⁵ донесен во 2019 година, забранува секаква директна и индиректна дискриминација во основното образование и воспитание на децата, врз основа, меѓу другото, на род, родов идентитет и сексуална ориентација и пропишува афирмативни мерки за надминување на постојната дискриминација и промовирање на еднаквост (член 6). Во согласност со Законот (член 66), Министерството за образование и наука донесе Упатство за постапката за пријавување и заштита на ученик жртва на која било од формите на насилство, злоупотреба и занемарување.³⁰⁶

Приоритетите на Националната стратегија за образование и Акциски план за периодот 2018-2025 година³⁰⁷ вклучуваат настава што е насочена кон ученикот, ме-

рење на напредокот во учењето во однос на резултатите (наместо акцентот да е само на стекнување знаење) и воведување национално оценување.

Сепак, вклучувањето на родовата перспектива во Стратегијата е многу ограничено, а документот не укажува на јасна посветеност за справување со родовите предизвици во образованието, како што се присутните родови стереотипи во изборот на научните области, мерките за борба против родовото насилство и вознемирувањето во училиштата и задржување на девојчињата од ранливите групи во образованието. Покрај тоа, Стратегијата јасно не се осврнува на родовиот дигитален јаз и не предвидува специфични програми наменети за девојчињата.

³⁰⁵ Службен весник на Република Северна Македонија бр. 161/19 и 229/20.

³⁰⁶ Достапно на: <https://mon.gov.mk/content/?id=3288>

³⁰⁷ Достапно на: <http://mrk.mk/wp-content/uploads/2018/10/Strategija-za-obrazovanie-ENG-WEB-1.pdf>

Во 2020 година МОН ја донесе Концепцијата за основно образование³⁰⁸ како упатство за поширока реформа на основното образование во Северна Македонија. Во Концепцијата се наведени предизвици со кои со години се справува системот на основното образование, како што се некавалитетни учебници, слаба опременост на училиштата со наставни ресурси, непостоење можност за кариерен развој на наставниците, неконтинуиран професионален развој и недоволна спремност на наставниот кадар за примена на нови дигитални пристапи во наставата.³⁰⁹ Концепцијата се потпира на инклузивност, родовата сензитивност/рамноправност и интеркултурноста како клучни принципи и ја нагласува клучната улога на образованието во создавањето можности за трансформација на штетните родови норми и однесувања.³¹⁰ Во краткорочните и долгорочните ефекти предвидени со Концепцијата е опфатено: намалување на бројот на ученици што не го завршуваат основното образование, зголемено чувство на еднаквост/рамноправност кај учениците од ранливите групи, намалување на родовите и етничките стереотипи и предрасуди кај учениците и наставничкиот кадар, намалување на родово базираното насилство во училиштен контекст и негативните последици по здравјето и добросостојбата на учениците произлезени од него, и создавање услови во кои полот/родот не игра улога при изборот на средното образование и идната професија.³¹¹ Во согласност со препораките од Концепцијата за основно образование беа донесени измени и дополнувања на Законот за учебници за основно и средно образование³¹² за да се уредат и усовршат постапките за издавање училишни учебници и да се отстранат дискриминаторските содржини или содржините што ги зајакнуваат стереотипите, особено оние што се однесуваат на родот и полот.

МОН, исто така, во 2020 година ја донесе и Концепцијата за инклузивно образование,³¹³ како упатство за вклучување на децата од ранливите групи, како што се, меѓу другото, децата со попреченост, децата од семејства во неповолна социоекономска положба, деца со тешкотии во учењето и однесувањето и децата баратели на азил.

Преглед на актуелните трендови во образованието

Во поглед на посетувањето на образование во раното детство (ОРД) (возраст од 36 до 59 месеци), девојчињата генерално имаат пониски стапки на учество од момчињата (31,5 проценти и 41 проценти, соодветно).³¹⁴ Најниска стапка на посетување на ОРД може да се забележи кај најсиромашниот квинтил со 7,4 проценти и кај децата Роми (10,3 проценти посетување за момчињата Роми и 13,5 проценти за девојчињата Ромки).³¹⁵ Исто така, анализата покажа дека ОРД не обезбедува оптимални услови или можности за инклузивно запишување и развој, односно за интеграција на девојчињата и момчињата со попреченост.³¹⁶

Вкупниот број запишани ученици во основните и средните училишта е во опаѓање во последните две децении, од околу 250.000 (основно училиште) и 93.000 (средно училиште) во учебната 2000/2001 година на околу 190.000 (основно) и 70.000 (средно) во учебната 2020/2021 година. Овој тренд претставува директна последица на емиграцијата, како што беше наведено претходно, падот на наталитетот и другите општествени случувања во земјата.³¹⁷

Стапките на завршување на основното образование се високи, над 90 проценти за двата пола, како што е и преминот во средно училиште, 98 проценти за двата пола; ова се должи на задолжителната природа на средното образование.³¹⁸ Нема родови разлики во стапката на запишување во средно образование. Стапката на завршување- процентот на ученици што се запишуваат во средно училиште и кои успешно го завршуваат- е малку помала за девојчињата- 85,1 процент во споредба со 89,3 проценти за момчињата.³¹⁹ Состојбата во поглед на посетувањето и завршувањето на задолжителното образование е загрижувачка за ромското население. Само 75 проценти од децата Роми на возраст од 6 до 18 години биле запишани на задолжително образование во 2019 година.³²⁰ Причините што се наведуваат за ниските стапки на посетување училиште на девојчињата Ромки и момчињата Роми се недостатокот на финансиски средства и оддалеченоста на училиштата од нивните населени места.³²¹

³⁰⁸ Достапно на: <https://mon.gov.mk/stored/document/koncepcija%20osnovno%20obrazovanie%20en.pdf>

³⁰⁹ Министерство за образование и наука, Концепција за основно образование, стр. 5.

³¹⁰ Ibid., стр.11.

³¹¹ Ibid., стр.13.

³¹² Службен весник на Република Македонија бр. 98/2008; 99/2009; 83/2010; 36/2011; 135/2011; 46/2012; 24/2013; 120/2013; 29/2014; 146/2015; 217/2015; 30/2016 и 21/2018.

³¹³ Достапно на: <https://mon.gov.mk/stored/document/Koncepcija%20za%20inkluzivno.pdf>

³¹⁴ ДЗС и УНИЦЕФ, МИКС 2018-2019.

³¹⁵ Ibid.

³¹⁶ Народен правобранител на Северна Македонија. 2018. Инклузија на децата со попреченост во предучилишното образование, Скопје: УНИЦЕФ.

³¹⁷ UN Women. 2022. Жените и мажите во Северна Македонија: статистички портрет на трендовите во родовата еднаквост.

³¹⁸ ДЗС. 2023. Жените и мажите во Северна Македонија.

³¹⁹ ДЗС и УНИЦЕФ, МИКС 2018-2019.

³²⁰ Влада на Република Северна Македонија, Ревидирана програма за реформи во вработувањето и социјалната политика, 2022, стр. 57.

³²¹ Ibid.

Во основното и средното образование момчињата, главно, се побројни од девојчињата, додека состојбата во високото образование е спротивна. Во учебната 2021/2022 година 36 проценти од жените, наспроти 24 проценти од мажите, се запишале во високо образование по завршувањето на средното образование. Со други зборови, жените претставувале 59 проценти од запишаните студенти.³²² Во 2007 година Владата започна со спроведување на државна програма за отворање и/или проширување на универзитети, факултети и програми низ целата земја, со цел да се зголеми пристапот до високото образование. Исто така, Владата вовеле и програма за стимулирање на лицата на возраст над 30 години да се запишат на факултет, со цел да се зголеми степенот на образование на населението. Бидејќи пристапот до високото образование се подобри за луѓето што живеат надвор од поголемите урбани области, бројот на дипломирани студенти речиси двојно се зголеми по 2007 година во споредба со раните 2000-ти. Во 2021 година 41,1 процент од жените на возраст од 25 до 34 години завршиле високо образование, споредено со 30,3 проценти од мажите и споредено со 28,5 проценти од жените и 21,8 проценти од мажите во 2011 година. Слична е состојбата и во поглед на постдипломските студии³²³, при што жените претставуваат 60 проценти од сите дипломирани магистри на науки и 61 процент од сите дипломирани доктори на науки во 2021 година.³²⁴

Стапките на непосетување на училиште се ниски во основното образование (1,7 проценти) и умерени во средното образование (8,4 проценти). Податоците не покажуваат значителни разлики помеѓу стапките на

девојчиња и момчиња што не посетуваат училиште во основното или средното образование. Сепак, стапката на напуштање на училиштето за најсиромашниот квинтил и кај учениците Роми е многу висока. Во учебната 2018/2019 година 19 проценти од девојчињата Роми и 18,4 проценти од момчињата Роми не посетувале основно училиште.³²⁵ Веројатноста дека децата Роми нема да посетуваат училиште се зголемува во поглед на средното образование. Во учебната 2018/2019 година 51,6 проценти од момчињата Роми и 54,1 процент од девојчињата Роми на возраст од 15 до 18 години не посетувале средно училиште.³²⁶

Мултииндикаторското кластерско истражување (МИКИ), кое ја мери писменоста според способноста за читање и основните нумерички способности, покажа дека во Северна Македонија девојчињата имаат поголем успех од момчињата во читање, но не и во математика (за возрастната група од 7 до 14 години). Програмата за меѓународно оценување на учениците (ПИСА) ги мери способностите за читање, математика и природни науки кога учениците се запишуваат во средно образование (на 15-годишна возраст). Во 2015 година половина од учениците на 15-годишна возраст во земјата не покажаа основни познавања во трите предмети што се оценуваа, со просечна оценка од 384, во споредба со оценката од 493 кај земјите на ОЕЦД. Резултатите од ПИСА покажуваат дека учениците во Северна Македонија заостануваат речиси четири години зад своите вршници од земјите на ОЕЦД.³²⁷ Меѓутоа, девојчињата имаат поголем успех од момчињата во сите три подрачја - во математика за 7 поени и во наука за 19 поени.³²⁸

Табела 9

Основни способности на девојчињата и момчињата

	МИКС (процент на деца на возраст од 7 до 14 години што покажуваат основни способности)		ПИСА (Просечни резултати за 15-годишни деца)		
	Читање	Математичка писменост	Читање	Математика	Наука
Девојчиња	70,2	35,3	420	398	423
Момчиња	58,3	46,6	368	391	404

³²² ДЗС, Жените и мажите во Северна Македонија.

³²³ Ibid.

³²⁴ Ibid.

³²⁵ ДЗС и УНИЦЕФ, МИКС 2018-2019.

³²⁶ Ibid.

³²⁷ ОЕЦД и УНИЦЕФ. 2019. Преглед на ОЕЦД за евалуацијата и оценувањето во образованието во Северна Македонија.

³²⁸ ОЕЦД. 2018. Резултати од ПИСА за 2018 година.

Родовите стереотипи сè уште преовладуваат во изборот на научната област од страна на учениците/студентите. Овој долгогодишен тренд е загрижувачки бидејќи родовите разлики во изборот на научната област директно придонесуваат за родова сегрегација на занимањата на пазарот на трудот. Здравството, личните услуги, гимназијата и правото и понатаму се области во кои преовладуваат жените, додека земјоделството, архитектурата и електротехниката се области во кои преовладуваат мажите. Во учебната 2020/2021 година 65 проценти од учениците запишани во гимназиско образование биле девојчиња, 73 проценти од учениците што учат здравствена струка биле девојчиња, додека 68 проценти од учениците што учат земјоделско-ветеринарна струка, 95 проценти од учениците што учат машинска струка и 85 проценти од учениците што учат електротехничка струка биле момчиња.³²⁹ Во последната деценија е забележано мало зголемување во процентот на млади жени што влегуваат во традиционално „машки“ полиња, така што соодносот на половите се приближи до еднаков. Сепак, долг е патот до родова рамнотежа во науката, технологијата, инженерството и математиката (предметите СТЕМ). Според неколку истражувања што опфаќаат повеќе земји, девојчињата можеби веќе на 15-годишна возраст се чувствуваат помалку сигурни во своите дигитални вештини од момчињата.³³⁰ Всушност, кога девојчињата покажуваат успех и во СТЕМ и во хуманистичките науки (т.е. предмети што не се СТЕМ), тие обично избираат хуманистички науки бидејќи веруваат дека ќе им биде полесно да постигнат повисоки оценки.³³¹ Самооценувањето спроведено кај средношколците во Северна Македонија покажа дека иако девојчињата и момчињата веруваат дека се подеднакво способни за математика и природни науки, момчињата се оценуваат себеси многу повисоко од девојчињата во информатичката технологија (ИТ).³³² Она што може да се забележи, но и загрижува, е тоа што перцепциите на девојчињата за нивните способности за СТЕМ се спротивни на нивните фактички способности, како што е опишано погоре.

Поделбите во образованието врз основа на родовите стереотипи опстојуваат и во високото образование. Образовните науки се убедливо „најфеминизираната“ научна област бидејќи околу 90 проценти од дипломираните студенти во високото образование во оваа област се жени. Здравството и социјалната заштита и уметностите и хуманистичките науки се области во кои преовладуваат жени, со тоа што речиси трипати повеќе жени дипломираат во овие области отколку мажи (76 проценти од дипломираните студенти во првите области се жени, а 74 проценти се жени во вторите). Жените, исто така, се побројни од мажите меѓу дипломираните студенти по бизнис, администрација и право (58 проценти од дипломираните студенти се жени). Од друга страна, и покрај тоа што состојбата полека се менува, ИКТ и понатаму е област во која доминираат мажи, при што 67 проценти од дипломираните студенти се мажи. Состојбата е слична и во поглед на земјоделството, шумарството, рибарството и ветерината, каде што мажите сочинуваат 58 проценти од дипломираните студенти.³³³

Во поглед на занимањето наставник, во основно и во средно образование, не само што преовладуваат жени, туку и самото занимање сè повеќе се феминизира во последниве години. Во учебната 2020/2021 година во основните училишта имало 2,3 наставнички на секој наставник, а соодносот на половите се зголеми во корист на жените во однос на учебната 2000/2001 година (кога изнесуваше 1,3 наставнички на секој наставник).³³⁴ Слична е состојбата и во средното образование; во учебната 2021/2022 година 62 проценти од наставниот кадар биле жени. Спротивно на ова, на факултетите во високото образование, во учебната 2021/2022 година, помал број жени биле редовни професорки (44 проценти) или вонредни професорки (48 проценти), а почесто биле вработени како доцентки (56 проценти) или асистентки (53 проценти).³³⁵ Со оглед на фактот дека работното место на наставник во основните и средните училишта е многу помалку платено отколку во високото образование, овие поделби се во рамките на веќе воспоставената положба на жените и „феминизацијата“ на занимањата што се помалку платени.

³²⁹ ДЗС. 2023. Жените и мажите во Северна Македонија.

³³⁰ Меѓународна унија за телекомуникации. 2021. Дигитално зајакната еднаквост на генерациите: жените, девојките и ИКТ во контекст на КОВИД-19 во избрани земји од Западен Балкан и Источното партнерство.

³³¹ Ibid.

³³² Хаџи-Василева, К. 2019. Родово мапирање во сферата на ИКТ во Македонија, Асоцијација за прогресивни комуникации.

³³³ ДЗС. 2023. Жените и мажите во Северна Македонија.

³³⁴ UN Women. 2022. Жените и мажите во Северна Македонија - статистички портрет на трендовите во родовата еднаквост, стр. 42.

³³⁵ ДЗС. 2023. Жените и мажите во Северна Македонија.

Главни предизвици во поглед на учеството на девојчињата и жените во образованието и учењето

- Девојчињата имаат пониски стапки на запишување во образование во раното детство од момчињата, додека девојчињата и момчињата, генерално, имаат слични стапки на запишување во основно и средно образование.
- Стереотипната поделба на научните области и понатаму е присутна, што придонесува за поделба на професионалните области на пазарот на трудот. Здравството, личните услуги, гимназиското образование и текстилната струка и понатаму се области во кои преовладуваат девојчињата. Во областа на архитектурата, транспортот и туризмот има повеќе момчиња отколку девојчиња, како и на образовните програми за физичко образование, електротехника и машинство.
- Нема значителна разлика во стапките на девојчиња и момчиња што не посетуваат училиште во основно или средно образование. Сепак, стапката за најсиромашниот квинтил и кај средношколците Роми е значително повисока, со повисоки стапки за девојчињата Ромки.
- Девојчињата генерално покажуваат поголем успех во основните способности во сите три подрачја. Сепак, девојчињата имаат помала самодоверба во своите дигитални вештини од момчињата, што ги спречува да продолжат со образование во областа на СТЕМ и ИКТ.
- Поголем број жени се запишуваат во високото образование отколку мажи. Што се однесува до областа на специјализација, медицинските и хуманистичките науки се области во кои најголем дел од дипломираните студенти се жени. Природните и општествените науки, исто така, се области во кои преовладуваат жени. Спротивно на тоа, техничките и биотехничките науки се научни области во кои преовладуваат мажи.
- Занимањето наставник во основно и средно образование во Северна Македонија е занимање во кое преовладуваат жени, додека жените помалку се застапени на повисоки професорски места во високото образование.

4.4. Здравје и благосостојба на жените

Табела 10

Индикатори за ЦОР за здравје

Индикатор	Претходни достапни податоци	Најнови достапни податоци
3.1.1: Стапка на мајчинска смртност (на 100.000 живородени деца)	2020: 5,2	10,7 Извор: ИИЗ/ДЗС (2021)
3.1.2: Процент на раѓања со помош на квалификуван здравствен персонал (проценти)	98 Извор: МИКС 2011	100 Извор: МИКС 2018-2019
3.2.1: Стапка на смртност до пет години (на 1.000 живородени деца)	2020: 6,0 2019: 6,3 2018: 6,0 2017: 9,9 2016: 12,9 2015: 9,6 Извор: ДЗС	4,9 Извор: ДЗС (2021)
3.2.2: Стапка на неонатална смртност (на 1.000 живородени)	2020: 42 2019: 3,8 2018: 4,1 2017: 7,4 2016: 10,2 2015: 6,8 Извор: ДЗС	2,9 Извор: ДЗС (2021)
3.4.1: Стапка на смртност поради кардиоваскуларни болести, рак, дијабетес или хронични респираторни заболувања (веројатност)	2019 година: Жени: 17,5 Мажи: 27,9 2015: Жени: 18,9 Мажи: 30 Извор: Women Count	Жени: 22,9 Мажи: 27 Извор: ДЗС (2020)
3.4.2: Стапка на смртност од самоубиства (број на смртни случаи на 100.000 жители)		Жени: 3,5 Мажи: 8 Извор: ДЗС (2021)
3.7.1: Процент на жени на репродуктивна возраст (на возраст од 15 до 49 години) чија потреба од планирање на семејството е исполнета со современи методи (процент од жените на возраст од 15 до 49 години)	Урбана средина: 42,9 Рурална средина: 38,0 Извор: МИКС 2011	29,6 Извор: МИКС 2018-2019
3.7.2 : Стапка на наталитет кај адолесценти (на 1.000 жени на возраст од 15 до 19 години)	2018: 15,1	15,7 Извор: СЗО (2021)

Национална правна, институционална и политичка рамка

Законот за здравствена заштита³³⁶ го уредува правото на секој граѓанин на највисок можен стандард на здравствена заштита, односно физички и ментален интегритет, безбедност и недискриминација. Министерството за здравство еднаш годишно објавува Програма за активна здравствена заштита на мајките и децата, со цел намалување на морбидитетот и mortalитетот кај мајките и новороденчињата преку интегриран пристап во унапредување на здравјето на мајките и новороденчињата што опфаќа мерки за планирање на семејството, пренатална грижа и здравствена заштита при породување и мајчинство, како и пристап до соодветни здравствени пакети за социјално ранливите групи. Во 2016 година се спроведе евалуација на Националната стратегија за сексуално и репродуктивно здравје 2010-2020³³⁷ за да се усогласи со ЦОР и други глобални и регионални иницијативи за обезбедување на универзален пристап до сексуално и репродуктивно здравје (СРЗ) и безбедно мајчинство. Последниот донесен Акциски план за сексуално и репродуктивно здравје се однесува на периодот 2018-2020 година.³³⁸

На пристапот до абортус влијаеја значајните промени во законите и политиките што вклучуваат измени и дополнувања на Законот за прекинување на бременоста (Закон за абортус)³³⁹ во 2013 година. Со овој Закон, како и со новиот Закон за прекинување на бременоста (2019) ефективно се укинуваат одредбите што го ограничуваа пристапот на жените до безбеден абортус, како задолжителниот период за советување и други административни пречки. Законот гарантира дека жените ќе имаат навремен пристап до давателите на здравствени услуги и право на абортус на барање во текот на првите 12 недели од бременоста, а во посебни околности и помеѓу 12 и 22 недели. Од 2021 година на Клиниката за гинекологија и акушерство во Скопје се применува и медикаментозен абортус, односно абортус без операција. Сепак, оваа постапка сè уште не е достапна за жените во другите региони од земјата, особено за жените од руралните средини, освен ако не дојдат во главниот град.

Министерството за здравство на годишно ниво објавува Програма за рано откривање на малигни заболувања, со што во континуитет се обезбедуваат бесплатни превентивни прегледи за скрининг на рак на дојка и на грлото на матката за сите жени. Националната програма за рано откривање на рак на дојка започна да се спроведува во 2015 година и опфаќа жени на возраст од 50 до 69 години. Нема други превентивни мерки за зголемување на бројот на прегледи за рак на дојка што би овозможиле рано откривање на болеста. Министерството за здравство од 2019 година спроведува и активности предвидени со Програмата за рано откривање и превенција на рак на грлото на матката.³⁴⁰

Националната стратегија за унапредување на менталното здравје во Северна Македонија 2018-2025 година и нејзиниот Акциски план 2018-2025³⁴¹ содржат конкретни цели за „подобрување на услугите за ментално здравје за жените на репродуктивна возраст“ и „промоција на добро ментално здравје на жените и мајките“. Меѓутоа, не е воспоставен систем за следење и евалуација на спроведувањето на Стратегијата.

Преглед на актуелните трендови во поглед на здравјето и благосостојбата на жените

Стапката на фертилитет во Северна Македонија во 2021 година изнесува 1,6 (се однесува на бројот на живородени деца по жена), што претставува зголемување во однос на 1,31 во 2020 година.³⁴² Поголемиот дел од живородените деца (34 проценти) се родени од мајки на возраст од 25 до 29 години, со просечната возраст на мајката при вкупниот број раѓања 29,2 години и 27,5 кај прворотките.³⁴³ Во 2021 година имало 20 живородени деца од мајки на возраст под 15 години.³⁴⁴ Стапката на неонатална смртност во 2021 година изнесува 2,9 на 1.000 живородени деца, што претставува намалување во однос на 4,2 во 2020 година, 5,7 во 2018 година и 11,9 во 2016 година.³⁴⁵ Стапката на смртност кај новороденчињата е 20 4,6 на 1.000 живородени деца, додека стапката на смртност под 5 години е 5.3 на 1.000 живородени деца.³⁴⁶

³³⁶ Службен весник на Република Македонија бр. 43/2012; 145/2012; 65/2013; 87/2013; 164/2013; 39/2014; 43/2014; 101/2014; 132/2014; 188/2014; 10/2015; 61/2015; 154/2015; 192/2015; 17/2016 и 37/2016.

³³⁷ Достапно на: <https://zdravstvo.gov.mk/wp-content/uploads/2012/12/strategija-seksualno-i-reproduktivno-zdravje.pdf>

³³⁸ Достапно на: <https://zdravstvo.gov.mk/wp-content/uploads/2018/09/Nov-tekst-na-AP-usoglasen-so-Sekretarijat-za-zakonodavstvo-11.9.2018.pdf>

³³⁹ Службен весник на Република Македонија бр. 87/13; 164/13; 27/14; 144/14 и 149/15.

³⁴⁰ Институт за јавно здравје на Република Северна Македонија, 2019. Анализа - Процена на капацитетите на постојниот кадар и опрема (ПАП и ХПВ-тестирање), организација на посети, работа на работна група за реализирање активности во врска со скрининг на ракот на грлото на матката.

³⁴¹ Достапно на: <https://zdravstvo.gov.mk/wp-content/uploads/2020/05/strategija-za-MZ-2018-2025-170718-pf-1.pdf>

³⁴² ДЗС. 2023. Жените и мажите во Северна Македонија.

³⁴³ Ibid.

³⁴⁴ Ibid.

³⁴⁵ ДЗС. База на податоци МакСтат, Стапка на неонатална смртност, по региони.

³⁴⁶ Институт за јавно здравје, Извештај за здравјето на населението на Република Северна Македонија во 2021 година, стр. 68.

Стапката на мајчинска смртност во 2021 година е 10,7 на 100.000 живородени деца, што претставува зголемување во однос на 5,2 во 2020 година.³⁴⁷ Стапката на абортуси во Северна Македонија во 2021 година е 17,1 на 100 живородени деца, што претставува благо намалување во однос на 17,4 во 2020 година.³⁴⁸

Речиси сите раѓања во Северна Македонија се изведуваат со помош на квалификуван здравствен персонал³⁴⁹ што ги има потребните способности за акушерска нега и спасување на животот, вклучително и за неопходен надзор, нега и совет на жените во текот на бременоста, породувањето и постпородилниот период, за вршење породувања и грижа за новороденчињата. Околу 83 проценти од жените имаат пристап до постпородилна нега, вклучително и посети од квалификувана медицинска сестра.³⁵⁰ Сепак, сè уште има жени што се соочуваат со тешкотии во пристапот до здравствена заштита во текот на бременоста и по породувањето. Според едно истражување спроведено кај Ромките, 63 проценти од испитаничките доживеале негативен однос во пристапот до здравствени услуги, врз основа на нивната етничка припадност,³⁵¹ што укажува на потребата од подигнување на свеста и обука на квалификуваните здравствени кадри за недискриминаторски и инклузивен третман на пациентите.³⁵²

Раната бременост кај адолесцентките може да има сериозни здравствени последици за младите мајки и нивните бебиња. Невенчаните бремености кај адолесцентките може да се сочат со последици како стигма, отфрлање или насилство од партнерите, родителите и врстниците. Девојките што забремениле пред 18-годишна возраст имаат поголема веројатност да доживеат насилство во брак или од партнерот. Во 2021 година стапката на наталитет кај адолесцентките во Северна Македонија изнесува 15,7 на 1.000 жени на возраст од 15 до 19 години.³⁵³ За споредба, стапката на наталитет кај адолесцентките во земјите од Источна Европа изнесува 15 на 1.000 жени, но е значително помала во Централна Европа (7 на 1.000 жени), а многу повисока во Централна Азија (29 на 1.000 жени).³⁵⁴ Се проценува дека 0,2 проценти од жените во Северна Македонија се породиле на возраст под 15 години, а околу 4,5 проценти од жените на возраст од 20 до 24 години се

породиле пред 18-годишна возраст. Кај Ромките овие проценти се сосема различни - 0,5 проценти и 28,2 проценти, соодветно.³⁵⁵ Со поддршка на граѓанскиот сектор, во 2021 година беше спроведена пилот-програма за сеопфатно сексуално образование (ССО) во неколку основни училишта во земјата. Програмата се покажа како успешна во поглед на зголемувањето на знаењата и информираноста на учениците за темите опфатени со ССО, но, сепак, потребен е поширок пристап во спроведувањето на програмата за да се вклучат обучени специјализирани едукатори и да се прошири содржината со научни и медицински факти за сексуалноста.³⁵⁶

Бројот на новоинфицирани лица со ХИВ во 2021 година, за сите возрасти, изнесува 44, што претставува инциденција од 2,1 на 100.000 жители.³⁵⁷ Во периодот 1987-2021 година има вкупно 548 случаи на ХИВ регистрирани од Институтот за јавно здравје, од кои 89,4 проценти се мажи, а 10,6 проценти се жени.³⁵⁸ Просечната возраст на новооткриените лица со ХИВ е 34 години, а повеќето (77 проценти) се на возраст меѓу 20 и 39 години. Најголем дел (60,6 проценти) од инфекциите се преку сексуален контакт на маж со маж, додека 33 проценти од лицата пријавиле хетеросексуален начин на пренос на ХИВ.³⁵⁹

Неоплазмите се втора водечка причина за смртност во Република Северна Македонија (претставуваат 15,2 проценти од смртните случаи на жени и мажи),³⁶⁰ веднаш по болестите на кардиоваскуларниот систем. Кај жените, малигната неоплазма на дојка е најчеста причина за смрт поврзана со неоплазми во периодот 2010-2021 година. Стапката на смртност се движи од 30,0 во 2010 година до 26,4 во 2018 година и 32,6 на 100.000 жени во 2021 година.³⁶¹ Во 2021 година, според податоците од Институтот за јавно здравје, биле направени 26.217 ПАП-тестови во рамките на организираниот скрининг за рано откривање на ракот на грлото на матката (кај жени на возраст од 36 до 45 години, кои немаат направено ПАП-тест во последните три години), при што биле откриени цитолошки абнормалности кај 2.070 жени.³⁶² Нема достапни информации за опфатот со вакцина ХПВ како превентивна мерка.

³⁴⁷ Ibid.

³⁴⁸ ДЗС. 2023. Жените и мажите во Северна Македонија.

³⁴⁹ ДЗС и УНИЦЕФ, МИКС 2018-2019 година.

³⁵⁰ МТСП, Сектор за еднакви можности, Годишен извештај за еднаквите можности на мажите и жените, 2021 година.

³⁵¹ European Public Health Alliance. 2017. From Rhetoric to Action: Bringing the Voice of Romanian Roma Communities to Europe.

³⁵² ДЗС и УНИЦЕФ, МИКС 2018-2019 година.

³⁵³ СЗО (2021): <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/349683/WHO-SRH-21.148-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

³⁵⁴ Види: <https://www.gatesfoundation.org/goalkeepers/report/2021-report/progress-indicators/maternal-mortality/>

³⁵⁵ ДЗС и УНИЦЕФ, МИКС 2018-2019, стр. 63-66.

³⁵⁶ Институт за јавно здравје, Извештај за здравјето на населението на Република Северна Македонија во 2021 година, стр. 36.

³⁵⁷ Ibid.

³⁵⁸ Ibid.

³⁵⁹ Ibid.

³⁶⁰ ДЗС. 2020. Морталитетот во Република Северна Македонија, по општини, во 2020 година, достапно на: <https://www.stat.gov.mk/PrikaziSooostenie.aspx?rbtxt=7>

³⁶¹ Институт за јавно здравје, Извештај за здравјето на населението на Република Северна Македонија во 2021 година.

³⁶² Види: <https://www.iph.mk/nedela-za-prevencija-na-rak-na-grlo-na-matka/>

Според Светската здравствена организација (СЗО), преваленцијата на депресија и анксиозност е поголема кај жените отколку кај мажите, а 10-15 проценти од менталните нарушувања кај жените се јавуваат во перинаталниот период (во текот на бременоста и во првата година по породувањето).³⁶³ Менталните нарушувања директно се поврзани со самоубиството. Во 2021 година во Северна Македонија се регистрирани 105 самоубиства или 17,4 проценти од случаите на насилна смрт кај мажите и 12,4 проценти од случаите на насилна смрт кај жените од вкупниот број на случаи на насилна смрт (677).³⁶⁴

Сè уште има потреба од итни и сеопфатни мерки од државата, како превентивни и други мерки за заштита на здравјето на жените и подигнување на јавната свест за родово специфичните ризици по здравјето. Во овој контекст, Министерството за здравство вовеле посебен дел за „женско здравје“ што ќе биде додаден во електронското досие на пациентката во системот „Мој термин“, каде што лекарот што ја прегледува пациентката може на едно место да ги види извештаите од гинеколошките прегледи, како и од прегледите на дојка, резултати од ехо и мамографија; покрај тоа, има и дел за следење на вакцинацијата за ХПВ и општиот вакцинален статус на жената.³⁶⁵

Анализите покажаа дека жените се соочуваат со бројни пречки во поглед на занимавањето со спорт и физичка активност. Генерално, спортот во Северна Македонија се смета за претежно машка активност, додека жените што се занимаваат со спорт многу често доживуваат дискриминација, вознемирување и насилство.³⁶⁶ Недостигаат податоци за занимавање со спорт и физичка активност во вкупното население, меѓутоа, според истражувањата, мажите се речиси двојно поактивни од жените.³⁶⁷ Агенцијата за млади и спорт во 2020-2021 година додели вкупно 500 стипендии, од кои 197 (39,4 проценти) за девојчиња, што е најголема бројка досега.³⁶⁸ Како значаен фактор за здравјето и благосостојбата, постои итна потреба од спроведување мерки за промовирање и зголемување

на учеството на девојчињата и жените во спортот и занимавање со физичка активност.

Пристап до здравствени услуги

Пристапот до здравствена заштита за сексуално и репродуктивно здравје е сè уште проблематичен во одредени општини и региони во Северна Македонија, каде што мнозинството од населението би се сметало дека е во ранлива категорија, како што се Ромките и постарите жени. И покрај тоа што бројот на гинеколози во земјата го надминува европскиот просек, тие не се рамномерно распоредени, така што има општини каде што има многу малку или воопшто нема гинеколози.³⁶⁹ Неразвиените здравствени услуги во руралните средини се особено тежок проблем во планинските села, во кои речиси воопшто нема здравствени установи.³⁷⁰ Жените во руралните области често не можат да дојдат до медицинските услуги поради оддалеченоста од самата установа, како и поради нивната разместеност во руралните области и недостигот на можности за јавен превоз што ги користат жените. Истражувањата покажуваат дека 60 проценти од руралните жени се само „делумно задоволни“ од пристапот до здравствена заштита.³⁷¹ На пример, Полошкиот Регион има најмал број матични гинеколози на 1.000 жени (0,09), по што следува Пелагонискиот (0,13), а тоа се регионите и каде што е забележан најмал број гинеколошки прегледи на постарите жени.³⁷²

Сепак, може да се забележи дека повеќето Роми имаат здравствено осигурување.³⁷³ Според Регионалното истражување за Ромите од 2018 година, 93 проценти од жените Ромки од Северна Македонија имаат здравствено осигурување – иако покриеноста е висока, сепак е под националниот просек (99,1 процент).³⁷⁴

Жените во Северна Македонија имаат високо ниво на познавање на методите на контрацепција. Во

³⁶³ Министерство за здравство на Република Северна Македонија, Национална стратегија за унапредување на менталното здравје во Република Македонија, септември 2018-2025 година, достапно на: <http://zdravstvo.gov.mk/wp-content/uploads/2020/05/strategija-za-MZ-2018-2025-170718-pf-1.pdf>

³⁶⁴ ДЗС. 2023. Жените и мажите во Северна Македонија.

³⁶⁵ Нестороска, Б. 2023. Во „Мој термин“ се воведува секција „Женско здравје“, на едно место ќе бидат сите испитувања на жената, Сакам да кажам: <https://sdk.mk/index.php/makedonija/vo-moj-termin-se-voveduva-seksija-zhensko-zdravje-na-edno-mesto-ke-bidat-site-ispituvana-na-zhenata/>

³⁶⁶ UN Women. 2022. Родова еднаквост во спортот во Северна Македонија.

³⁶⁷ Ibid.

³⁶⁸ МТСП, Сектор за еднакви можности, Годишен извештај за еднакви можности за жените и мажите, 2021 година.

³⁶⁹ Младеновиќ, Б. и Луческа, И. 2019. Ситуациона анализа и предложени модалитети: Здравствена заштита за репродуктивното здравје во Република Македонија, ХЕРА- Асоцијација за здравствена едукација и истражување, стр. 71.

³⁷⁰ Димитриевски, Д. и др. 2019. Мерење на нивото на зајакнување на жените во земјоделството со примена на експериментален економски метод, Скопје: UN Women.

³⁷¹ Ibid.

³⁷² СЗО. 2021. Старите лица и пристапот до здравствена заштита во Северна Македонија, Копенхаген: Регионална канцеларија на СЗО за Европа, стр. 12.

³⁷³ УНДП. 2017. Регионално истражување за Ромите, 2017: Основни факти за земјата.

³⁷⁴ УНДП. 2018. Краток преглед на состојбата на Ромите: Поранешна Југословенска Република Македонија. Основни факти.

2019 година 99 проценти од женското население на возраст од 15 до 49 години слушнале за некој метод на контрацепција, современ или традиционален. Ромките од иста возрастна група, исто така, имаат високо ниво на познавање (96,4 проценти биле запознаени). Најпознатиот современ метод на контрацепција кај сите жени на возраст од 15 до 49 години е машкиот кондом - познат на 96,5 проценти од жените од општото население и 90,6 проценти од жените Ромки.³⁷⁵ Вториот најпознат современ метод на контрацепција е таблетата (орална хормонална контрацепција) - за 92,4 проценти од вкупното женско население; за жените Ромки, втората најпозната форма на контрацепција е интраутеринската влошка (ИУВ) - позната на 81,1 процент.³⁷⁶ Жените на возраст од 15 до 49 години генерално (67,7 проценти) и особено жените Ромки од оваа возрастна група (26,7 проценти) значително помалку се запознаени со итната контрацепција (таблета „утро потоа“).³⁷⁷

Пристапот до контрацепција е попроблематичен за групите со ограничени финансиски средства бидејќи современите контрацептивни средства се плаќаат со приватни средства. Луѓето од руралните средини, младите на возраст од 15 до 24 години, жените Ромки, невработените жени и жените што остваруваат права од областа на социјалната заштита најверојатно нема да можат да си дозволат редовна употреба на современи контрацептиви и за нив е потребно да се обезбедат бесплатни или субвенционирани контрацептиви.³⁷⁸ Жените од руралните средини, исто така, имаат ограничен пристап до советување за планирање на семејството, бидејќи тоа се врши во гинеколошки установи кои главно се наоѓаат во урбаните средини. Адолесцентите и младите луѓе уште помалку ги користат услугите за планирање на семејството. Вкупната побарувачка за планирање на семејството кај жените што се во брак или заедница, на возраст од 15 до 49 години, е 70 проценти.³⁷⁹ За само 19,9 проценти побарувачката за планирање на семејството е задоволена со современи методи на контрацепција. За жените Ромки од оваа група сликата е поинаква - вкупната побарувачка за планирање на семејството е повисока и изнесува 75,6 проценти, но побарувачката е задоволена само за 11,4 проценти од жените Ромки.³⁸⁰ Потребата за планирање на

семејството е значително помала за жените што не се ниту во брак ниту во заедница, кои се на возраст од 15 до 49 години и користат контрацепција - жените општо (24,6 проценти) и жените Ромки, конкретно (10,3 проценти).³⁸¹ Вкупната побарувачка за планирање на семејството кај невенчаните Ромки е 11,6 проценти, а кај сите жени е 24,6 проценти.³⁸²

Според Студијата за млади на Северна Македонија 2018/2019 година,³⁸³ 32,1 процент од адолесцентите под 19 години се сексуално активни. Речиси половина од младите (48 проценти) понекогаш користат заштита при сексуален однос, а околу една четвртина (21 процент) секогаш користат заштита. Сепак, една четвртина никогаш не користи заштита (25 проценти), а 6 проценти не знаат што значи овој термин или не се информирани. Отсуството на организирана рамка за пренесување на информации за сексуалното и репродуктивно здравје на адолесцентите доведува до слаби и, до одреден степен, неточни познавања за сексуалното и репродуктивното здравје. Во 2018 година беше формирана мултисекторска експертска работна група за да предложи модел за спроведување на сеопфатно сексуално образование како дел од формалната наставна програма за основно образование. Пилот-програмата беше спроведена во учебната 2021/2022 година во четири училишта во урбани и рурални средини.

Во Северна Македонија не се воведени услуги за поддршка на жените во текот на менопаузата, односно по завршувањето на репродуктивниот период. Исто така, недостигаат податоци и анализи во оваа област, но, според некои процени, 70-80 проценти од жените во менопауза имаат забележителни симптоми што можат да се ублажат со медицински средства, но само околу 25 проценти од нив бараат помош.³⁸⁴ Податоците покажуваат дека жените над 65-годишна возраст посетуваат гинеколог 1,82 пати по пациент годишно, што е значително пониско од жените под 65-годишна возраст (3,1) и од националниот просек (2,98).³⁸⁵

Генерално, сегашниот систем за ментално здравје се карактеризира со застарен модел на хоспитализација во психијатриски болници што се одликуваат со незадоволителни услови, недостиг на соодветни финансии и амбулантски услуги во заедницата.

³⁷⁵ UN Women. 2022. Жените и мажите во Северна Македонија: статистички портрет на трендовите во родовата еднаквост.

³⁷⁶ Ibid.

³⁷⁷ Ibid.

³⁷⁸ Младеновиќ, Б. и Луческа, И. 2019. Ситуациона анализа и предложени модалитети: Здравствена заштита за репродуктивното здравје во Република Македонија, ХЕРА- Асоцијација за здравствена едукација и истражување, стр. 19.

³⁷⁹ ДЗС и УНИЦЕФ, МИКС 2018-2019.

³⁸⁰ UN Women. 2022. Жените и мажите во Северна Македонија: статистички портрет на трендовите во родовата еднаквост.

³⁸¹ Ibid.

³⁸² Ibid.

³⁸³ Топузовска Латковиќ и др. 2021. Студија за млади на Северна Македонија 2018/2019, Фондација Фридрих Еберт.

³⁸⁴ Види: <https://zmc.mk/blog/samo-chetvrtina-od-zhenite-baraat-lekarska-pomosh-vo-period-na-menopauza/>

³⁸⁵ СЗО. 2021. Старите лица и пристапот до здравствена заштита во Северна Македонија, Копенхаген: Регионална канцеларија на СЗО за Европа.

Постојат малку алтернативи за болничкото лекување, како и недостиг на програми за превенција и рехабилитација, недоволна вклученост на семејството и социјална поддршка и недостиг на поддршка и можности за луѓето со ментални нарушувања да живеат и да учествуваат во своите заедници.

Еднакво здравје за сите е еден од ЦОР, па, според тоа, за да се подобри менталното здравје, исто така, неопходно е и да се разбие стигмата што постои за менталните нарушувања. И покрај фактот дека жените се препознаваат како ризична група врз основа на неколку социјални детерминанти, во Северна Македонија не се воспоставени услуги што се фокусираат на потребите за ментално здравје на жените. Не се воспоставени услуги за перинатална нега на мајките, а грижата за менталното здравје на децата и младите е донекаде занемарена.³⁸⁶ Националните политики во наредниот период треба да се фокусираат на подигнување на свеста за важноста на грижата за менталното здравје, со цел да се зголемат сознанијата за менталните нарушувања и да се намали стигмата, како и на воведување услуги за превенција и лекување на ментални нарушувања.

Влијанието на КОВИД-19

Иако жените и мажите имаа слични стапки на инфекција со КОВИД-19 (вкупно 156.452 заклучно со почетокот на август 2021 година), мажите учествуваа со 62,8 проценти во смртните случаи од КОВИД-19.³⁸⁷ Од друга страна, на 74 проценти од работните места во здравствениот сектор се наоѓаат жени и, според тоа, постоеше поголема веројатност тие да бидат помеѓу здравствените работници во првите редови изложени на поголем ризик од инфекција со КОВИД-19.³⁸⁸

Бидејќи здравствените установи се фокусираа на справување со ефектите од пандемијата на КОВИД-19, пристапот до основните здравствени услуги за жените значително се намали, особено за жените во најранливите групи.³⁸⁹ Пандемијата на КОВИД-19, исто така, имаше големо влијание врз менталното здравје, при што највисоки стапки на стрес и анксиозност беа забележани кај жените на возраст од 35 до 54 години.³⁹⁰

Главни предизвици во поглед на здравјето и благосостојбата на жените

- Раѓањата на адолесцентска возраст сè уште претставуваат проблем во земјата, а најмногу се регистрираат кај девојчињата Ромки. Оттука, важно е да се земат предвид специфичните проблеми поврзани со сексуалното и репродуктивното здравје на жените Ромки кај кои почесто се забележува адолесцентска бременост, ран брак и пократок очекуван животен век во споредба со другите сегменти на жени од населението.
- Грижата за сексуалното и репродуктивното здравје сè уште е проблематичен аспект во одредени општини и региони каде што претежно живее население од ранливи категории, како што се Ромите. Од клучно значење е квалификуваниот здравствен кадар да се обучи да ги третира девојчињата и жените Ромки на недискриминаторски начин, вклучително и по потреба да се обезбедуваат преведувачки услуги.
- Северна Македонија има ниска стапка на употреба на контрацепција, особено кај помладото население и населението од маргинализираните заедници, како што се жените и девојчињата Ромки бидејќи современите контрацептиви се плаќаат со приватни средства.
- Жените се соочуваат со многубројни препреки кога станува збор за занимавање со спорт и физичка активност. Спортот, генерално, се смета за претежно машка активност, додека жените што се занимаваат со спорт многу често доживуваат дискриминација, вознемирување и насилство.
- Менталното здравје не се разгледува на родово сензитивен начин.
- Нема достапни воспоставени услуги за жени во менопауза, а жените над 65-годишна возраст посетуваат гинеколог многу поретко од жените на возраст под 65 години.

³⁸⁶ Национална стратегија за унапредување на менталното здравје во Република Македонија септември 2018–2025 година, достапна на: <http://zdravstvo.gov.mk/wp-content/uploads/2020/05/strategija-za-MZ-2018-2025-170718-pf-1.pdf>

³⁸⁷ СЗО. 2021. Здравствени системи во акција: Северна Македонија.

³⁸⁸ СЗО. 2021. Основни факти: Здравствената нееднаквост и КОВИД-19 во Северна Македонија.

³⁸⁹ Башевска, М. 2020. Брза родова процена на влијанието на КОВИД-19 врз жените и мажите во Северна Македонија, UN Women.

³⁹⁰ Ibid.

4.5. Насилство врз жени и девојчиња

Табела 11

Индикатори за ЦОР за насилството врз жените и девојчињата

Индикатор	Претходни достапни податоци	Најнови достапни податоци
5.2.1: Процент на жени и девојчиња кои некогаш имале партнер и биле подложени на физичко, сексуално или психичко насилство од сегашен или поранешен интимен партнер во претходните 12 месеци, по форма на насилство и по возраст		Во 2020 година во МВР биле пријавени вкупно 1.025 случаи поврзани со семејно насилство, од кои 594 жртви со телесни повреди, 31 со тешки повреди, 337 пријави за загрозување на сигурноста и четири убиства на жени. Таа година, МТСП евидентираше 1.531 нов случај на семејно насилство со 1.161 жена жртва и 121 дете жртва. Извор: Извештај за евалуација (Основен извештај) на ГРЕВИО
5.2.2: Процент на жени и девојчиња на возраст од 15 и повеќе години подложени на сексуално насилство од лица освен интимен партнер во претходните 12 месеци, по возраст и место на настанот		Број на жени третирани во центри за жртви на силување во 2021 година: 8 Извор: Извештај на ГРЕВИО
5.3.1: Процент на жени на возраст од 20 до 24 години што биле во брак или во заедница пред 15-годишна возраст и пред 18-годишна возраст		Жени на возраст од 20 до 24 години што првпат се омажиле или стапиле во брачна заедница пред 15-годишна возраст: 0,3 % Жени на возраст од 20 до 24 години што првпат се омажиле или стапиле во брачна заедница пред 18-годишна возраст: 7,5 % Извор: МИКС 2018-2019
16.1.1: Број на жртви на намерно убиство на 100.000 жители, по пол, возраст и причина	2020: Жени: 0,2 % Мажи: 1 % 2018: Жени: 0,4 % Мажи: 0,8 % Извор: ДЗС	Стапка на смрт од убиство (на 100.000 жители): Жени: 0,1 % Мажи: 1 % Извор: ДЗС

Национална правна, институционална и политичка рамка

Северна Македонија беше меѓу првите земји што ја потпишаа Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство (Истанбулска конвенција) и ја ратификуваше во 2017 година. Северна Македонија го поднесе својот прв основен извештај до ГРЕВИО во 2022 година, а Извештајот за

евалуација (Основен извештај) на ГРЕВИО за Северна Македонија беше усвоен во мај 2023 година.³⁹¹ Четирите столба на Истанбулската конвенција, превенција, заштита, гонење и координирани политики, создаваат широк опсег на државни обврски, вклучително и борба против родовите стереотипи што го продолжуваат родово базираното насилство. Земјата, исто така, ја ратификуваше Конвенцијата за правата на лицата со попреченост (2011), во која е утврдена обврската на држава-

³⁹¹ Достапно на: [https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/ednakvi%20moznosti/GREVI0-Inf\(2023\)5%20Final%20report%20on%20North%20Macedonia_eng.pdf](https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/ednakvi%20moznosti/GREVI0-Inf(2023)5%20Final%20report%20on%20North%20Macedonia_eng.pdf)

та да ги заштити лицата со попреченост „од сите форми на експлоатација, насилство и злоупотреба“, земајќи ги предвид родот и возраста (член 16, став 1). Исто така, од државите се бара да воведат програми за промовирање на закрепнување, рехабилитација и социјална реинтеграција на лицата што биле изложени на злоупотреба и насилство (член 16 став 4).

По ратификацијата на Истанбулската конвенција, земјата донесе Национален акциски план (НАП) за спроведување на Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство (2018-2023), со цел правната рамка да се усогласи со одредбите на Конвенцијата, да се воведат општи и специјализирани служби за унапредување на заштитата на жртвите на родово базирано насилство и семејно насилство, и да се спроведат активности за спречување на родово базирано насилство и семејно насилство.³⁹² За жал, беше тешко да се добијат информации за ефективност на НАП, а исто така, веројатно не се објавени резултатите во неговиот мониторинг. Според граѓанските организации што го анализираа спроведувањето на НАП помеѓу 2018 и 2022 година, нема точни информации достапни за граѓанското општество за „веќе доделените средства или потрошените буџети за спроведените активности од донесувањето на Истанбулската конвенција досега“.³⁹³

Заштитата од сите форми на родово базирано насилство е дел од Стратегискиот план на Министерството за труд и социјална политика како приоритетна цел во рамките на Програмата за еднакви можности и анти-дискриминација на Министерството. Родово базираното насилство е исто така вклучено во Стратегијата за родова еднаквост 2022-2027 година како клучен приоритет за земјата, под специфичната цел 3.1: Спречување и борба против родово базирано насилство.³⁹⁴ Во националното законодавство се внесени низа значителни измени за заштита на жртвите во случаи на семејно насилство, почнувајќи од 2004 година, со измените на Кривичниот законик и Законот за семејство за да се вклучат членови што јасно се однесуваат на семејното насилство. Во 2014 година, за да се подо-

бри целокупниот систем за превенција и заштита на жртвите на семејно насилство, беше донесен првиот системски Закон за спречување и заштита од семејно насилство. Во 2021 година беше донесен нов Закон за спречување и заштита од насилство врз жените и семејното насилство,³⁹⁵ кој ги опфаќа сите форми на насилство и содржи специфични дефиниции за „насилство врз жените“ и „родово базирано насилство“, во согласност со меѓународните стандарди и Истанбулската конвенција. Законот воспоставува координиран систем за превенција, заштита и одговор на семејното насилство, вклучително и превентивни мерки што треба да ги преземат сите засегнати страни на национално и локално ниво, за да се воспостави ефективна заштита на жртвите од сите форми на родово базирано насилство врз жените, како и на жртвите на семејно насилство, казнување на сторителите и собирање податоци за насилство врз жените и семејното насилство.³⁹⁶ Во член 8 се вели дека „мерките, активностите и услугите за жртвите на родово базираното насилство врз жените и семејното насилство, треба да се соодветно приспособени на специфичните потреби на жените со попреченост“. Законот го истакнува и централното значење на собирањето податоци за да можат да се креираат општи и посебни мерки за спречување и заштита од насилство (членови од 28 до 32).

Со измените на Кривичниот законик,³⁹⁷ донесени во февруари 2023 година, се дефинираат термините „жртва на родово базирано насилство“, „насилство врз жените“ и „родово базирано насилство врз жените“ во член 122 и се криминализираат различни форми на родово базирано насилство и семејно насилство вклучително и фемцид (член 123 2-а), осакатување на женски полови органи (член 129-а), демнење (член 144-а) и полово вознемирување, вклучително и со употреба на дигитални технологии (член 190-а). Покрај формите на семејно насилство што веќе беа опфатени со кривичното право, како што се физичкото насилство и сексуалното насилство,³⁹⁸ Кривичниот законик сега опфаќа и економско и психичко насилство како форми на семејно насилство. Формите на психичко насилство се вклучени во кривичните дела како што се прину-

³⁹² Акциски план за спроведување на Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство 2018-2023, достапен на: https://mtsp.gov.mk/pocetna-ns_article-nacionalniot-plan-za-sproveduvanje-na-konvencijata-za-sprecurvanje-i-borba-protiv-nasilstvoto-vrz-zen-zen.nspix

³⁹³ Платформа за родова еднаквост. 2022. Извештај во сенка за спроведувањето на Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство во Северна Македонија, стр. 22.

³⁹⁴ Достапно на: <https://bit.ly/3GwnTKu>

³⁹⁵ Службен весник на Република Северна Македонија бр. 24/2021.

³⁹⁶ Новиот закон има цел да го прошири системот на превенција и заштита од сите форми на родово базирано и семејно насилство во согласност со препораките на Советот на Европа, односно „превенција и спречување на родово базирано насилство врз жените и семејно насилство, ефективна заштита на жртвите од каков било облик на родово базирано насилство врз жени, како и на жртвите на семејно насилство со почитување на основните човекови слободи и права загарантирани со Уставот на Република Северна Македонија и меѓународните договори“.

³⁹⁷ Закон за изменување и дополнување на Кривичниот законик, Службен весник на Република Северна Македонија бр. 36/2023.

³⁹⁸ Кривичните дела во Кривичниот законик, особено кога се сторени како последица на семејно насилство, се: убиство (чл. 123), убиство на миг (чл. 125), телесна повреда (чл. 130), тешка телесна повреда (чл. 131), присилба (чл. 139), противправно лишување од слобода (чл. 140), загрозување на сигурноста (чл. 144), посредување во вршење проституција (чл. 191) и полов напад врз малолетник што не навршил 14 години (чл. 188).

да (употреба на сила), противправно лишување од слобода и загрозување. Законот санкционира форми на сексуално насилство, како што е силување, вклучително и силување на сегашен или претходен брачен другар или интимен партнер. Треба да се истакне дека дефиницијата за силување во Кривичниот законик се заснова на отсуство на согласност на жртвата за делото сторено од сегашен или поранешен интимен партнер (член 186), што претставува промена во однос на претходната дефиниција заснована врз сила.³⁹⁹ Кривичниот законик, исто така, забранува сексуален однос без согласност со лице со попреченост (член 187), полов напад врз дете и присилна проституција и првпат воведува кривично дело полово вознемирување преку интернет. Во моментот Министерството за правда подготвува измени на Законот за кривична постапка за понатамошно усогласување со Истанбулската конвенција.

Со законските измени е постигнат значителен напредок во заштитата од родово базираното насилство и семејното насилство и нивното спречувањето. Овие измени не само што во голема мера го усогласуваат националното законодавство со стандардите на Истанбулската конвенција, туку одговараат и на препораките од Универзалниот периодичен преглед (УПП) за Северна Македонија,⁴⁰⁰ кои се однесуваат на потребата од усогласување на националното законодавство, особено од зајакнување на законодавната рамка против родово базираното насилство, усвојување на дефиниција за родово базирано насилство, обезбедување соодветна поддршка за жртвите на семејно насилство и криминализација на сите форми на родово базирано насилство врз жените со најновите измени на Кривичниот законик.⁴⁰¹

Од 2009 година политиките и мерките за заштита на жените жртви на насилство се донесуваат во согласност со Законот за социјална заштита што го уредува правото на жртвите на семејно насилство на финансиска помош и привремено сместување во засолниште. Законот за социјална заштита од 2019 година⁴⁰² им овозможува на различни правни лица, како што се невладините организации, да обезбедуваат социјални услуги, вклучително и услуги за жртви на родово базирано насилство.

Законот за бесплатна правна помош⁴⁰³ го проширува правото на жртвите на родово базирано насилство и семејно насилство да добиваат бесплатна примарна правна помош, покрај тоа што им овозможува пристап до различни форми на правна помош, на пример, при регистрација на раѓања во матичната евиденција, добивање лични документи и државјанство, поднесување барања за социјална заштита и заштита на деца, како и барања за пензиско, инвалидско и здравствено осигурување.

И покрај тоа што не се конкретно насочени кон справување со родово базираното насилство преку интернет, преземени се одредени мерки за решавање на овој проблем. Министерството за внатрешни работи има отворено телефонски линии на кои граѓаните може да пријават компјутерски криминал директно во Секторот за компјутерски криминал и дигитална форензика или во која било полициска станица. Министерството ја воведува услугата „Црвено копче“,⁴⁰⁴ преку која граѓаните може да пријават содржини на интернет поврзани со сексуална злоупотреба на деца и говор на омраза, а може да пријават и повикување на насилство. Исто така, граѓаните преку електронска пошта може да пријават злоупотреба на деца преку интернет во министерството. Владата на Северна Македонија води веб-страница⁴⁰⁵ наменета за едукација и промовирање софтвер за заштита за безбедно и одговорно користење на интернет.⁴⁰⁶

Преглед на актуелните трендови во насилството врз жените

Насилството е најчестото прекршување на човековите права што го доживуваат жените во Северна Македонија. Насилството врз жените има негативно влијание врз здравјето на жените бидејќи доведува до физички повреди, психичка траума, па дури и смрт.⁴⁰⁷ Според истражувањето на ОБСЕ за насилството врз жените во Северна Македонија,⁴⁰⁸ речиси половина (45 проценти) од испитаничките доживеале некаква форма на насилство (физичко, сексуално и/или психичко) од интимен партнер до 15-годишна возраст, додека речиси секоја трета жена (30 проценти) доживеала сексуално вознемирување.

³⁹⁹ Како што наведува ГРЕВИО, измените на елементите на делата утврдени во член 186 од Кривичниот законик целосно се во согласност со барањето од член 36 од Истанбулската конвенција за криминализирање на сите сексуални дејства без согласност.

⁴⁰⁰ Достапно на: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/mk-index>

⁴⁰¹ Универзален периодичен преглед - Република Северна Македонија, 24 јануари 2019 година.

⁴⁰² Службен весник на Република Македонија бр. 104/2019.

⁴⁰³ Службен весник на Република Македонија бр. 101/2019.

⁴⁰⁴ <http://redbutton.mvr.gov.mk/prijavi.aspx>

⁴⁰⁵ <https://surfajbezbedno.mk/>

⁴⁰⁶ Меѓународна унија за комуникации. 2020. Состојба на националните екосистеми за заштита на децата на интернет во Југоисточна Европа, стр.15-17.

⁴⁰⁷ Тоџија, Ф. 2009. Превенција на насилство и повреди и промоција на безбедноста во Македонија: интервенции во политиките засновани на докази. Арх. јавно здравје. 1:39-46.

⁴⁰⁸ ОБСЕ. 2019. Благосостојбата и безбедноста на жените, истражување спроведено од ОБСЕ за насилството врз жените, Северна Македонија, Извештај за резултатите.

Општествените ставови кон родово базираното насилство се прилично благи, што може да се види од фактот дека 10 проценти од жените во Северна Македонија се согласиле дека тепањето на жената од сопругот може да се оправда. Ова гледиште е поретко меѓу урбаните жени (5,7 проценти се согласуваат со тврдењето) отколку жените во руралните средини (каде што 17,4 проценти се согласуваат). Жените на возраст од 45 до 49 години, исто така, почесто имаат вакво мислење од помладите жени на возраст од 15 до 17 години (15,1 процент за првите и 12,1 процент за вторите).⁴⁰⁹ Речиси една петтина (18,8 проценти) од Ромките би го оправдале тепањето на жената од сопругот, при што овој став е најприсутен кај девојчињата Ромки на возраст од 18 до 19 години (21,4 проценти).⁴¹⁰ Истражувањето, исто така, покажа и недоволна свест кај жените за насилството и вознемирувањето бидејќи секоја трета жена се сомнева во другите жени што пријавиле вознемирување или насилство.⁴¹¹

Во Северна Македонија е тешко да се разбере распространетоста и формите на насилство врз жените поради фактот што нема директно достапни податоци. Иако Министерството за внатрешни работи (МВР) собира и дистрибуира податоци за случаи на семејно насилство што влегуваат во правниот систем, МТСП не ги објавува информациите за случаи на семејно насилство што се добиваат од центрите за социјална работа. Во 2022 година МВР регистрираше вкупно 1.117 кривични дела поврзани со семејно насилство (зголемување во однос на 1.056 во 2021 година и 992 во 2020 година); мажите биле сторители во 91,9 проценти од случаите, а жените биле жртви во 79,1 процент од случаите.⁴¹² Сторителите најчесто се сопрузи на жртвите (во 474 случаи) или синови на жртвите (во 171 случај), а најголемиот дел од случаите се однесуваат на телесни повреди (675) или загрозување на сигурноста на жртвата (389).⁴¹³ Според евиденцијата на МВР, во 2022 година се регистрирани седум случаи на убиства при семејно насилство, што претставува зголемување во однос на пет во 2021 година и четири во 2020 година.⁴¹⁴ Во 2022 година МВР регистрираше вкупно 366 прекршоци во врска со

семејно насилство, од кои најголем дел се однесуваат на физички напад (128 прекршоци). Во 2022 година, исто така, биле поднесени вкупно 4.421 поплака во врска со семејно насилство (зголемување во однос на 3.761 во 2021 година и 3.759 во 2020 година), од кои најголем број се однесуваат на психичко малтретирање, додека физичко малтретирање е пријавено во 394 случаи.⁴¹⁵

Постои значителен недостиг на податоци за случаи на фемидици.⁴¹⁶ Достапните податоци што ги собираат и објавуваат граѓанските организации се собираат преку анализа на полициските извештаи, известувањата во медиумите и судската документација за убиствата во кои жртвата е жена. Според последните анализи,⁴¹⁷ во периодот 2017-2020 година се извршени 22 намерни убиства на жени (фемидици), а во шест случаи сведоци биле деца.

Жените и девојчињата со попреченост се соочуваат со поголем ризик од насилство, поради интерсекционалната дискриминација, општествената стигматизација и нивната општа изолација од услугите за поддршка. Според извештајот на Европскиот парламент, жените со попреченост во ЕУ имаат четирипати поголема веројатност да доживеат сексуална злоупотреба од жените без попреченост.⁴¹⁸ Истражувањето на ОБСЕ за насилството врз жените во регионот⁴¹⁹ покажува дека речиси две третини од жените со попреченост (63 проценти) што некогаш имале партнер изјавиле дека доживеале психичко насилство од партнерот од 15-годишна возраст, во споредба со 23 проценти од жените воопшто. Исто така, жените со попреченост имаат поголема веројатност да доживеат посериозни форми на физичко насилство (десет проценти од жените со попреченост изјавиле дека биле тепани од интимен партнер, во споредба со шест проценти од жените воопшто).⁴²⁰ Речиси половина од жените и девојчињата што учествувале во истражувањето за насилството врз жените и девојчињата со попреченост во Северна Македонија⁴²¹ директно доживеале некаква форма на насилство, а секоја трета била сведок на насилство и/или злоупотреба. Во институциите, жените доживуваат различни форми на насилство, вклучи-

⁴⁰⁹ ДЗС и УНИЦЕФ, МИКС 2018-2019.

⁴¹⁰ Ibid.

⁴¹¹ ОБСЕ. 2019. Благосостојбата и безбедноста на жените, истражување спроведено од ОБСЕ за насилството врз жените, Северна Македонија, Извештај за резултатите.

⁴¹² ДЗС. 2023. Жените и мажите во Северна Македонија.

⁴¹³ Ibid.

⁴¹⁴ Ibid.

⁴¹⁵ Ibid.

⁴¹⁶ Дефинирано како намерно убиство со мотивација поврзана со родот: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/Statistical_framework_femicide_2022.pdf

⁴¹⁷ УНДП. 2021. Анализа на случаи на фемидици: убиства на жени во Република Северна Македонија 2017-2020.

⁴¹⁸ Европски парламент. 2004. Извештај за состојбата на жените од малцинските групи во Европската Унија (2003/2109(INI), стр. 13.

⁴¹⁹ ОБСЕ. 2019. Благосостојбата и безбедноста на жените, истражување спроведено од ОБСЕ за насилството врз жените- Искуства на жените во неповолна положба: Тематски извештај.

⁴²⁰ Ibid., стр. 32.

⁴²¹ Димитровска, Н. и Кочоска, Е. 2022. Превенција на родово базирано насилство врз жени и девојки со попреченост, ОБСЕ.

телно физичко насилство од персоналот, прекумерна употреба на средства за смирување и слични лекови, сексуална злоупотреба (несоодветно допирање, соблекување пред други и сл.) и занемарување.⁴²² Жените со попреченост што доживеале насилство имаат долгорочни психолошки и емоционални последици во форма на траума, страв и изолираност; во голема мера не им веруваат на институциите и имаат чувство на безнадежност.⁴²³ За разлика од општото женско население, од кое мнозинството вели дека би пријавило насилство во полиција, само мал дел од испитаните жени со попреченост изјавиле дека се запознаени со работата на организациите што обезбедуваат поддршка на жените жртви на насилство. Од 2018 година до првото тримесечје од 2021 година, од 3.352 случаи пријавени во центрите за социјална работа, само 13 случаи се однесуваат на насилство врз мажи и жени со попреченост или, во просек, има од два до четири случаи годишно.⁴²⁴ Имајќи го предвид големиот број жени и девојчиња со попреченост што сами пријавиле дека биле жртви на насилство, овие бројки се особено загрижувачки. Може да се заклучи дека насилството врз жените и девојчињата со попреченост и понатаму во голема мера не се пријавува.

Постојни услуги за жртви на насилство врз жени

Кога станува збор за специјализирани услуги за жени жртви на насилство и семејно насилство (и нивните деца), во седум региони на територијата на Северна Македонија постојат специјализирани услуги и тоа: 13 центри за жени жртви на семејно насилство (и нивните деца), од кои осум се организациски единици на локалните центри за социјална работа, два се финансирани од МТСП и управувани од здруженија, а еден е финансиран од локалната самоуправа и управуван од здружение. Покрај тоа, постојат десет специјализирани советувалишта за жени жртви на насилство и жртви на семејно насилство и осум специјализирани советувалишта за психосоцијален третман на сторителите на семејно насилство.⁴²⁵ Специјализираните центри за услуги за жени жртви на семејно насилство се достапни 24/7, додека советувалиштата работат со закажани термини.⁴²⁶ Сепак, поголемиот дел од услугите за поддршка се

концентрирани во главниот град, додека другите градови и региони во земјата се соочуваат со значителен недостиг на услуги. Во многу подрачја нема достапно психосоцијално советување за жените жртви на насилство, а жените што живеат во руралните средини се соочуваат со посебни тешкотии во пристапот до специјализирана поддршка за семејно насилство или други форми на насилство.⁴²⁷

Постојат неколку женски граѓански организации во Северна Македонија што работат на заштита, превенција и одговор на родово базирано насилство и семејно насилство. Услугите што ги нудат се разновидни, вклучително телефонски СОС-линии за помош, советување и психолошка поддршка, засолниште, бесплатна правна помош (во некои случаи вклучува застапување на жртвите на суд), финансиска и социјална помош (вклучува совети за вработување и домување за жртвите што ги напуштиле насилните односи и се соочуваат со бездомништво), како и застапување и работа на подготовка на политики.⁴²⁸ Свкупно, граѓанските организации водат 20 центри само за жени и обезбедуваат специјализирана поддршка за жртви на насилство врз жени. UN Women поддржува две такви организации што соработуваат со општините Штип и Струмица и од него добија средства за поддршка на услуги за жртви на насилство врз жени. Исто така, Град Скопје го поддржува Првиот семеен центар што функционира како советувалиште од октомври 2013 година. Меѓутоа, остварувањето на услугите што ги нудат граѓанските организации во голема мера зависи од грантови од меѓународни мултилатерални и билатерални донатори, како што се агенциите на ЕУ, ОН, особено UN Women и фондации, како што е Квина тил Квина. Анализата од 2020 година покажа дека помалку од девет проценти од вкупните средства што ги обезбедуваат организациите за жени во Северна Македонија биле од државни институции (МТСП или Владата), додека најголем дел од нивните средства доаѓаат од странски донатори.⁴²⁹ Ова значи дека граѓанските организации немаат стабилно и одржливо финансирање, или уште поважно, немаат сеопфатно или систематско финансирање од државата.⁴³⁰

Во Полошкиот и Североисточниот Регион сè уште нема засолништа за жени жртви на насилство. Кризни центри за жртви на насилство врз жени и семејно насилство се основани само во три региони, и тоа во

⁴²² Ibid., стр. 41.

⁴²³ Ibid., стр. 9.

⁴²⁴ Ibid., стр. 43.

⁴²⁵ Извештај поднесен од Северна Македонија во согласност со член 68 став 1 од Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство (Основен извештај), GREVIO/Inf(2022)5.

⁴²⁶ Ibid.

⁴²⁷ Извештај за евалуација на ГРЕВИО (Основен извештај), Северна Македонија, 26 мај 2023 година.

⁴²⁸ Ibid.

⁴²⁹ Kvinna till Kvinna. 2020. Where's the Money for Women's Rights? Funding Trends in the Western Balkans.

⁴³⁰ Ibid.

Источниот, Пелагонискиот и Скопскиот Регион (кои нудат сместување до 72 часа, во Прилеп и Штип). Во Скопје има само едно засолниште за жртви на сексуално насилство, кое функционира во рамките на Центарот за жртви на трговија со луѓе со кој управува граѓанска организација. Во здравствените установи во три града (Скопје, Куманово и Тетово) се отворени упатни центри за жртви на сексуално насилство и силување. Во однос на достапните советувајќишта за психосоцијална поддршка на жртвите на родово базирано насилство и семејно насилство, има вкупно единаесет вакви советувајќишта, од кои само едно (управувано од граѓанска организација) нуди интегрирани советодавни услуги за жртви, сторителите и децата.⁴³¹ Најголем дел од центрите беа отворени во јули 2018 година, пред усвојувањето на НАП за спроведување на Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство на Република Македонија 2018-2023.⁴³² Според Извештајот за евалуација на ГРЕВИО (Основен извештај), во средината на 2022 година на располагање имало 103 легла во 11 засолништа во земјата, што значи дека не е исполнета целта од едно место по семејство на 10.000 жители.⁴³³

МТСП подготви стандарди за специјализирани услуги за жртви на насилство врз жени и оперативни процедури преку партиципативни консултации со граѓанските организации.⁴³⁴ Стандардите и процедурите се однесуваат на: работа на центрите за социјална работа со жени жртви на насилство врз жени и семејно насилство (октомври 2021 година); лиценцирани даватели на специјализирана услуга за советување - специјализирани услуги за жени жртви на родово базирано насилство и жртви на семејно насилство (октомври 2021 година); работа на даватели на услуги за привремен престој (Центар за жртви на семејно насилство, Центар за жртви на родово базирано насилство и Центар за жени жртви на сексуално насилство и силување (октомври 2021 година); даватели на услуга за советување -

социјален третман на сторители на семејно насилство (октомври 2021); работа на лиценцирани даватели на специјализирани услуги - СОС-линија за помош на жртви на насилство врз жени и семејно насилство (октомври 2021 година).⁴³⁵

Една од активностите на НАП за спречување и борба против насилство врз жени и семејно насилство е вклучувањето на жртвите на насилство врз жени во програмата на Министерството за здравство за заштита на мајките и децата, која обезбедува бесплатен пристап до здравствена заштита на жените и децата што не се регистрирани корисници во системот за здравствена заштита.⁴³⁶ Така, жртвите на семејно насилство може да добијат еднократна парична помош за лекување, но нивната подобност зависи од нивната финансиска и имотна состојба (на пример, немаат имот на свое име). Во 2019 година беше донесена програма што се однесува само на жени жртви на сексуално насилство и не овозможува бесплатни медицински услуги за жените жртви на други форми на насилство врз жени.⁴³⁷ Според тоа, Северна Македонија нема мерки за бесплатна здравствена заштита и медицинска помош за сите жртви на насилство врз жени.

Во однос на економското зајакнување, анализата на постојната документација за програмите на МТСП за периодот 2015-2020 година утврди дека жените жртви на насилство врз жени не се препознаваат како група што има потреба од вработување и други форми на економска поддршка приспособена на нивните специфични потреби.⁴³⁸ МТСП коментира дека жените жртви на насилство се препознаваат во рамките на новите планирани мерки за вработување. Сепак, огласот од 2021 година на Владата за доделување социјални станови⁴³⁹ не ги вклучува експлицитно жртвите на насилство врз жени како подобни кандидати, туку категории, како што се деца без родители, корисници на право на гарантирана минимална помош, лица погодени од елементарни природни непогоди, лица со посебни потреби, Роми и самохрани родители.⁴⁴⁰ UN Women поддржува една

⁴³¹ ХЕРА. 2022. Извештај од спроведениот мониторинг на имплементацијата на Акцискиот план за спроведување на Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство.

⁴³² Достапно на: https://mtsp.gov.mk/pocetna-ns_article-nacionalniot-plan-za-sproveduvanje-na-konvencijata-za-spreccuvanje-i-borba-protiv-nasilstvoto-vrz-zen-nspix

⁴³³ Извештај за евалуација на ГРЕВИО (Основен извештај), Северна Македонија, 26 мај 2023 година, стр. 47.

⁴³⁴ Интервју со претставник на Министерството за труд и социјална политика, февруари 2022 година.

⁴³⁵ Извештај поднесен од Северна Македонија во согласност со член 68 став 1 од Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство (Основен извештај), GREVIO/Inf(2022)5.

⁴³⁶ Платформа за родова еднаквост. 2022. Извештај во сенка за спроведувањето на Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство во Северна Македонија.

⁴³⁷ Балшиќеска, М. и Нушкова, А. 2020. Извештај за напредокот на Република Северна Македонија при спроведувањето на Националниот акциски план за имплементација на Истанбулската конвенција, октомври 2018- октомври 2020 година, Национална мрежа против насилство врз жени и семејно насилство.

⁴³⁸ Ibid.

⁴³⁹ Види: Влада на Северна Македонија, „Оглас за распределба на 37 социјални станови во Струмица“: <https://vlada.mk/node/25007> Да се има предвид дека иако овој оглас е конкретно за Струмица, содржи информации дека се однесува на неколку општини во Северна Македонија.

⁴⁴⁰ Платформа за родова еднаквост. 2022. Извештај во сенка за спроведувањето на Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство во Северна Македонија.

граѓанска организација за пилотирање на можностите за економска реинтеграција на 15 жени жртви на насилство, преку програма за социјално менторство. Меѓутоа, во Северна Македонија не се обезбедува економска помош за сите жени жртви на насилство.

Влијанието на КОВИД-19

Мерките за изолација и воведувањето на строг полициски час за контрола на пандемијата предизвикана од КОВИД-19 во 2020 година доведоа до пораст на случаите на семејно насилство, како и случаите на фемидици, особено во месеците со најстроγο ограничување на движењето. Според официјалното соопштение на МВР, за време на здравствената криза значително се влоши заштитата на жртвите на семејно насилство. Од април-мај 2020 година пријавите за семејно насилство се зголемиле за 44,6 проценти во однос на истиот период од претходната година, со 373 поплаки за семејно насилство и 85 пријави за кривични дела поврзани со семејно насилство.⁴⁴¹ Во 2020 година, во периодот кога Владата воведо најстроги мерки за ограничување на движењето, четири жени беа убиени од нивните интимни партнери.⁴⁴² Порастот е евидентен од споредбата на бројот на регистрирани кривични дела поврзани со семејно насилство од јануари-март 2019 година (207 случаи) со бројот на случаи за истиот период во 2021 година (241 случај).

Министерството за труд и социјална политика и Министерството за внатрешни работи постапуваа координирано во случаите на семејно насилство за време на полициски час, како и со другите надлежни институции што постапуваат по случаи на семејно насилство. Стручните лица од центрите за социјална работа имаа дозвола за непречено движење за време на полицискиот час за да се овозможи жртвите да ја добијат потребната заштита и помош.⁴⁴³

Рестриктивните мерки што беа донесени за контрола на пандемијата на КОВИД-19 придонесоа за зголемување на случаите на насилство врз жени, додека зголемената изолација на некои групи жени и девојчиња, како што се оние со попреченост и оние што живеат во сиромаштија, дополнително ја влоши нивната постојна изложеност на насилство и малтретирање. Мерките за ублажување на ефектите од пандемијата, како и мерките за заштита на населението не ја земаа предвид ранливоста на жените на насилство и не беа преземени мерки што би биле директно насочени кон заштита и поддршка на ранливите жени и девојчиња.

Тешкотиите со кои се соочија жените и девојчињата со попреченост за време на пандемијата може да се видат од фактот дека 75,1 процент од испитаничките изјавиле дека нивната ситуација се влошила или значително се влошила.⁴⁴⁴

Трговија со луѓе

Северна Македонија ја криминализираше трговијата со луѓе во 2002 година и има дополнително кривично дело „трговија со деца“ (Кривичен законик, член 418-е). За да се усогласи националната правна рамка со законодавството на ЕУ, со измените на Кривичниот законик од 2018 година се воведо принципот на неказнување на жртвите на трговија со луѓе и деца жртви. За да се одвратат поединци од експлоатација на тргувани лица, Северна Македонија го криминализираше користењето или експлоатацијата на услугите на тргувано лице, вклучително и за секс, доколку сторителот знаел или требало да знае дека лицето е жртва на трговија со луѓе (Кривичен законик, член 418-а (3) и 418-г (3)). Исто така, според новиот Закон за странци⁴⁴⁵ периодот на закрепнување и рефлексивна и обновувањето на дозволата за престој не се условени од соработката на жртвата со надлежните органи за истрага или кривичната постапка (член 121).

Националната комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција е меѓуресорско координативно тело задолжено за спроведување, координација и следење на НАП за спроведување на Стратегијата за борба против трговија со луѓе и илегална миграција за 2021-2025 година. Работната група за борба против трговија со луѓе во рамките на Единицата за борба против трговија со луѓе и шверцување мигранти на Министерството за внатрешни работи ги гони случаите на трговија со луѓе, но се соочува со недостиг на ресурси, со само десет обвинители во канцеларијата што постапуваат по сите случаи под нејзина надлежност.⁴⁴⁶

Националниот механизам за упатување на жртвите на трговија со луѓе во рамките на МТСП е надлежна институција за координација на единственото прифатилиште во земјата наменето за жртви на трговија со луѓе. Постојното прифатилиште служи за сместување жени и малолетни жртви, но има капацитет да се сместат само пет лица. Достапна е бесплатна правна помош, а според извештајот на Националната комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција за 2021 година, Отворена порта (ГО) обезбедила бесплатна правна помош за четири жртви,

⁴⁴¹ Изјавата е достапна на: <https://www.pravdiko.mk/chulev-prijavite-za-semejno-nasilstvo-za-april-maj-zgolemeni-44-6-otsto-za-razlika-od-lani/>

⁴⁴² УНДП. 2021. Анализа на случаи на фемидици: убиства на жени во Република Северна Македонија 2017-2020.

⁴⁴³ Извештај поднесен од Северна Македонија во согласност со член 68 став 1 од Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство (Основен извештај), GREVIO/Inf(2022)5, стр. 14.

⁴⁴⁴ Ристеска, М. 2020. Анализа на влијанијата од КОВИД-САРС-19 на родот и различностите, Мисија на ОБСЕ во Скопје.

⁴⁴⁵ Службен весник на Република Северна Македонија бр. 71/20; 125/20 и 169/20.

⁴⁴⁶ Интервју со претставник на Министерството за внатрешни работи, февруари 2020 година.

додека Здружението на правници на Северна Македонија им обезбедило бесплатна правна помош на 573 мигранти и 260 баратели на азил (родот не е наведен во извештајот).⁴⁴⁷

Според Стејт депарментот на САД,⁴⁴⁸ Северна Македонија целосно не ги исполнила минималните стандарди за елиминирање на трговијата со луѓе, но вложува значителни напори да го постигне тоа; оттука, земјата останува на ниво 2 во 2022 година.⁴⁴⁹ Владата ги зголеми активностите за превенција воопшто, вклучително и преку основање и обезбедување ресурси на независната канцеларија на националниот известувач за борба против трговија со луѓе и организирање силни кампањи за подигање на свеста. Сепак, Владата не ги исполни минималните стандарди во неколку клучни области: (i) полицијата не е соодветно финансирана или опремена за спроведување на проактивни истраги; (ii) Обвинителството за борба против организиран криминал и корупција нема доволно ресурси, вклучително и персонал, за постапување по сите случаи под негова надлежност; (iii) Владата депортирала, задржала или ја ограничила слободата на движење на некои потенцијални жртви на трговија со луѓе поради несоодветни методи на идентификација и нема капацитет да ги смести жртвите кога единственото прифатиште за жртви во земјата е полно.⁴⁵⁰

Трговците со луѓе во Северна Македонија експлоатираат домашни и странски жртви.⁴⁵¹ Жени и девојчиња во Северна Македонија првенствено се експлоатираат преку трговија за сексуална експлоатација и присилна работа во самата земја во ресторани, барови и ноќни клубови. Странските жртви што се подложени на сексуална експлоатација во Северна Македонија, обично, потекнуваат од Источна Европа и Балканот, вклучително Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Романија, Србија и Украина.⁴⁵² Жртви што се државјани на Северна Македонија и странски државјани кои транзитираат низ Северна Македонија најчесто се предмет на сексуална експлоатација и трудова експлоатација во градежништвото и земјоделството во Јужна, Централна и Западна Европа, додека децата, пред сè, Ромите, се експлоатираат преку присилно питање и сексуална експлоатација во рамките на присилни бракови.⁴⁵³ Мигрантите и бегалците што патуваат или ги шверцуваат низ Северна Македонија се ранливи како потенцијални жртви на трговија со луѓе, особено жените и малолетните лица без придружба.

Според Годишниот национален извештај на Националната комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција за 2021 година, во Северна Македонија се идентификувани 48 жртви на трговија со луѓе, од кои шест деца (пет девојчиња и едно момче). Формите на трговија со луѓе варираат; од шесте деца, четири биле жртви на присилен брак, едно на питање и едно на трудова експлоатација. Во однос на возрастните жени жртви, 39 биле подложени на трудова експлоатација, две на трудова и сексуална експлоатација, една на сексуална експлоатација.⁴⁵⁴

Мобилните тимови играат важна улога во идентификувањето на повеќето потенцијални жртви на трговија со луѓе, а експертите сметаат дека таквите тимови претставуваат ефективно средство за проактивна идентификација и соработка помеѓу граѓанското општество и Владата. Сепак, одржливоста на мобилните тимови е неизвесна со оглед на тоа што нивното финансирање од меѓународна организација заврши во 2020 година, а Владата ги прераспредила наменските средства за справување со пандемијата на КОВИД-19. Владата ги смести сите идентификувани деца жртви во дневни центри и им изрече предупредувања или казни на нивните родители. Во случаите во кои надлежните судови сметале дека родителите не се способни да се грижат за своите деца, државата ги сместувала децата во домови за деца без родители или згрижувачки семејства. Владата и граѓанското општество изразија загриженост поради малиот број идентификувани жртви, а експертите посочуваат дека повеќето владини институции не се проактивни во идентификувањето на жртвите.⁴⁵⁵

Детски/рани бракови

Детскиот брак се однесува на формална или неформална заедница помеѓу дете под 18-годишна возраст и возрасен или друго дете. Жртви на детски или рани бракови, главно, се девојчињата. Девојчињата што стапуваат во брак се ранливи на семејно насилство и сексуална злоупотреба во нерамноправните односи. Ако забременат на млада возраст, тие често доживуваат компликации во текот на бременоста и породувањето бидејќи нивното тело не е подготвено за раѓање. По стапувањето во брак и момчињата и девојчињата често мора да го напуштат

⁴⁴⁷ Годишен извештај на Националната комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција за 2021 година.

⁴⁴⁸ Стејт депармент на САД, 2022. Извештај за трговија со луѓе: Северна Македонија.

⁴⁴⁹ Дефиниција на ниво 2: Земји и територии чии влади не ги исполнуваат целосно минималните стандарди, но вложуваат значителни напори да се усогласат со тие стандарди.

⁴⁵⁰ Стејт депармент на САД, 2022. Извештај за трговија со луѓе: Северна Македонија.

⁴⁵¹ Ibid.

⁴⁵² Ibid.

⁴⁵³ Ibid.

⁴⁵⁴ Годишен извештај на Националната комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција за 2021 година.

⁴⁵⁵ Стејт депармент на САД, 2022. Извештај за трговија со луѓе: Северна Македонија.

училиштето за да најдат работа и/или да ги преземат домашните обврски во домот.

Северна Македонија е потписничка на Конвенцијата на ОН за правата на детето⁴⁵⁶ и нејзините два Факултативни протокола, како и на ЦЕДАВ, што експлицитно забранува детски бракови (член 16). Исто така, Истанбулската конвенција налага државите да го криминализираат присилниот брак на деца и возрасни (член 27).

Во Законот за заштита на децата како дете се дефинира секое лице до навршени 18 години живот, во согласност со Конвенцијата за правата на детето.⁴⁵⁷ Законот ја уредува заштитата на децата од злоупотреба. Според целото законодавство на Северна Македонија, лицата до навршени 18 години живот не уживаат целосна деловна способност, со одредени исклучоци. Законот за заштита на децата предвидува дека лице до навршени 18 години живот не може да склучи брак. Меѓутоа, во одредени околности, според Законот за семејство,⁴⁵⁸ надлежниот суд може, во вонпроцесна постапка, да дозволи склучување брак на лице што навршило 16 години од животот. Со склучувањето брак детето постаро од 16 години стекнува целосна деловна способност. Кривичниот законик предвидува делото на полнолетно лице што живее во вонбрачна заедница со малолетно лице што навршило 14 години, а не навршило 16 години, да се казни со затвор од три месеци до три години. Со иста казна се казнува и родителот или старателот кој на малолетно лице што навршило 14 години, а не навршило 16 години, ќе му допушти да живее во вонбрачна заедница со друго лице или ќе го наведе на тоа. Меѓутоа, присилниот брак, како намерно вршење присила на возрасен или дете да стапи во брак, не е криминализиран во Северна Македонија. Кривичниот законик го криминализира присилниот брак во рамките на членовите за трговија со луѓе и трговија со деца (член 418-а и 418-е). Кривично дело е и вонбрачен живот со малолетно лице, односно лице што не навршило 16 години (член 197). Ниту едно од овие кривични дела не се однесува на присилниот брак *како таков*, како што е утврдено во Истанбулската конвенција.⁴⁵⁹

На Самитот за Меѓународна конференција за население и развој (ИЦПД25), кој се одржа во Најроби во ноември 2019 година, Владата на Северна Македонија формално се обврза да ги искорени детските бракови до 2030 година. Оваа обврска се надоврзува на измените на Кривичниот законик според кои вонбрачната заедница со лице што не навршило 18 години живот е кривично дело (член 197). Измените што беа донесени со директна поддршка на Клубот на пратенички беа проследени со дополнителни измени на Законот за основното образование во 2019 година. Овие реформи го отворија патот за поширока дебата за детските/присилните бракови.

Процентот на жени на возраст од 20 до 24 години во Северна Македонија што биле во брак или во заедница пред 18-годишна возраст изнесува 7,5 проценти, додека 0,3 проценти од жените на возраст од 20 до 24 години биле во брак или во заедница пред 15-годишна возраст. Од жените што се омажиле пред 18-годишна возраст, помалку од 1 процент имаат високо образование, во споредба со 29 проценти од жените што имаат или немаат основно образование.⁴⁶⁰ Слично на тоа, 25 проценти од жените во најсиромашните населби се омажиле пред 18-годишна возраст, во споредба со само 2 процента од жените во најбогатите населби,⁴⁶¹ што ја потврдува директната врска меѓу образованието, сиромаштијата и раниот брак.

Во Северна Македонија, појавата на детски бракови е покарактеристична за ромската заедница и се поврзува со пониската економска и социјална положба на семејството.⁴⁶² Споредено со бројките за жените севкупно, во ромските населби, 45,1 процент од жените на возраст од 20 до 24 години биле во брак или заедница пред 18-годишна возраст, а 15,5 проценти од жените Ромки првпат стапиле во брак или во заедница пред 15-годишна возраст.⁴⁶³ Најчестите оправдувања за детските бракови во Северна Македонија се бременоста, да се зачува „честа“ на семејството и „подобар живот во западните земји“.⁴⁶⁴ Последното оправдување особено се однесува на случаите во кои младоженецот, кој живее и работи во странство, доаѓа во Северна Македонија за да најде невеста. Ова е особено пожелен исход за семејствата што се соочуваат со економски тешкотии.⁴⁶⁵

⁴⁵⁶ Достапно на: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>

⁴⁵⁷ Закон за заштита на децата, Службен весник на Република Македонија бр. 104/19 и 146/19.

⁴⁵⁸ Службен весник на Република Македонија, 153/14.

⁴⁵⁹ Платформа за родова еднаквост. 2022. Извештај во сенка за спроведувањето на Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство во Северна Македонија.

⁴⁶⁰ ДЗС и УНИЦЕФ, МИКС 2018-2019.

⁴⁶¹ Ibid.

⁴⁶² УНФПА, Детски брак во Поранешна Југословенска Република Македонија (Преглед).

⁴⁶³ ДЗС и УНИЦЕФ, МИКС 2018-2019.

⁴⁶⁴ Ibid.

⁴⁶⁵ Ibid.

Главни предизвици во поглед на ставањето крај на насилството врз жените и девојчињата и борбата против штетните практики

- Не постои сеопфатен и систематски процес на следење и евалуација на спроведувањето на НАП за спроведување на Истанбулската конвенција (2018-2023), вклучително и на оперативните планови на локалните самоуправи во согласност со НАП.466
- Покрај напорите за обезбедување услуги за заштита и упатување на жените жртви на насилство, потребни се и понатамошни активности за зголемување на бројот на специјализирани услуги во сите региони на земјата, како и обезбедување буџет за дополнителни квалификувани кадри што ќе бидат ангажирани како даватели на услуги.
- Во поглед на здравствените услуги за итно лекување на жени жртви на насилство, Програмата за заштита на мајки и деца на Министерството за здравство, донесена во 2019 година, нуди бесплатни здравствени услуги само за жени жртви на сексуално насилство, но не и за жени жртви на други форми на родово базирано насилство.⁴⁶⁷
- Одржливоста на мобилните тимови што работат со ранливите групи на население е неизвесна.
- Владата и граѓанските организации изразија загриженост поради малиот број идентификувани жртви на трговија со луѓе, а експертите посочуваат дека повеќето владини институции не работат на проактивно идентификување на жртвите. Полицијата нема соодветни финансии и опрема за спроведување на проактивни истраги, додека Обвинителството за борба против организиран криминал и корупција нема доволно ресурси, вклучително и персонал, за постапување по сите случаи под негова надлежност.
- Постои општ недостиг на капацитети за сместување на жртвите на трговија со луѓе со само еден расположлив прифатен центар.
- Детските бракови најмногу се забележуваат кај Ромите со ниска економска и социјална положба на семејството, поврзани се со сиромаштија, напуштање на училиштето и рана бременост, што може да биде штетно за репродуктивното здравје на девојчињата.

⁴⁶⁶ Акциски план за спроведување на Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство 2018-2023.

⁴⁶⁷ Балшиќеска, М. и Нушкова, А. 2020. Извештај за напредокот на Република Северна Македонија при спроведувањето на Националниот акциски план за имплементација на Истанбулската конвенција, октомври 2018- октомври 2020, Национална мрежа против насилство врз жени и семејно насилство.

4.6. Жените, мирот и безбедноста, хуманитарна акција и намалување на ризикот од катастрофи

Табела 12

Индикатори за ЦОР за жените, мирот и безбедноста, хуманитарна акција и намалување на ризикот од катастрофи

Индикатор	Претходни достапни податоци	Најнови достапни податоци
16.7.1: Процент на жени во националните и локалните институции, вклучително во (а) собранието; (б) јавната служба; и (в) судството, споредено со националната дистрибуција, по пол, возраст, лица со попреченост и групи на население	<p>Процент на жени вработени во МВР:</p> <p>2020- 19,8 % 2019- 19,7 % 2018- 20,1 %</p> <p>Процент на жени во Армијата (МО):</p> <p>2020- 9,9 % 2019- 9,5 %</p> <p>Процент на жени војници (МО):</p> <p>2020- 5,5 % 2019- 4,7 % 2018- 5 %</p> <p>Процент на жени офицери (МО):</p> <p>2020- 15,5 % 2019- 14,4 % 2018- 13 %</p>	<p>Процент на жени вработени во МВР: 19,9 % жени; 80,1 % мажи</p> <p>Извор: Годишен извештај за напредок во родовата еднаквост, Министерство за внатрешни работи (2021)</p> <p>Процент на жени во Армијата: 9,9 % Процент на жени војници во Армијата: 6 % Процент на жени офицери во Армијата: 17 %</p> <p>Извор: Годишен извештај за напредок во родовата еднаквост, Министерство за одбрана (2021)</p> <p>Процент на жени дипломати: 40,3 % Процент на жени на директорски места во дипломатијата: 22,0 % Процент на жени амбасадорки: 34,0 % Процент на жени генерални конзули: 12,5 %</p> <p>Извор: Родово буџетска изјава на МНР, 2022 година</p>

Национална правна, институционална и политичка рамка

Охридскиот рамковен договор кој беше потпишан на 13 август 2001 година, со што се стави крај на вооружениот конфликт, ги содржи принципите на недискриминација и правична застапеност на различните етнички заедници во армијата и во полициските сили, но експлицитно не ги вклучува родовата еднаквост и женските прашања ниту ја препознава улогата и клучната важност на жените и девојчињата во превенцијата на конфликти, решавање конфликти и обновувањето по конфликтите. Договорот се однесува и на враќање и рехабилитација на бегалците без примена на родова

перспектива.⁴⁶⁸ Воопшто, на содржината на Договорот ѝ недостасува родова перспектива. Учеството на жените во мировните преговори за Охридскиот договор, исто така, беше минимално со само пет проценти од делегатите.⁴⁶⁹ Ваквата состојба ја одразува состојбата со другите конфликти што го зафатија регионот во доцните 1990-ти и раните 2000-ти години, во кои жените сочинуваа многу мал дел од преговарачите во Босна (ниту една жена не учествуваше во Дејтонскиот договор, 1995 година), Хрватска (само 11 проценти беа жени; Договорот од Ердут, 1995 година) и Косово (според Резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на ОН, само 3 проценти жени; Договорот од Рамбује, 1999 година).⁴⁷⁰

⁴⁶⁸ Институт за економска политика. 2015. Преглед на Охридскиот рамковен договор за социјална кохезија.

⁴⁶⁹ UN Women. 2020. Исполнете го ветувањето, забрзајте ги промените: Преглед на родовата еднаквост во Европа и Централна Азија 25 години по Пекинг.

⁴⁷⁰ Види: Совет за надворешни односи, Учество на жените во мировните процеси: <https://www.cfr.org/womensparticipation-in-peace-processes>

Клучната Резолуција на Советот за безбедност на ОН (РСБОН) 1325 Жените, мирот и безбедноста (2000) е главен документ со кој се поддржува вклучувањето на родовата перспектива во областа на мирот и безбедноста и се нагласува улогата на жените и важноста на учеството на жените во спречувањето и решавањето на конфликти, како и во градењето на мирот.⁴⁷¹ Од 2013 година Северна Македонија има донесено два Национални акциски планови (НАП) за спроведување на Резолуцијата 1325. По првиот НАП за спроведување на Резолуцијата 1325 Жените, мирот и безбедноста за периодот 2013-2015 година, Владата на Северна Македонија го донесе и вториот НАП за периодот 2020-2025 година.⁴⁷² Владата донесе стратегиска рамка за спроведување на вториот НАП за РСБОН 1325, а за координација на подготовката и спроведувањето на планот е задолжено Министерството за одбрана. Министерството за труд и социјална политика, Министерството за внатрешни работи, Министерството за надворешни работи, Министерството за здравство, Министерството за образование и наука, Министерството за правда, Министерството за финансии, Центарот за управување со кризи и Дирекцијата за заштита и спасување се задолжени да подготват оперативни планови за спроведување на НАП, во координација со МО. МО е одговорно за координирање на процесите на мониторинг и известување со формирање на посебна работна група задолжена за овие задачи. Исто така, во НАП се препорачува и единиците на локалната самоуправа да подготват оперативни планови за спроведување на НАП во координација со МО, со цел на локализирање на РСБОН 1325.⁴⁷³

Во вториот НАП се наведени следниве стратегиски цели:

- **Лидерство** - Родова транспарентност при изборот, задржувањето и унапредувањето на лидерски позиции.
- **Вклучување** - Родова транспарентност во јавниот живот.
- **Олеснување** - Соодветни родови мотиватори што создаваат ефективна и пријатна средина.
- **Заштита** - Секторите за безбедност и правда обезбедуваат сеопфатна и ефективна родова заштита.
- **Комуникација и застапување** - Ефективна и сеопфатна комуникација и обука за поддршка на родовата еднаквост и транспарентност (паралелна стратегиска цел).

Според дискусиите во фокус-групи со граѓански организации што се одржаа во февруари 2022 година, само три граѓански организации учествувале во подготовката на првиот НАП за РСБОН 1325, а 10 граѓански организации учествувале во планирањето на вториот НАП. Генерално, еден од најголемите предизвици за спроведување на првиот и вториот НАП за РСБОН 1325 е ограничениот буџет. Понатаму, вториот НАП не вклучува мерки за помош и закрепнување за исполнување на специфичните потреби на жените и девојчињата погодени од катастрофи и кризи, вклучително и од раселување и присилна миграција (според четвртиот столб од РСБОН 1325). Имајќи предвид дека Северна Македонија, како и сите земји од регионот на Западен Балкан, е изложена на појавата на насилен екстремизам, отсутствува поврзување на агендата за жените, мирот и безбедноста со улогата на жените во спречувањето и борбата против насилниот екстремизам.

Друга важна пресвртница поврзана со мирот и безбедноста е Долгорочниот план за развој на одбраната за периодот 2019-2028 година,⁴⁷⁴ донесен од МО, кој содржи цели поврзани со родовата еднаквост и застапеноста на жените во безбедноста и одбраната и е во согласност со стратегиската определба на Владата и целите на вториот НАП за спроведување на Резолуцијата 1325 на Советот за безбедност на ОН. Долгорочниот план за развој на одбраната го одразува принципот на еднаква застапеност на жените во одбранбениот сектор со вградување на принципот на родова еднаквост во сите аспекти на работните процеси, во планирањето и управувањето со човечките ресурси. Планот се фокусира на зголемување на уделот на жените (без поставување конкретни цели) и родова сензибилизација на сите вработени во МО, со посебен акцент на офицерите и раководниот и командниот персонал во вооружените сили. Вклучува родова перспектива во образованието, обуката и развојот на персоналот на МО, како и родови прашања во програмите на Воената академија. Наведени се и мерки за зголемување на бројот на жени што ги исполнуваат утврдените критериуми за раководни и командни должности, како и мерки за вклучување на повеќе жени во воените мисии. Сè уште не е оценета ефективноста на спроведувањето на Долгорочниот план за развој на одбраната 2019-2028 во поглед на постигнувањето родов паритет во безбедносниот и одбранбениот сектор.

⁴⁷¹ Достапно на: <https://www.un.org/womenwatch/osagi/wps/>

⁴⁷² Достапно на: <https://www.globalwps.org/data/MKD/files/2020-2025.pdf>

⁴⁷³ Ibid.

⁴⁷⁴ Достапно на: <https://www.mod.gov.mk/storage/2021/06/LTDCDP-2019-2028-finalna-verzija.pdf>

Преглед на актуелните трендови во застапеноста на жените во институциите во безбедноста и одбраната

И покрај залагањата на Владата, жените сè уште се недоволно застапени на сите нивоа на безбедносниот и одбранбениот сектор. Причините за ова се првенствено поврзани со опстојувањето на машката организациска култура во различните институции. Во 2021 година во Министерството за внатрешни работи, 80,1 процент од вработените биле мажи.⁴⁷⁵ Во однос на 2020 година, кога бројот на вработени жени изнесувал 19,8 проценти, речиси и да нема промена во застапеноста на жените во МВР. Треба да се напомене дека родовиот јаз меѓу вработените е висок кај сите етнички групи, а најистакнат кај албанската заедница каде на секои девет мажи вработени во безбедносниот сектор има само по една вработена жена.⁴⁷⁶ Жените од турската, српската, ромската и влашката заедница се значително незастапени (претставуваат помалку од еден процент од вкупниот број вработени од секоја етничка група).⁴⁷⁷

Во 2021 година жените претставуваа 14 проценти од учесниците на обуките за професионален развој организирани од МВР, иако нема достапни официјални информации за зголемување или намалување на бројот на жени што се запишуваат на обуките во МВР со текот на времето. Постоеното на „стаклен плафон“ е особено видливо на командните места во полициските станици; од вкупно 80 полициски станици на местото полициски командир жени се само во пет.⁴⁷⁸ МВР има 18 сертификирани обучувачи за родова еднаквост одговорни за подигнување на свеста и градење на капацитетите на полициските службеници за прашањата на родовата еднаквост и вклучувањето на родовата перспектива во Министерството.

Табела 13

Вработени во МВР, по етничка припадност и пол, 2021 година

Етничка група	Жени (%)	Мажи (%)
Македонци	17,1	57,5
Албанци	1,9	19,3
Турци	0,2	1,1
Срби	0,3	1,1
Роми	0,1	0,5
Власи	0,1	0,1

Извор: Годишен извештај на органите на државната управа за напредокот на состојбата на еднаквите можности за жените и мажите- МВР (2021)

Што се однесува до административниот персонал во Министерството за одбрана, во 2021 година, 55 проценти биле мажи, додека учеството на женскиот персонал е зголемено за 1,2 проценти во однос на 2020 година. Сепак, жените се недоволно застапени во Армијата; тие претставуваат само 10 проценти од вкупниот персонал на Армијата. Во поглед на различните работни места во Армијата, жените сочинуваат само 17 проценти од офицерите и само 6 проценти од професионалните војници.⁴⁷⁹ Сепак, овие бројки претставуваат зголемување од 1,5 проценти во вработувањето на жените како воен персонал во споредба со 2020 година. Жените не се подобро позиционирани ниту меѓу цивилниот персонал на Армијата, каде што претставуваат 34 проценти од вработените. Во МО се назначени вкупно 36 родови советници, а Армијата и МО може да се посочат како позитивен пример за донесувањето мерки и политики поврзани со родовата еднаквост и вклучувањето на родовата перспектива.⁴⁸⁰

⁴⁷⁵ МВР, Годишен извештај на органите на државната управа за напредокот на состојбата на еднаквите можности за жените и мажите за 2021 година.

⁴⁷⁶ МВР, Годишен извештај на органите на државната управа за напредокот на состојбата на еднаквите можности за жените и мажите за 2020 година.

⁴⁷⁷ Ibid.

⁴⁷⁸ Јованоски, З. 2021. Со најдобриот армиски вод командува жена - се подобрува ли родовата еднаквост во безбедносно-разузнавачката заедница?, 360 Степени.

⁴⁷⁹ Министерство за одбрана, Годишен извештај за напредокот на состојбата на еднаквите можности на жените и мажите во 2021 година.

⁴⁸⁰ Ibid.

Табела 14

Удел на жени и мажи во Армијата на Република Северна Македонија, 2021 година

Чин/работно место во Армијата	Жени (%)	Мажи (%)
Офицери	17,0	83,0
Подофицери	11,2	88,8
Професионални војници	6,0	94,0
Цивилни лица	34,0	66,0

Извор: Годишен извештај на органите на државната управа за напредокот на состојбата на еднаквите можности за жените и мажите - Министерство за одбрана (2021)

Нешто помалку од половина од дипломатите (40,3 проценти) во Министерството за надворешни работи биле жени во 2021 година (или 104 жени), наспроти 154 мажи дипломати.⁴⁸¹ Во исто време, учеството на жените на повисоките места е значително помало; тие заземаат 22 проценти од директорските места и 21 процент од местата на специјални советници во министерството.⁴⁸² Само 34 проценти од амбасадорите на Северна Македонија се жени, како и 12,5 проценти од генералните конзули.⁴⁸³ Позитивно е тоа што се зголемува учеството на жените во обуките за професионален развој. Податоците за 2021 година покажуваат дека 51,5 проценти од лицата запишани на програми за обука на дипломати се жени, иако нема податоци што покажуваат дали тоа претставува зголемување или намалување во однос на претходните години.⁴⁸⁴

Табела 15

Удел на жени и мажи во Министерството за надворешни работи, 2021 година

Работно место	Жени (%)	Мажи (%)
Дипломати	40,3	59,7
Директори	22,0	78,0
Специјални советници	21,0	79,0
Амбасадори	34,0	66,0
Генерални конзули	12,5	87,5
Членови на дипломатскиот кор (дипломати во мисии)	41,0	59,0

Извор: Родово буџетска изјава на Министерството за надворешни работи (2021)

Намалување на ризик од катастрофи

Управувањето со кризи, заштитата и спасувањето во Северна Македонија се организирани како единствен систем за следење, спречување и справување со последиците од природни непогоди и други вонредни состојби, а ги уредува Законот за заштита и спасување.⁴⁸⁵ Законот за управување со кризи го уредува целокупниот пристап за управување со ризици во управувањето со кризи од локално до национално ниво.⁴⁸⁶

Северна Македонија беше една од 168 земји претставени на Светската конференција за намалување на катастрофи во Кобе, Хјого, Јапонија, во 2005 година и ја прифати Рамката за акција од Хјого 2005-2015: Градење отпорност на катастрофи на нациите и заедниците. Владата на Северна Македонија официјално ја усвои Националната платформа за намалување на ризици од катастрофи во 2009 година со учество на над четириесет граѓански организации, иако само две од нив работеа конкретно на правата на жените или родовата еднаквост (Националниот совет на жените и Македонското женско лоби).⁴⁸⁷ Анализата покажува дека ниту родовата еднаквост ниту зајакнувањето на жените не биле земени предвид како меѓусекторски прашања или како специфична компонента во Националната платформа за намалување на ризици од катастрофи. Потребни се дополнителни напори за целосно интегрирање на родовите прашања во националните напори за управување со ризици од катастрофи. На локално ниво, Институтот за демократија „Социетас Цивилис“ - Скопје обезбеди поддршка за општините во Северна Македонија да подготват стратегии и планови за управување и превенција од кризи. Анализата на стратегиите донесени во пет општини (Конче, Карбинци, Кавадарци, Велес и Маврово и Ростуше) потврдува дека во нив се користи родово сензитивен јазик и содржат конкретни мерки и активности за справување со ранливоста на жените. Сепак, нема достапни податоци или информации за учеството на жените во подготовката на овие стратегии.⁴⁸⁸

Во поглед на застапеноста на жените во институциите и телата што се занимаваат со управување со кризи, сè уште опстојуваат стереотипните перцепции за управувањето со кризи како машка професија. Жените претставуваат само 27 проценти од вкупно 288 вработени во Центарот за управување со кризи.⁴⁸⁹ На водечките раководни места директор и

⁴⁸¹ Министерство за надворешни работи, Родово буџетска изјава на МНР за 2021 година.

⁴⁸² Ibid.

⁴⁸³ Ibid.

⁴⁸⁴ Ibid.

⁴⁸⁵ Службен весник на Република Македонија бр. 36/04; 49/04; 86/08; 124/10; 18/11; 41/14; 129/15; 71/16 и 106/16.

⁴⁸⁶ Службен весник на Република Македонија бр. 29/05; 36/11; 41/14; 104/15 и 39/16.

⁴⁸⁷ Центар за управување со кризи на Република Македонија. 2009. Национална платформа за намалување на ризикот од катастрофи на Република Македонија.

⁴⁸⁸ Види: <https://idsos.org.mk/en/2020/11/06/improved-capacity-for-crisis-response-in-municipalities-in-north-macedonia/>

⁴⁸⁹ Интервју со координаторот за еднакви можности Дирекција за заштита и спасување (одржано на 2.2.2022 година).

заменик- директор се наоѓаат исклучително мажи. Во Дирекцијата за спасување и заштита, од вкупниот број вработени (274), 194 (или 70,8 проценти) се мажи. Од вкупно 23 раководни места во Дирекцијата, жените заземаат осум (или 34,8 проценти).⁴⁹⁰

Табела 16

Вработени во Центарот за управување со кризи поделени по пол и етничка припадност, 2021 година

Етничка припадност	Жени (број)	Мажи (број)	Вкупно (%)
Македонци	48	131	62,2
Албанци	18	57	26,1
Турци	8	17	8,7
Роми	3	2	1,7
Власи	0	1	0,4
Срби	0	1	0,4
Бошњаци	1	1	0,7
Вкупно	78 (27 %)	210 (73 %)	100

Извор: Прва годишна информација за степенот на спроведување на годишниот оперативен план на НАП за Резолуцијата 1325 на ОН

Бегалци, баратели на азил и лица без државјанство

Северна Македонија има воведено постапки преку кои се утврдува дали лицата кои бараат азил се бегалци во согласност со обврските за заштита на бегалците според Конвенцијата на ОН за статусот на бегалците (1951) и нејзиниот Протокол од 1967 година. Исто така, Северна Македонија е потписничка на Конвенцијата за статусот на лицата без државјанство (1954) и Конвенцијата за намалување на бездржавјанството (1961 година). Како одговор на препораката на Комитетот на ЦЕДАВ од 2018 година, Владата на Северна Македонија во јануари 2020 година пристапи кон Конвенцијата за намалување на бездржавјанството.⁴⁹¹ Со ваквите промени во позитивна насока ќе им се помогне на жените и девојчињата без државјанство, вклучително и од ромската заедница, да се стекнат со државјанство, да го променат или задржат државјанството, во

сите постапки опфатени со законската регулатива за државјанство, така што постојните механизми за пристап до здравствена заштита, домување, вработување и програми за социјална заштита ќе им бидат достапни на Ромите без државјанство, особено на жените и девојчињата.

Во 2018 година Северна Македонија го донесе Законот за меѓународна и привремена заштита,⁴⁹² со кој се воспоставува заштита врз основа на род и пол во процесите на меѓународна и привремена заштита на барателите на азил и бегалците. Министерството за внатрешни работи е надлежно за следење на движењето и престојот на странците во Северна Македонија. Секторот за азил при МВР е надлежен за постапките за азил.⁴⁹³ Во 2016 година Владата донесе Стандардни оперативни процедури (СОП) за постапување со ранливи категории лица странци, СОП за постапување со жртви на трговија со луѓе и СОП за превенција и одговор на родово базирано насилство во итни и кризни состојби и катастрофи. Меѓутоа, не се воведени механизми за следење и евалуација на спроведувањето на СОП, поради што е тешко да се утврди нивниот опсег и влијание врз ранливите категории воопшто и особено врз жените и девојчињата. Земјата има воведено политики за справување со дискриминацијата, но нема конкретни рамки што се однесуваат на кривични дела од омраза, насилство, ксенофобија или дискриминација врз мигрантите. Законот за спречување и заштита од дискриминација (2020) не содржи конкретни одредби во однос на мигрантите, додека во Стратегијата за родова еднаквост 2022-2027 конкретно се споменуваат мигрантите и барателите на азил во однос на пристапот до правдата.

Според УНХЦР, се проценува дека во Северна Македонија пристигнале вкупно 41.257 новодојдени лица во мешани миграциски текови до крајот на 2020 година,⁴⁹⁴ додека до септември 2021 година биле регистрирани вкупно 13.110 новодојдени лица - меѓу кои 314 бегалци, 21 барател на азил и 558 лица без државјанство,⁴⁹⁵ при што се поднесени само 43 барања за азил. Не постојат податоци поделени по пол или возраст за бројот на жени и девојчиња меѓу мигрантите, а потребни се и дополнителни активности за собирање и систематизирање на расчленети податоци за бегалците, барателите на азил и лицата без државјанство. Земјите на потекло на бегалците претежно се Србија и Косово,⁴⁹⁶ со 322 бегалци во 2019 година, 271 во 2020 година и 263 во првата половина на 2021 година;

⁴⁹⁰ Ibid.

⁴⁹¹ Види: <https://www.unhcr.org/news/press/2020/1/5e143fb14/north-macedonia-accedes-key-statelessness-treaty.html>

⁴⁹² Службен весник на Република Македонија бр. 64/2018.

⁴⁹³ Види: <https://help.unhcr.org/northmacedonia/asylum-procedure-in-north-macedonia/>

⁴⁹⁴ УНХЦР Северна Македонија, Основни факти, февруари 2021 година, достапно на: <https://www.unhcr.org/6172aee7f.pdf>

⁴⁹⁵ УНХЦР Северна Македонија, Основни факти, септември 2021 година, достапно на: <https://www.unhcr.org/60d09560d.pdf>

⁴⁹⁶ Пребарувач на податоци за бегалци на УНХЦР: https://popstats.unhcr.org/refugee-statistics/download/-_ga=2.42565029.1073775656.1654504982-810618660.1652702748

Арапска Република Сирија со по 17 бегалци во 2019, 2020 година и во првата половина на 2021 година; и Авганистан со 5 бегалци во 2019 година и по 6 во 2020 година и во првата половина од 2021 година. Меѓу барателите на азил, 21 лице било од Авганистан во 2019, 2020 година и во првата половина од 2021 година, а во истиот период имало 19 лица од Сирија.⁴⁹⁷

Северна Македонија има систем за собирање податоци за мигрантите и во МВР и во ДЗС. МВР периодично собира и објавува податоци за законски и незаконски влез и излез на странци на границите на државата. Јавно достапните податоци за незаконскиот влез го опфаќаат само периодот 2010-2017 година и ја евидентираат земјата на потекло на мигрантите, без информации за род/пол, возраст или статус на попреченост.⁴⁹⁸ Споредено со мигрантската криза од 2015 година, бројот на мигранти во 2018 и 2019 година е намален и помалку жени мигранти се задржани. Сепак, постојат неколку проблематични области што се однесуваат на исполнување на меѓународните стандарди за сместување, утврдување на правна основа за задржување, обезбедување на потребните информации за причините и времетраењето на задржувањето, како и обезбедување пристап до правна помош. Ваквите услови придонесуваат за поголема ранливост на жените, особено бремените жени или жените што патуваат со мали деца бидејќи тие се соочуваат со дополнителни ризици од штета во текот на задржувањето во несоодветни услови без правна или друг вид посебна помош.⁴⁹⁹ На министерско ниво, националниот институционален механизам за родова еднаквост не учествува во меѓуресорските координативни тела за миграција, каде што може да има важна улога и да обезбеди вклучување на родовата перспектива, како и родово сензитивност на релевантните национални политики и рамки за планирање, вклучително и на плановите за одговор и непредвидени ситуации.

Според Извештајот на ЕУ за напредокот на Северна Македонија за 2022 година,⁵⁰⁰ постигнат е одреден напредок во поглед на инклузијата на Ромите. Северна Македонија ја донесе новата Стратегија за инклузија на Ромите за периодот 2022-2030 година,⁵⁰¹ која опфаќа теми, како што се антициганизам, образование, вработување, социјална заштита и здравствена заштита, домување, граѓанска регистрација и култура.

Стратегијата, сепак, систематски не се занимава со учеството, зајакнувањето или градењето на капацитетите на Ромите. Земјата, исто така, усвои Национален акциски план за заштита, промоција и исполнување на човековите права на жените и девојчињата Ромки 2022-2024.⁵⁰² Во текот на 2018-2019 година Владата започна кампања за регистрација на Роми без извод од матична книга на родени или државјанство. Во текот на кампањата беа идентификувани вкупно 750 лица, иако граѓанските организации тврдат дека бројот на нерегистрирани лица е многу поголем.⁵⁰³ Пречките за регистрација на родените и нерегулираниот граѓански статус произлегуваат од неможности да се соберат сите потребни документи поради сложените административни процедури, дискриминаторскиот третман, сиромаштијата и маргинализацијата. Во 2021 година Комисијата за спречување и заштита од дискриминација евидентираше седум случаи на дискриминација врз основа на ромска етничка припадност. Жените и девојчињата Ромки и понатаму се особено ранливи на дискриминаторски третман, често поради пониското ниво на образование и невработеноста.⁵⁰⁴

Одговор на кризата предизвикана од КОВИД-19

Пандемијата на КОВИД-19 имаше значително влијание врз безбедноста на жените, особено на најранливите, како што се жените што се сиромашни, жените со попреченост, постарите жени и вдовиците, самохраните мајки, жените жртви на насилство, како и други групи жени.⁵⁰⁵ Во март 2020 година, првпат од независноста на земјата, претседателот на Република Северна Македонија прогласи вонредна состојба, по што земјата воведо мерки за справување со здравствената криза. Владата формираше Координативен кризен штаб и координативни тела во единиците на локалната самоуправа за целосна координација на сите државни органи на централно и локално ниво. Меѓу другите мерки, беа затворени градинките, основните, средните училишта и факултетите (и беше воведена онлајн настава) и беше воспоставен режим на работа од дома за да се спречи ширењето на вирусот.

⁴⁹⁷ Ibid.

⁴⁹⁸ Види: <https://data.gov.mk/dataset/njerajihn-mnrpahtn-od-2010-do-2017-rodnhha>

⁴⁹⁹ Миленковиќ, С. 2019. Документ за политики. Родови аспекти на миграцијата: Ранливост и потреби на жените мигрантки во Северна Македонија и чекори за развој на родово сензитивни решенија и политики засновани на докази, УСАИД, стр. 7.

⁵⁰⁰ Достапно на: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/north-macedonia-report-2022_en

⁵⁰¹ Достапно на: [https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2022/Strategy for inclusion of Roma 2022-2030 final version.pdf](https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2022/Strategy%20for%20inclusion%20of%20Roma%202022-2030%20final%20version.pdf)

⁵⁰² Достапно на: https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2022/N%D0%90P_z%D0%90a_z%D0%90astita%20i%20i%20ispolnuvanje%20na%20cov%20oprava%20na%20zenite%20i%20devojt%20Romki%2015.03.2022.pdf

⁵⁰³ Стратегија за инклузија на Ромите 2022-2030.

⁵⁰⁴ Ibid.

⁵⁰⁵ Башевска, М. 2020. Брза родова процена на влијанието на КОВИД-19 врз жените и мажите во Северна Македонија, UN Women.

Како одговор на социоекономските ефекти од овие ограничувања, Владата усвои три пакети кризни мерки за помош на граѓаните и економијата, во вкупен износ од 550 милиони евра или околу 5,5 проценти од БДП. Во пакетите беа вклучени мерки за стимулирање на економијата (фискална и монетарна), за поддршка на бизнисите и задржување на работните места, за проширување на социјалната заштита за најранливите граѓани, за заштита на здравјето и безбедноста на работниците, за стимулирање на потрошувачката и за развој и зголемување на конкурентноста на приватниот сектор. Анализата на мерките за справување со ефектите од КОВИД-19 покажува дека родовата перспектива била вклучена само спорадично или само во исклучителни случаи. Од 46 анализирани мерки поврзани со кризата предизвикана од КОВИД-19 што можеа да имаат родова димензија, само 14 може да се сметаат за родово сензитивни, а само две од мерките може да се сметаат за родово трансформативни. Ова значи дека родот е земен предвид само во 35 проценти од мерките, додека поголемиот дел од мерките беа родово неутрални.⁵⁰⁶

- Доколку се вкрстат податоците по пол и етничка припадност, мажите Македонци и Албанци претставуваат најголем дел од вработените во МВР. Родовиот јаз во вработувањето во овие сектори е висок кај сите етнички групи, а најголем за Албанките.
- И покрај тоа што е постигнат одреден напредок, жените сè уште се застапени во многу мал број во Армијата, особено на повисоките работни места на кои се донесуваат одлуки.
- И покрај тоа што жените имаат значителен удел во дипломатскиот сектор, тие генерално се наоѓаат на пониските нивоа во поглед на одлучувањето (амбасадори, генерални конзули и специјални советници).
- Управувањето со кризи се смета за машка професија и жените се застапени во многу мал број во Центарот за управување со кризи и Дирекцијата за заштита и спасување. Ова придонесува за отсуство на родово перспектива во спроведувањето на кризните мерки.

Главни предизвици во поглед на жените, мирот и безбедноста, хуманитарната акција и намалувањето на ризикот од катастрофи

- Северна Македонија има стабилна рамка за спроведување на Резолуцијата 1325 Жените, мирот и безбедноста со вториот НАП за РСБОН 1325 (2020-2025) на Министерството за одбрана. Сепак, постојат одредени недостатоци, како што се ограничениот вклучување на граѓанските организации во подготовката и спроведувањето на НАП за РСБОН 1325, како и отсуството на систематско следење и евалуација на спроведувањето на НАП. Покрај ова, спроведувањето на НАП претежно се перципира, главно, како надлежност на МО и не се зема предвид сеопфатната природа на Резолуцијата 1325 на Советот за безбедност на ОН и НАП.
- И покрај напредокот на земјата со оглед на донесувањето на национални стратегии во секторите за одбрана и безбедност, мажите сè уште преовладуваат во овие сектори, додека жените се минимално присутни во институциите и процесите. Во овој поглед, МО претставува пример за институционално вклучување на родовата перспектива во главните политики, но потребни се поголеми вложувања и посветеност на сите нивоа за да се постигнат значајни резултати.

⁵⁰⁶ Ристеска, М. 2020. Анализа на влијанијата од КОВИД-САРС-19 на родот и различностите, Мисија на ОБСЕ во Скопје, стр. 56.

5

ЗАКЛУЧОЦИ

5. ЗАКЛУЧОЦИ

Во текот на последната деценија Северна Македонија, генерално, вложува поголеми напори во спроведувањето на законодавството за унапредување на родовата еднаквост и заштита на правата на жените. Меѓутоа, онаму каде што се прават напори за родова еднаквост и зајакнување на жените преку државните политики, политиките не земаат предвид како родот се вкрстува со другите оски на нееднаквост, како што се, на пример, попреченоста, статусот на етничкото малцинство, возраста и местото на живеење. Во однос на родовата статистика, потребни се вложувања за да се зголемат капацитетите на Државниот завод за статистика и да се унапреди работата на родовите индикатори, преку воведување нови индикатори и систематизирање на процесот на собирање податоци со ресорните министерства, пред сè, во согласност со индикаторите за ЦОР поврзани со родот. Покрај тоа, од клучно значење севложувањата на Северна Македонија во буџетската транспарентност и унапредувањето на реформите во управувањето со јавните финансии, вклучително и во воведување на системи за следење и јавно објавување на распределбата на средства од буџетот за унапредување на родовата еднаквост за да се зголеми отчетноста кон жените и мажите. Анализата покажува дека не е распределен соодветен буџет за целосно спроведување на националните акциски планови за родова еднаквост, насилство врз жените и жените, мирот и безбедноста, за да може да се постигне конкретно влијание врз животот и благосостојбата на жените, како и соодветно следење и евалуација на нивното спроведување.

Наспроти големиот број пратенички, Северна Македонија има многу ниска застапеност на жените во локалната власт (две жени од 80 градоначалници). Оттука, важно е да се прошири употребата на родовите квоти на локалните избори за сите општини во Северна Македонија, како што е утврдено за Град Скопје, каде што процентот на жени со Изборниот законик е утврден на 40 проценти. Кога станува збор за учеството на жените во јавниот сектор, жените сè уште се недоволно застапени на местата на кои се донесуваат одлуки во јавната администрација, вклучително и во дипломатската служба, Армијата и полицијата. Според тоа, од суштинско значење е да се донесат насочени мерки, вклучително и привремени посебни мерки, како што е систем за родов паритет, за забрзано вработување и назначување на жени на места на кои се донесуваат одлуки во јавната администрација, дипломатската служба, армијата и полицијата. Треба да се вложат поголеми напори

за донесување на стратегии и програми со кои ќе се олесни и промовира вклучувањето на жените во политичкиот и јавниот живот, особено на жените што им припаѓаат на групите во неповолна положба, етничките малцинства, Ромите, бегалците и барателите на азил, вклучително и преку градење капацитети на раководството, спроведување кампањи и градење поддршка кај гласачкото тело. Конечно, треба да се преземат конкретни мерки за регулирање на учеството на жените со попреченост во јавниот и политичкиот живот со инклузивно законодавство, во согласност со спроведувањето на Конвенцијата за правата на лицата со попреченост.

Северна Македонија има постигнато делумен напредок во поглед на инклузијата на жените и девојчињата Ромки со текот на времето. Во оцената за постигнувањата на Националната стратегија за Ромите во Република Македонија 2014-2020 се забележува дека оваа Стратегија, како и соодветните акциски планови за образование, вработување, домување и здравство не се целосно спроведени.⁵⁰⁷ Клучните предизвици и понатаму се однесуваат на намалувањето на невработеноста на жените и трансформацијата на неформалната економија во формална, додека во областа на здравството главните прашања се краткиот животен век на Ромите, високата стапка на смртност на доенчињата и високата стапка на детски бракови и рана бременост кај жените и девојчињата Ромки. Важно е со постојните јавни механизми за обезбедување пристап до здравствена заштита, домување, вработување и програми за социјална заштита да се опфатат и Ромите без државјанство, особено жените и девојчињата, во согласност со Конвенцијата за намалување на бездржавјанството од 1961 година, ратификувана во јануари 2020 година. Во овој поглед, треба да постојат достапни јавни услуги за да се обезбеди финансиски пристапна и висококвалитетна здравствена заштита и услуги за сексуално и репродуктивно здравје и планирање на семејството, како и да се преземат мерки за спречување на стигматизацијата и предрасудите кон жените Ромки кај лекарите. Според анализите, покрај жените и девојчињата Ромки, исто така, и руралните жени се една од најранливите групи во поглед на пристапот до формалниот пазар на труд бидејќи мнозинството од нив работат во неформалниот земјоделски сектор. Во овој поглед, важно е на жените во руралните области да им се обезбеди пристап до различни видови пензии, надоместоци и јавни услуги за згрижување на деца за да имаат соодветен животен

⁵⁰⁷ <https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2022/Strategy%20for%20inclusion%20of%20Roma%202022-2030%20final%20version.pdf>

стандард и директни придобивки од програмите за социјална заштита, како и да се донесат мерки за да се регистрира и признае работата на руралните жени и да се донесат одредби за признавање на нивните права на имот, земјиште, кредити и социјални надоместоци. Законодавната рамка за насилство врз жените и девојчињата и семејното насилство е унапредена. Системскиот недостиг на државни средства за спроведување на националните планови за насилство врз жени и семејно насилство, како и доцнењето во спроведувањето на оперативните планови во локалните самоуправи, ги ограничуваат капацитетите на државата за спречување, одговор и справување со насилството врз жени. Постои итна потреба да се обезбеди соодветна техничка и финансиска поддршка за проширување на државните засолништа и центри за упатување, вклучително и за жени и девојчиња жртви на трговија со луѓе што ќе обезбедуваат целосен и непречен пристап до правна, медицинска и психолошка поддршка.

Обврските во поглед на целите за одржлив развој не се задолжителни и затоа постои помала стимулација да се работи на нивно исполнување. Имајќи го предвид необврзувачкиот статус на ЦОР, треба да се вложат дополнителни средства за сите државни институции и агенции да можат подобро да се запознаат со агендата за ЦОР и да се осмислат стимулации за државните органи да се придржуваат до обврските. Покрај тоа, сè уште има меѓународни инструменти што се од клучно значење за прашањата за родовата еднаквост и зајакнувањето на жените кон кои Северна Македонија сè уште не се обврзала. На пример, Северна Македонија ја нема ратификувано Конвенцијата на МОТ за насилство и вознемирување, 2019 година (бр. 190) и Конвенција за еднаков третман (социјална сигурност), 1962 година (бр. 118) - двете конвенции се од суштинско значење на пример за зајакнување на мерките за еднаква плата и заштита на жените од вознемирување на работното место. Земјата треба да воведо ефективни контролни механизми за исполнување на обврската за еднаква плата за работа со иста вредност и доследно спроведување на одредбите од Законот за работни односи, вклучително и член 107 од него. Меѓународната заедница треба да одигра важна улога и да ја поттикне Северна Македонија да ги усвои овие инструменти и да почне да ги спроведува. Покрај политиките, механизмите за спроведување и структурните ограничувања, мерките што ги презема државата за подигнување на свеста во општеството сè уште се спорадични; наместо тоа, ваквите мерки треба да играат важна улога во

намалувањето на дискриминацијата и нееднаквоста што произлегуваат од стереотипните родови норми. Во Северна Македонија, всушност, родовите стереотипи и патријархалните ставови и понатаму се длабоко вкоренети и распространети во општеството, што доведува до нарушување на уживањето на правото на еднаквост на жените и продолжување на насилството врз жените. Според тоа, треба уште многу да се работи на промената на патријархалните норми и ставовите на јавноста кон родовите улоги во земјата.

Спроведената анализа за изработката на Профилот покажува дека и покрај многубројните позитивни залагања, нормативните акти, политики, стратегии и обврски сè уште не се целосно спроведени и дека има значителен простор за подобрување во постигнувањето на суштинска еднаквост на жените и девојчињата. Покрај отстранувањето на структурните бариери и дискриминаторските практики врз жените и девојчињата, потребни се и дополнителни залагања јасно насочени кон донесување афирмативни мерки за жените да можат целосно да ги остваруваат своите основни слободи и човекови права. Зајакнувањето на жените и девојчињата подразбира нивен пристап до образование, обука и професионален развој; пристап до безбедно сексуално и репродуктивно здравје; можност да живеат ослободени од насилство; учество во политичкиот и општествениот живот со еднакви права и можности; пристап до пазарот на трудот и користење на социјалните шеми што ги нудат формалните работни места; и контрола врз продуктивните ресурси, земјиштето, приходите и средствата. Иако Северна Македонија ги ратификуваше најважните договори за човекови права и донесе важни национални политики за родова еднаквост, „постои поголема веројатност правата на жените и девојчињата, децата, етничките заедници, особено Ромите, лицата со попреченост и на бегалците да бидат загрозени“.⁵⁰⁸ Може да се забележи дека жените и девојчињата од малцинските етнички групи, вклучително Ромките и Албанките, жените и девојчињата со попреченост, жените мигрантки, самохраните мајки и други, се изложени на ризик од понатамошно социјално исклучување и дискриминација врз основа на нивните постојни ранливости. За да се унапреди родовата еднаквост и зајакнувањето на жените во Северна Македонија, ќе треба да се посвети поголемо внимание на конкретната положба на жените и девојчињата што им припаѓаат на маргинализираните групи. Од своја страна, на овој начин ќе се овозможи подготовка на приспособени и инклузивни политики и стратегии за поголема благосостојба на сите жени и девојчиња.

⁵⁰⁸ Рамка за соработка за одржлив развој меѓу Република Северна Македонија и Обединетите нации 2021-2025.

6

ПРЕПОРАКИ

6. ПРЕПОРАКИ

Општи препораки

- Да се подобри собирањето, анализата, употребата и дисеминацијата на сеопфатни податоци поделени по пол, возраст, етничка припадност и попреченост.
- Да се продолжи со подобрување на производството и дисеминацијата на родовата статистика преку градење на капацитетите на ДЗС и другите актери во статистичкиот систем. Да се зајакне соработката и да се воведат јасни протоколи со производителите на административни податоци во националниот статистички систем за да се овозможи рационализирано производство, анализа, употреба и дисеминација на родовата статистика.
- Да се продолжи со градење на капацитетите на вработените во јавната администрација за родова еднаквост и вклучување на родовата перспектива за да се овозможи систематско вклучување на родовата перспектива во националните и локалните политики, стратегии, планови и мерки.
- Да се спроведува систематско следење и евалуација на спроведувањето на законите, политиките, стратегиите, националните акциски планови и мерките насочени кон унапредување на состојбата на родовата еднаквост и зајакнувањето на жените.
- Да се зголеми поддршката за граѓанските организации за жени за да се овозможи спроведување на активности на ниво на локалните заедници, во смисла на финансиска поддршка и поддршка за градење капацитети.
- Политиките да се подготвуваат на инклузивен/партиципативен начин, во консултација со целните групи/засегнатите страни (на пример, жени од руралните области, Ромки, жени со попреченост).
- Да се спроведуваат кампањи за информирање на заедницата и за подигање на свеста за справување со родовите стереотипи и дискриминаторски практики.

Препораки за учество на жените во управувањето и јавниот живот

- Да се подигне свеста кај политичките партии и да се поттикнат да развиваат акциски планови за родова еднаквост, да предлагаат жени за претседателки на собраниските комисиии и да ги отстранат структурните бариери за жените да бидат именувани на места на кои се донесуваат одлуки во Собранието.
- Да се прошири употребата на родовите квоти во Изборниот законик за да се вклучат родовите квоти на локалните избори во сите општини во Северна Македонија.
- Да се воведат мерки за зајакнување на капацитетите на комисиите за еднакви можности во општините за активно да учествуваат во годишното планирање и распределбата на буџетот. Да се регулира објавувањето на извештаите изготвени од координаторите за еднакви можности за реализираните активности, како и следењето на спроведувањето на планираните активности за родова еднаквост и зајакнување на жените на локално ниво.
- Да се подготват и донесат насочени мерки, вклучително и афирмативни мерки, како што е систем на родов паритет, за забрзано вработување и назначување на жени на места на кои се донесуваат одлуки во јавната администрација, вклучително и во дипломатска служба, воената служба и полицијата.
- Да се донесат стратегии и програми со кои ќе се олесни и ќе се промовира вклучувањето на жените во политичкиот и јавниот живот, особено на жените што им припаѓаат на групите во неповолна положба, етничките малцинства, како што се жените Ромки, бегалците, жените со попреченост и други, како и градењето капацитети за лидерство, спроведувањето кампањи и градењето поддршка кај гласачкото тело за да се подготват да се кандидираат на избори.
- Комисијата за еднакви можности на жените и мажите во Собранието и Секторот за еднакви можности во МТСП, како клучни институционални механизми за унапредување на родовата еднаквост, во соработка со граѓанското општество, треба да подготвуваат и спроведуваат програми, долгорочни стратегии и законска регулатива за спротивставување на родовите стереотипи и предрасуди за жените и мажите на места на кои се донесуваат одлуки во власта.

- Да се донесат мерки за зголемување на учеството на жените со попреченост во јавниот и политичкиот живот, во согласност со Конвенцијата за правата на лицата со попреченост.
- Да се воведат родови квоти во механизмите за учество на граѓаните во процесите на креирање политики на локално ниво, како што се граѓански форуми, локална самоуправа, јавни расправи и собири на граѓани, со цел да се зголеми процентот на жени во структурите на локалната власт.
- Да се намени буџет за поддршка на граѓанските организации на жени, здруженија и други женски групи за да се зголеми нивната видливост и легитимност и да се подигне свеста во заедницата за потребата од посуштинско вклучување на жените во јавниот живот и во локалните самоуправи.
- Систематски да се собираат податоци за следење на динамиката на застапеноста на жените во политичкиот и јавниот живот, конкретно со собирање податоци разделени по род/возраст/попреченост за жените/мажите на места на кои се донесуваат одлуки и на раководни места во јавните институции, вклучително и во секторите за безбедност и одбрана.
- Да се изгради капацитет и да се зголеми свеста на медиумите (новинарите и уредниците) за известување за прашањата за родова еднаквост, со особен акцент на родово сензитивно известување за жени-те во политиката и жените што одлучуваат.
- Да се донесат законска регулатива и програми за олеснување на пристапот до формалниот пазар на трудот и да им се даде приоритет на донесувањето на законска регулатива и јавни политики за признавање на грижата како форма на труд.
- Да се спроведат истражувања и анализи за родовиот јаз во платите и да се донесат соодветни мерки за негово надминување, особено на локално ниво, и во урбаните и во руралните области.
- Да се следат и оценуваат напредокот, ефикасноста и влијанието на мерките за поддршка на женското претприемништво за да се поддржи спроведувањето на последната стратегија за женско претприемништво, што вклучува и транспарентен процес на следење и евалуација, поддржан со производството на податоци поделени по пол преку националните статистики и програмите финансирани од Владата.
- Да се прегледаат и приспособат активните програми и услуги на пазарот на трудот што се нудат, главно, преку Агенцијата за вработување за да се зголеми поддршката за вработување на жените, особено младите жени, за да се намали постојаниот родов јаз во вработувањето на пазарот на трудот со проширување на финансиската поддршка.
- Да се донесат мерки за подобрување на способностите и квалификациите на младите жени преку формално учење и неформална обука, особено на локално ниво, кои нема да бидат насочени само кон невработените жени (оние што се пријавени во АВРМ и бараат работа), туку и кон жените што активно не бараат работа. Да се вклучат локалните женски организации како посредници меѓу локалната/централната власт и младите жени што не се економски активни.

Препораки за економско учество на жените

- Да се ратификува Конвенцијата на МОТ за насилство и вознемирување, 2019 година (бр. 190) и Конвенцијата за еднаков третман (социјална сигурност), 1962 година (бр. 118) и да се транспонираат одредбите од конвенциите во националното законодавство за понатамошна заштита на работничките права на жените.
- Да се донесат ефективни контролни механизми за исполнување на обврската за еднаква плата за работа со иста вредност и доследно спроведување на одредбите од Законот за работни односи, вклучително и член 107 од него за минималната плата.
- Да се забрза измената на законската регулатива за татковското отсуство за значително да се продолжи времетраењето на татковско отсуство, да се размисли татковското отсуство да стане задолжително за татковците и да се промовира и олесни пристапот до информации и поддршка за мажите во однос на заедничките родителски обврски.
- Да се промовираат флексибилни договори за работа за поддршка на жените за (повторно) да влезат на пазарот на трудот, особено младите жени, вклучително работа со скратено работно време, работа од дома, споделување на работните места итн., кои овозможуваат поголема рамнотежа помеѓу работата и семејството.
- Да се оценат причините за неактивноста на жените на пазарот на труд, како во урбаните, така и во руралните средини, и да се поддржат ЕЛС во создавањето на поволна средина за поголема активација на жените на пазарот на трудот.
- Да се донесат мерки за регистрирање и признавање на работата на руралните жени во земјоделството и да се донесат одредби за признавање на нивните права на имот, земјиште, кредити, социјални надоместоци.

- Да се спроведат кампањи за подигнување на свеста и родово сензитивна едукација на јавноста за родовата еднаквост и учеството на жените на пазарот на трудот, вклучително и за еднаквата распределба на грижата и одговорностите меѓу членовите на семејството.
- Да се донесат мерки за забрзување на пристапот на жените до вработување, вклучително и преку обезбедување насочена, доживотна и континуирана обука за жените во областите во кои традиционално преовладуваат мажи, како и преку отворање работни места за жени во професии во кои преовладуваат мажи.
- Да се воведат мерки за подобрување на способностите за ИКТ на жените претприемачки.
- Да се зајакнат мерките за елиминирање на вознемирувањето, вклучително и сексуалното вознемирување, на работното место.

Препораки за учество на девојчињата и жените во образование и обука

- Да се донесат мерки за задржување на децата од ранливите групи, како што се девојчињата Ромки, во образованието, со специфични цели/квоти за поддршка на нивниот напредок од основно во средно училиште.
- Покрај стипендиите, да се осмислат и спроведат и други мерки за намалување на финансискиот товар за учење во средно образование за најсиромашните домаќинства, како што се поволни кредити, парична помош или помош во натура, особено насочени кон девојчињата од најсиромашниот квинтил и етничките малцинства.
- Да се зголемат стипендиите за запишување и/или успех наменети за девојчиња по конкретни предмети (на пример, девојчиња во техничко и биотехничко инженерство, архитектура, електротехника и машинско инженерство итн.) за да се намали родовата сегрегација во одредени научни области.
- Да се унапреди образованието за ИКТ и употребата на ИКТ во училиштата, преку специјални програми наменети за девојчињата, за да се зголеми нивната самодоверба и интерес за оваа област.
- Да се зголеми бројот на стипендии за девојчиња во областите на СТЕМ и ИКТ.
- На факултетите во областите на СТЕМ да се спроведат мерки за спречување на дискриминација и вознемирување, со назначување на одговорно лице за родова еднаквост и антидискриминација.

Препораки за унапредување на здравјето и благосостојбата на жените

- Да се обезбеди пристап до финансиски пристапна и висококвалитет на здравствена заштита, услуги за планирање на семејството и за сексуално и репродуктивно здравје за сите жени и девојчиња.
- Да се подготви нов Акциски план по евалуацијата на спроведувањето на Акцискиот план за сексуално и репродуктивно здравје (2018-2020), со цел да се подобри пристапот до современите методи на контрацепција, вклучително и универзално покривање со државното здравствено осигурување на сите трошоци поврзани со современите методи на контрацепција за спречување на непланирана бременост.
- Да се обезбедат пристап до финансиски пристапна и квалитетна здравствена заштита и услуги за планирање на семејството и за сексуално и репродуктивно здравје за жените Ромки, како и за жените што живеат во руралните области, жените со посебни потреби и мигрантките и жените бегалки, без оглед на статусот на државјанство и да се преземат мерки за спречување на стигматизација и предрасуди кон жените Ромки кај лекарите.
- Да се обезбедат информации за влијанието на изведувањето на настава за сексуално и репродуктивно здравје соодветна на возраста во училиштата и да се обезбеди адолесцентите да имаат пристап до точни информации за сексуалното и репродуктивното здравје и права, вклучително и за одговорното сексуално однесување и спречување на рана бременост и сексуално преносливи болести, особено кај девојчињата Ромки.
- Современите форми на контрацепција и третман на сексуално преносливи инфекции треба да бидат достапни за сите жени и девојчиња и треба да се подигне свеста за спречување на несакана бременост и сексуално преносливи инфекции, како што е ХИВ, како и за одговорно сексуално однесување, вклучително и кај мажите и ЛГБТ-лицата.
- Да се подигне свеста кај жените и девојчињата, особено кај Ромките и девојчињата во руралните средини, за ризиците од раната бременост за здравјето и благосостојбата на девојчињата и бесплатно да се обезбедат современи форми на контрацепција.
- Да се зајакне и промовира превентивната грижа поврзана со малигните неоплазми кај жените од сите возрасти. Да се промовира и зголеми употребата на ХПВ-вакцината.

- Да се промовира здрав начин на живот, со подигнување на свеста за важноста на физичката активност и спортот и воведување мерки со кои ќе им се олесни на девојчињата и жените да се занимаваат со спорт и физичка активност, како што се подобрување на инфраструктурата, мерки за справување со сексуалното вознемирување и други соодветни мерки.

Препораки за ставање крај на насилството врз жените

- Да се продолжи со зајакнување на законодавната рамка за насилство врз жените и семејно насилство во согласност со Истанбулската конвенција, вклучително и спроведувањето на измените на Кривичниот законик.
- Да се оцени влијанието на спроведувањето на НАП за спроведување на Истанбулската конвенција (2018-2023) по што ќе следува подготовка на нов, ревидиран петгодишен НАП што ќе вклучува активности за подготовка и спроведување на оперативни планови за локалната самоуправа со распределени средства од буџетот.
- Да се распределат доволно средства за спроведување на националните и локалните политики за спречување и одговор на сите форми на насилство врз жените и девојчињата, вклучително и во ситуации на зголемен ризик (на пример, за жени со попреченост, жени од етничките малцинства, ЛГТБ-жени и девојки и бегалки/барателки на азил/жени без државјанство).
- Да се создаде систем за систематско собирање податоци за случаите на насилство и дискриминација врз жените, поделени по индикатори како што се случаи евидентирани од центрите за социјална работа, случаи евидентирани од полицијата, број на изречени привремени мерки за заштита, случаи изведени на суд итн.
- Да се обезбедат доволен број целосно функционални достапни и пристапни специјализирани услуги во согласност со стандардите на Истанбулската конвенција, вклучително психосоцијална поддршка, правна помош, кризни центри, засолништа за жртви на сексуално насилство, центри за упатување на жртви на сексуално насилство, советување за сторителите со соодветна географска дистрибуција; да се обезбеди соодветна техничка и финансиска поддршка за проширување на услугите на постојните засолништа и центри за упатување што ќе обезбедуваат целосен и ефективен пристап до правна, медицинска и психолошка помош.

- Континуирано да се следи состојбата на достапните услуги за жените жртви на насилство и нивните деца, да се спроведува процена на критериумите и условите за лиценцирање за да се осигури дека услугите ги исполнуваат релевантните стандарди, во согласност со Истанбулската конвенција.
- Да се обезбедат достапни услуги за поддршка за жените со попреченост.
- Да се зајакнат соработката и капацитетите на локалните граѓански организации како даватели на специјализирани услуги за жртви на насилство со што ќе се овозможи одржливи услуги, со финансиска поддршка од државата и единиците на локалната самоуправа.
- Да се прошири Програмата за заштита на мајките и децата на Министерството за здравство и да се овозможи пристап до бесплатни здравствени услуги за жените жртви на сите форми на насилство врз жени.
- Идните огласи за доделување социјални станови на Владата на Северна Македонија треба јасно да ги вклучуваат жените жртви на насилство како подобни кандидатки.
- Да се воведат специјализирани услуги за сторителите, во согласност со стандардите утврдени во Истанбулската конвенција.

Препораки за борба против трговијата со луѓе

- Ефективно да се спроведува законската регулатива за борба против трговијата со луѓе, како и да се обезбеди задолжителна обука за родово сензитивна примена на законот за органите за имиграција и другите службеници за спроведување на законот, граничната полиција, обвинителите и судиите.
- Да се распределат соодветни човечки, технички и финансиски ресурси за спроведување на Националната стратегија и НАП за борба против трговијата со луѓе и илегалната миграција 2021-2025 и да се оцени влијанието од неговото спроведување.
- Да се зголеми опфатот на мобилните тимови за идентификација на жртви на трговија со луѓе; да се изработат стратегии за идентификација и упатување на жртвите; и да се забрза донесувањето на механизми за реституција и обесштетување на жртвите на трговија со луѓе.
- Да се зголемат капацитетите на постојниот центар за сместување на жртви на трговија со луѓе.

- Да се воспостави независен национален известувач или назначен механизам, како независен организациски субјект, за да се следат ефективно активностите против трговијата со луѓе, во согласност со препораките на ГРЕТА, вклучително и да се креира и одржува сеопфатен статистички систем за трговија со луѓе, по пол, возраст, тип експлоатација, земја на потекло и/или дестинација.
- Да се донесат мерки за спречување на експлоатација на деца со присилно питање и трговија заради сексуална експлоатација преку принудни бракови, вклучително и на мигранти и бегалци што се шверцуваат, особено жени и малолетници без придружба.

Препораки за спречување на рани и детски бракови

- Доследно да се спроведува постојната законска регулатива во која се дефинира „вонбрачниот живот со дете“ за да се опфатат децата на возраст меѓу 16 и 18 години, со цел да се спречи детскиот брак.
- Да се спроведат детални истражувања и анкети на населението заедно со кампањи за подигнување на свеста за последиците од детските бракови.
- Да се креираат бази на податоци и систем за редовно собирање податоци за детските бракови и вонбрачните заедници.
- Да се обезбеди достапност и пристапност на здравствените услуги, особено гинеколошки и педијатриски услуги, советување за планирање на семејството и бесплатни контрацептивни средства во заедниците во кои има најмногу детски бракови и во руралните области.
- Да се развие интегриран пристап во образовниот систем, со политики и мерки за институционален одговор на детските и раните бракови (особено кај девојчињата Ромки) преку воведување меки мерки за редовно посетување на училиште, како и континуирано сексуално образование. Училишниот персонал дополнително да се едуцира за да преземе активна улога во спречувањето на раните бракови, односно напуштањето на училиштето.

Препораки за жените, мирот и безбедноста, хуманитарна акција и намалување на ризикот од катастрофи

- Да се применат мерки за позитивна дискриминација или родова квота при вработување, именување, унапредување и обука на персоналот на Министерството за внатрешни работи, Министерството за одбрана, Центарот за управување со кризи и Дирекцијата за заштита и спасување со цел да се зголеми бројот на вработени жени.
- Да се воведат системи за собирање податоци за да се произведуваат национални податоци поделени по пол за високите раководни места во институциите на безбедноста и одбраната.
- Да се воведат родово сензитивни наставни програми и програми за образование и обука на целиот персонал во безбедносните и одбранбените структури (Полициска академија, Воена академија итн.).
- Да се зголемат вложувањата во стипендии за обуки и образование на млади жени на Полициската академија, Воената академија итн. за да им се овозможи градење кариера во Армијата или полицијата.
- Да се вклучат граѓанските организации во спроведувањето на вториот Национален акциски план за спроведување на Резолуцијата 1325 Жените, мирот и безбедноста за да се прошири нејзиниот опфат надвор од Министерството за одбрана и да се обезбеди ефективно следење и евалуација.
- Да се направат измени на буџетите на централно и локално ниво за да бидат родово одговорни и да се засноваат врз родово анализа и претходни процени на влијанијата врз жените и мажите, имајќи ги предвид различните потреби за време на кризи, вклучително и на бегалците, барателите на азил и жените и девојчињата без државјанство.
- Да се спроведат мерки за поддршка на жените во дипломатските мисии, на пример, како финансиска поддршка за згрижување деца/градинка.

- Следењето на кризите и нивните влијанија треба да вклучува податоци поделени по пол, како и информации за родовото влијание на кризните мерки и политики, како основа за креирање политики засновани на докази. Во најмала рака, редовните извештаи и прегледи треба да вклучуваат индикатори поделени по пол за социоекономскиот статус, здравјето, образованието, пристапот до основните услуги, како и насилството врз жените и децата и семејното насилство.
- Да се донесат мерки со кои руралните жени ќе учествуваат во процесите на донесување одлуки на сите нивоа, вклучително и во однос на политиките за намалување на ризикот од катастрофи, управување по катастрофи и климатски промени.
- Постојните механизми за обезбедување пристап до здравствена заштита, домување, вработување и програми за социјална заштита треба да ги опфатат и Ромите без државјанство, особено жените и девојчињата, во согласност со Конвенцијата за намалување на бездржавјанството од 1961 година.
- Да се распредели буџет и да се дефинираат конкретни активности за мигрантите, бегалците, барателите на азил и жените и девојчињата без државјанство, според вториот НАП за РСБОН 1325, да имаат пристап до бесплатна правна помош, мерки за економско зајакнување и заштита од насилство (во согласност со столбот 4 за помош и закрепнување на РСБОН 1325 за Жените, мирот и безбедноста).

БИБЛИОГРАФИЈА

- Агенција за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги. 2019. *Регулаторната стратегија за развој на аудио и аудиовизуелната дејност за периодот од 2019 до 2023 година*. Достапно на: <https://bit.ly/3Ulkswc>
- Агенција за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги. 2020. *Родот во изборната кампања 2020: Анализа на родовите прашања и начинот на прикажување и претставување на жените и на мажите во изборното медиумско претставување на националните телевизии*. Достапно на: <https://bit.ly/3UgIFDy>
- Балшиќеска, М. и Нушкова, А. 2020. *Извештај за напредокот на Р. Северна Македонија при спроведувањето на Националниот акциски план за имплементација на Истанбулската конвенција, октомври 2018 - октомври 2020, Национална мрежа против насилство врз жени и семејно насилство*. Достапно на: <http://www.glasprotivnasilstvo.org.mk/wp-content/uploads/2021/02/NAP-finalen.pdf>
- Башевска, М. 2019. *Индекс на родова еднаквост за Северна Македонија*, UN Women. Достапно на: https://eurogender.eige.europa.eu/system/files/events-files/gender_equality_index_macedonia_eng.pdf
- Башевска, М. 2020. *Брза родова проценка на влијанието на КОВИД-19 врз жените и мажите во Северна Македонија*, UN Women. Достапно на: https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2020/09/RGA_The%20Impact%20of%20COVID-19_NM_ENG_Final_2020_09_29-min.pdf
- Башевска, М. 2022. *Индекс на родова еднаквост за Северна Македонија*, UN Women. Достапно на: https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2023/Gender-Index-2022_EN-web.pdf
- Blazevski, N. M., Marnie, S. & Keskine, I. 2018. *The Position of Roma Women and Men in the Labour Markets of the Western Balkans: Micronarratives Report*, UNDP. Достапно на: <http://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/library/roma/the-position-of-roma-women-and-men-in-the-labour-markets-of-west.html>
- Bosma, N., Hill, S., Ionescu-Somers, A., Kelley, D, Levie, J. and Tarnawa, A. 2020. *Global Entrepreneurship Monitor, 2019/2020 Global Report (GEM Report)*. Достапно на: <https://www.gemconsortium.org/report/gem-2019-2020-global-report>
- Charmes, J. 2019. *The Unpaid Care Work and the Labor Market: An analysis of time use data based on the latest World Compilation of Time-use Surveys*, ILO, Geneva. Достапно на: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/publication/wcms_732791.pdf
- Чаушоска, Ј. 2018. *Извештај од анкетата за идентификација на мрежите во Република Македонија, Македонски центар за меѓународна соработка*. Достапно на: <https://rcgo.mk/vesti/identifikacija-na-mrezhite-vo-republika-makedonija/>
- Совет на Европа. 2022. *Европска комисија за ефикасност на правдата (ЦЕПЕЈ), Евалуација на Северна Македонија*, издание за 2022 година. Достапно на: <https://www.coe.int/en/web/cepej/country-profiles/-the-former-yugoslav-republic-of-macedonia>
- Совет на Европа. 2022. *Извештај поднесен од Северна Македонија согласно член 68, став 1 од Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство (Основен извештај)*, GREVIO/Inf(2022)5. Достапно на: <https://rm.coe.int/grevio-inf-2022-5-state-report-north-macedonia/1680a618d5>
- Совет на Европа. 2023. *Извештај за евалуација на ГРЕВИО (основен извештај) за законодавните и другите мерки со кои се применуваат одредбите од Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство (Истанбулска конвенција)*, Северна Македонија, 26 мај 2023 година. Достапно на: [https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/ednakvi%20moznosti/GREVIO-Inf\(2023\)5%20Final%20report%20on%20North%20Macedonia_eng.pdf](https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/ednakvi%20moznosti/GREVIO-Inf(2023)5%20Final%20report%20on%20North%20Macedonia_eng.pdf)
- Центар за управување со кризи на Република Македонија. 2009. *Национална платформа за намалување на ризикот од катастрофи на Република Македонија*. Достапно на: https://www.preventionweb.net/files/14410_NationalPlatformDRRBrosure1.pdf
- Димитриевски, Д. и др. 2019. *Мерење на нивото на зајакнување на жените во земјоделството со примена на експериментален економски метод*, Скопје: UN Women. Достапно на: <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2020/08/Measuring%20Womens%20EmpowermentWEBmin.pdf>

Димитрова, М. 2020. *Претприемничкиот екосистем во Северна Македонија: Процена на пазарот*. Скопје: МОТ. Достапно на: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---ifp_seed/documents/publication/wcms_804264.pdf

Димитровска, Н. и Кочоска Е. 2022. *Превенција на родово базирано насилство врз жени и девојки со попреченост*, ОБСЕ. Достапно на: https://www.osce.org/files/f/documents/8/1/513250_0.pdf

Институт за економска политика. 2015. *Преглед на Охридскиот рамковен договор за социјална кохезија*. Достапно на: <https://www.eip.org/wp-content/uploads/2020/07/OFA-Review-on-Social-Cohesion-Executive-Summary.pdf>

Европска комисија. 2020. *Унија на еднаквост: Стратегија за родова еднаквост 2020-2025*, КОМ(2020) 152 последна верзија. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0152>

Европска комисија. 2020. *Заедно кон свет на родова еднаквост, Родов акциски план на ЕУ III, амбициозна Агенда за родова еднаквост и зајакнување на жените во надворешно дејствување на ЕУ*. Достапно на: https://international-partnerships.ec.europa.eu/system/files/2021-01/join-2020-17-final_en.pdf

Европска комисија, Генерален директорат за соседство и преговори за проширување. 2020. *Извештај за Северна Македонија 2020*. Достапно на: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/north-macedonia-report-2020_en

Европска комисија, Генерален директорат за соседство и преговори за проширување. 2020. *Извештај за Северна Македонија 2022*. Достапно на: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/north-macedonia-report-2022_en

Европски парламент. 2004. *Извештај за состојбата на жените од малцинските групи во Европската Унија* (2003/2109(INI)). Достапно на: <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A5-2004-0102+0+DOC+PDF+V0//EN>

European Public Health Alliance. 2017. *From Rhetoric to Action: Bringing the Voice of Romanian Roma Communities to Europe*. Достапно на: <https://epha.org/wp-content/uploads/2017/10/Romania-Roma-Health-and-ECD-EPHA-Recommendations.pdf>

Европска Унија, Делегација на Европската Унија во Република Северна Македонија. 2022. *План за спроведување на ниво на земја – ПЧНЗ за Република Северна Македонија*. Достапно на: <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/EU%20GAP%20III%20CLIP%20for%20North%20Macedonia%202021-2025.pdf>

FAO and GIZ. 2020. *Achieving SDG indicator 5.a.2 in the Western Balkans and beyond*, Rome, Italy. Достапно на: <http://www.fao.org/documents/card/en/c/cb0173en/>

Фајнанс Тинк. 2020. Брошура: *Зајакнување на жените во земјоделството – Мерки за финансиска поддршка*. Достапно на: https://www.financethink.mk/wp-content/uploads/2020/11/Brosura_-_Zeni-zemjodelki.pdf

Платформа за родова еднаквост. 2022. *Извештај во сенка за спроведувањето на Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство во Северна Македонија*. Достапно на: <https://rm.coe.int/shadow-report-grevio-2022-gender-equality-platform/1680a64ae6>

Georgetown Institute for Women, Peace and Security and Peace Research Institute Oslo. 2021. *Women, Peace, and Security Index 2021/22: Tracking sustainable peace through inclusion, justice, and security for women*. Washington, DC: GIWPS and PRIO. Достапно на: <https://giwps.georgetown.edu/the-index/>

ГИЗ. 2020. Инсертер: *Правото на сопственост загарантирано со Уставот, само 4% од руралните жени сопственички на имот*. Достапно на: https://nff.org.mk/wp-content/uploads/2020/12/GIZ_Insertert.pdf

Влада на Шведска, Министерство за надворешни работи, *Стратегија за реформска соработка на Шведска со Западен Балкан и Турција за 2021-2027*. Достапно на: <https://www.government.se/globalassets/regeringen/dokument/strategy-reform-cooperation-western-balkans-and-turkey-2021-27.pdf>

Влада на Република Северна Македонија и Обединетите нации, *Рамка за соработка за одржлив развој 2021-2025*. Достапно на: https://northmacedonia.un.org/sites/default/files/2020-11/UN-SDCF-MK_english_signed.pdf

Влада на Република Северна Македонија, *Годишен извештај на Националната комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција 2021*. Достапно на: <https://bit.ly/3qisRG6>

Влада на Република Македонија, *Национална програма за развој на земјоделството и рурален развој 2018-2022*. Достапно на: <https://bit.ly/3KGPF9I>

Влада на Република Северна Македонија, *Ревидирана програма за реформи во вработувањето и социјалната политика 2022*. Достапно на: https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/dokumenti/2020/1.4_esrp.pdf

Влада на Република Северна Македонија, *Програма за поддршка за социјална сигурност на жените кои вршат земјоделска дејност за 2023 година* (Сл. весник бр. 31 од 10.02.2023 г.). Достапно на: <https://mtsp.gov.mk/content/pdf/2023/programa%20majinstvo.pdf>

Хаџи-Василева, К. 2019. *Родово мапирање во сферата на ИКТ во Македонија, Асоцијација за прогресивни комуникации*. Достапно на: <https://metamorphosis.org.mk/wp-content/uploads/2019/05/Gender-and-IT-Assesement.pdf>

ХЕРА- Асоцијација за здравствена едукација и истражување. 2022. *Извештај од спроведениот мониторинг на имплементацијата на Акцискиот план за спроведување на Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство*. Достапно на: <https://hera.org.mk/wp-content/uploads/2022/06/Izveshtaj-za-sproveduvanje-na-Istanbulskata-konvencija.pdf>

ИДСЦС. 2020. *Суштинско или стерилно: Застапеноста на жените во собраниските состави на Република Северна Македонија (1990 – 2020)*. Достапно на: https://idsccs.org.mk/wp-content/uploads/2020/08/ENGRatok_dokument_za_javna_politika_Br.31_2020_SustinskoiliSterilno.pdf

Институт за економија и мир. 2022. *Глобален индекс на мир 2022: Мерење на мирот во сложен свет*. Достапно на: <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2022/06/GPI-2022-web.pdf>

Институт за јавно здравје на Република Северна Македонија. 2019. *Анализа - Процена на капацитетите на постојниот кадар и опрема (ПАП и ХПВ-тестирање), организација на посети, работа на работна група за реализирање активности во врска со скрининг на ракот на грлото на матката*. Достапно на: <http://zdravstvo.gov.mk/wp-content/uploads/2021/04/Analiza-procenka-Godisen-izvestaj-zaskrining-Ca-PVU-2019.pdf>

Институт за јавно здравје на Република Северна Македонија. 2023. *Извештај за здравјето на населението во Република Северна Македонија во 2021 година*.

Меѓународна унија за комуникации. 2020. *Состојба на националните екосистеми за заштита на децата на интернет во Југоисточна Европа*. Достапно на: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Regional-Presence/Europe/Documents/Publications/FINAL%20REPORT.pdf>

Меѓународна унија за телекомуникации. 2021. *Дигитално зајакната еднаквост на генерациите: жените, девојките и ИКТ во контекст на КОВИД-19 во избрани земји од Западен Балкан и Источното партнерство*. Достапно на: <https://www.itu.int/hub/publication/d-phcb-equal-01-2021/>

Јованова, Е. 2019. *Бројност и натпартиска соработка на пратеничките како фактор за зајакнување на нивното влијание*, Парламентарен институт, Собрание на РСМ.

Јованоски, З. 2021. *Со најдобриот армиски вод командува жена – се подобрува ли родовата еднаквост во безбедносно-разузнавачката заедница?*, *360 Степени*, 26.10.2021 (Пристапено на: 28.07.2023). Достапно на: <https://360stepeni.mk/so-najdobriot-armiski-vod-komanduva-zhena-se-podobruva-li-rodovata-ednakvost-vo-bezbednosno-razuznavachkata-zaednitsa/>

Коруновска и др. 2015. *Жените во политиката: патот до политичките функции и влијанието на локално ниво во Македонија*, Реактор – Истражување во акција. Достапно на: <https://reactor.org.mk/en/wp-content/uploads/sites/4/2020/05/Women-in-politics.pdf>

Kvinnatill Kvinna. 2020. *Is the glass half full or half empty? - Gender analysis of 2020 EC Country Reports for the Western Balkans*. Достапно на: <https://kvinnatillkvinna.org/publications/is-the-glass-half-full-or-half-empty/>

Kvinnatill Kvinna. 2020. *Where's the Money for Women's Rights? Funding Trends in the Western Balkans*. Достапно на: https://kvinnatillkvinna.org/wp-content/uploads/2020/06/Wheres_the_Money_for_Womens_Rights.pdf

Kvinnatill Kvinna. 2021. *A stitch in time saves nine – Gender analysis of 2021 EC Country Reports for the Western Balkans*. Достапно на: <https://kvinnatillkvinna.org/publications/a-stitch-in-time-saves-nine-2022/>

Kvinnatill Kvinna. 2022. *A stitch in time saves nine – Gender analysis of 2022 EC Country Reports for the Western Balkans*. Достапно на: <https://kvinnatillkvinna.org/wp-content/uploads/2022/04/KvinnatillKvinna-GENDER-ANALYSIS-OF-EC-2021-Country-Reports-Western-Balkans.pdf>

Миленковиќ, С. 2019. *Документ за политики. Родови аспекти на миграцијата: Ранливост и потреби на жените мигрантки во Северна Македонија и чекори за развој на родово сензитивни решенија и политики засновани на докази*, УСАИД. Достапно на: <https://myla.org.mk/wp-content/uploads/2020/01/Gender-Aspects-of-Migration-Policy-Brief.pdf>

Минчева Коцевска, Б. 2022. *Водич за вклучување на родовата перспектива во стратешките планови на министерствата и другите органи на државната управа*, UN Women. Достапно на: <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2022/04/guide-for-gender-mainstreaming-in-the-strategic-plans-for-line-ministries-and-other-state-administration-bodies>

Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство на Република Северна Македонија, *Национална стратегија за земјоделство и рурален развој за периодот 2021-2027 година*. Достапно на: <https://bit.ly/3Uml1Wu>

Министерство за одбрана на Република Северна Македонија, *Годишен извештај на органите на државната управа за напредокот на состојбата на еднаквите можности на жените и мажите во 2021 година*. Достапно на: <https://mod.gov.mk/gender-equality/>

Министерство за одбрана на Република Северна Македонија, *Долгорочен план за развој на одбранбените способности 2019-2028 година*. Достапно на: <https://mod.gov.mk/storage/2021/06/LTDCDP-2019-2028-finalna-verzija.pdf>

Министерство за економија на Република Северна Македонија, *Национална стратегија за мали и средни претпријатија 2018-2023*. Достапно на: <https://economy.gov.mk/Upload/Documents/Strategija%20za%20MSP%20-%20finalna%20verzija%2003%2004%202018%20.pdf>

Министерство за економија на Република Северна Македонија, *Стратегија за развој на женското претприемништво 2019-2023*. Достапно на: <https://bit.ly/3KmvahOh>

Министерство за образование и наука на Република Северна Македонија, *Концепција за основно образование*. Достапно на: <https://mon.gov.mk/stored/document/konceptija%20osnovno%20obrazovanie%20en.pdf>

Министерство за образование и наука на Република Северна Македонија, *Стратегија за образование и Акциски план 2018-2025*. Достапно на: <http://mrk.mk/wp-content/uploads/2018/10/Strategija-za-obrazovanie-ENG-WEB-1.pdf>

Министерство за образование и наука на Република Северна Македонија, *Упатство за постапката за пријавување и заштита на ученик жртва на која било од формите на насилство, злоупотреба и занемарување*. Достапно на: <https://mon.gov.mk/content/?id=3288>

Министерство за надворешни работи на Република Северна Македонија, *Родово буџетска изјава за 2021 година*.

Министерство за здравство на Република Северна Македонија, *Национална стратегија за сексуално и репродуктивно здравје 2010-2020*. Достапно на: <https://zdravstvo.gov.mk/wp-content/uploads/2012/12/strategija-seksualno-i-reproduktivno-zdravje.pdf>

Министерство за здравство на Република Северна Македонија, *Национална стратегија за унапредување на менталното здравје во Република Македонија септември 2018 - 2025 година*. Достапно на: <http://zdravstvo.gov.mk/wp-content/uploads/2020/05/strategija-za-MZ-2018-2025-170718-pf-1.pdf>

Министерство за здравство на Република Северна Македонија, *Акциски план за сексуално и репродуктивно здравје за периодот 2018-2020 година*. Достапно на: <https://zdravstvo.gov.mk/wp-content/uploads/2018/09/Nov-tekst-na-AP-usoglaseno-Sekretariat-za-zakonodavstvo-11.09.2018.pdf>

Министерство за информатичко општество и администрација на Република Северна Македонија, *Годишен извештај од Регистарот на вработени во јавниот сектор за 2022 година*. Достапно на: https://mioa.gov.mk/sites/default/files/pbl_files/documents/reports/finalen_izveshtaj_za_2022_godina_30.03.2022_godina.pdf

Министерство за внатрешни работи на Република Северна Македонија, *Годишен извештај на органите на државната управа за напредокот на состојбата на еднаквите можности за жените и мажите за 2020 година*. Достапно на: <https://bit.ly/3OIGNXW>

Министерство за внатрешни работи на Република Северна Македонија, *Годишен извештај на органите на државната управа за напредокот на состојбата на еднаквите можности за жените и мажите за 2021 година*. Достапно на: https://mvr.gov.mk/Upload/Editor_Upload/rodovo%202021.pdf

Министерство за внатрешни работи на Република Северна Македонија, *Информативна брошура за баратели на азил, УНХЦР*. Достапно на: <https://help.unhcr.org/northmacedonia/asylum-procedure-in-north-macedonia/>

Министерство за труд и социјална политика на Република Северна Македонија, *Стратегија за воведување родово одговорно буџетирање во Република Македонија (2012-2017)*. Достапно на: http://mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/strategija_eng_rob.doc

Министерство за труд и социјална политика на Република Северна Македонија. 2013. *Прирачник за родово одговорно буџетирање за администрацијата на Република Македонија*. Достапно на: https://mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/priracnik_rodovo_mkd.pdf

Министерство за труд и социјална политика на Република Северна Македонија. 2014. *Методологија за родово одговорно буџетирање за органите на државната управа на централно ниво*. Достапно на: <https://www.mtsp.gov.mk/content/word/metodologija.doc>

Министерство за труд и социјална политика на Република Северна Македонија, *Национална стратегија за вработување за 2021-2027 година и Акциски план за 2021-2023 година*. Достапно на: https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2021/trud/strategija_vrabortuvanje_2021_eng.pdf

Министерство за труд и социјална политика на Република Северна Македонија, *Национална стратегија за родова еднаквост 2022-2027*. Достапно на: <https://bit.ly/3m91hiw>

Министерство за труд и социјална политика на Република Северна Македонија, *Стратегија за инклузија на Ромите 2022-2030*. Достапно на: <https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2022/Strategija%20za%20inkluzija%20na%20Romite%202022-2030%2003-02-2022%20finalna%20verzija.pdf>

Министерство за труд и социјална политика на Република Северна Македонија, *Национален акциски план за спроведување на Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство на Република Македонија 2018-2023*. Достапно на: https://mtsp.gov.mk/pocetna-ns_article-nacionalniot-plan-za-sproveduvanje-na-konvencijata-za-spreuvanje-i-borba-protiv-nasilstvoto-vrz-zen-nsp

Министерство за труд и социјална политика на Република Северна Македонија. 2019. *Извештај на Владата на Република Северна Македонија за примената на Пекиншката декларација и Платформа за акција (1995) и резултатите од втората посебна сесија на Генералното собрание на ОН (2000) - Пекинг +25*. Достапно на: https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/CSW/64/National-reviews/North_Macedonia.pdf

Министерство за труд и социјална политика, Сектор за еднакви можности, *Годишен извештај за воспоставувањето еднакви можности на жените и мажите за 2021 година*. Достапно на: <https://bit.ly/3YkHxRH>

Министерство за труд и социјална политика на Република Северна Македонија, *Стратегија за инклузија на Ромите 2022-2030*. Достапно на: <https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2022/Strategy for inclusion of Roma 2022-2030 final version.pdf>

Министерство за труд и социјална политика на Република Северна Македонија, *Национален акциски план за заштита, промоција и исполнување на човековите права на жените и девојчињата Ромки 2022-2024*. Достапно на: https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2022/N%D0%90P_za%20zastita%20promocija%20i%20ispolnuvanje%20%20na%20cov.%20prava%20na%20zenite%20i%20devojkite%20Romki%2015.03.2022.pdf

Министерство за труд и социјална политика на Република Северна Македонија, *Програма за реформи во вработувањето и социјалната политика за 2022 година*. Достапно на: [https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/dokumenti/2020/ESRP\(r\)%202022%20\(MKD\)%20full.pdf](https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/dokumenti/2020/ESRP(r)%202022%20(MKD)%20full.pdf)

Младеновиќ, Б. и Луческа, И. 2019. *Ситуациона анализа и предложени модалитети: Здравствена заштита за репродуктивното здравје во Република Македонија: анализа на состојбите со осврт кон човечките ресурси во здравството*, ХЕРА-Асоцијација за здравствена едукација и истражување. Достапно на: <https://hera.org.mk/analiza-i-predlog-modaliteti-zz-za-reproduktivnoto-zdravje-vo-rm/?lang=en>

Мојсоска-Блажески, Н., Петрески, М. и Ајхан, О. 2017. *Национално истражување за ниското учество на жените на пазарот на труд во Македонија: Квантитативни процени од ново истражување на UN Women*, Скопје: UN Women. Достапно на: <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2017/06/national-research-on-low-female-labour-market-participation>

Национална платформа за женско претприемништво. 2021. *Документ за јавни политики, Жените во руралните средини и претприемништвото, Анализа и препораки за сеопфатно унапредување на условите за поголем развој на женското претприемништво во руралните средини во Р.С. Македонија*. Достапно на: https://weplatform.mk/wp-content/uploads/2021/12/Dokument-javni-politiki_6.pdf

Национален совет за женско претприемништво. 2018. *Извештај од реализирана анкета за жени претприемачки: Што им е потребно на жените претприемачки за одржливост и развој на својот бизнис?* Достапно на: <https://wecontribute.mk/wp-content/uploads/2018/11/Izveshta-od-anketa.pdf>

Национален демократски институт. 2020. *Насилство врз жените во политичките партии во Северна Македонија, Извештај од процената.* Достапно на: <https://www.ndi.org/sites/default/files/Win%20with%20Women%20VAW-PP%20Assessment%20Report%20ENG.pdf>

Нестороска, Б. 2023. Во „Мој термин“ се воведува секција „Женско здравје“, на едно место ќе бидат сите испитувања на жената, *Сакам да кажам*, 24.1.2023 [Пристапено: 30.7.2023]. Достапно на: <https://sdk.mk/index.php/makedonija/vo-moj-termin-se-voveduva-seksija-zhensko-zdravje-na-edno-mesto-ke-bidat-site-ispitivana-na-zhenata/>

ОЕЦД. 2018. *Резултати од ПИСА за 2018 година.* Достапно на: https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_MKD.pdf

ОЕЦД и УНИЦЕФ. 2019. *Преглед на ОЕЦД за евалуацијата и оценувањето во образованието во Северна Македонија.* Достапно на: <https://www.unicef.org/northmacedonia/media/4866/file/OECD%20study%20ENG%20EDU.pdf>

ОЕЦД. 2022. *Индекс на политики за мали и средни претпријатија: Западен Балкан и Турција 2022: Процена на спроведувањето на Законот за мали бизниси за Европа.* Достапно на: https://www.oecd-ilibrary.org/development/sme-policy-index-western-balkans-and-turkey-2022_af7604c6-en;jsessionid=xPoYjf92Hv8oLcJS3Gf4nNUXyFCsOvxPO1WGAUv8.ip-10-240-5-142

ОЕЦД. 2022. *Северна Македонија: Економски профил.* Достапно на: https://www.oecd-ilibrary.org/north-macedonia-economy-profile_af7604c6-en.pdf?itemId=%2Fcontent%2Fcomponent%2Faf7604c6-en&mimeType=pdf

Народен правобранител на Северна Македонија. 2018. *Инклузија на децата со попреченост во предучилишното образование.* Скопје: УНИЦЕФ. Достапно на: <https://www.unicef.org/northmacedonia/reports/inclusion-children-disabilities-preschool-education>

ОБСЕ. 2019. *Благосостојбата и безбедноста на жените, истражување спроведено од ОБСЕ за насилството врз жените - Искуства на жените во неповолна положба: Тематски извештај.* Достапно на: <https://www.osce.org/files/f/documents/b/1/430007.pdf>

ОБСЕ. 2019. *Благосостојбата и безбедноста на жените, Истражување спроведено од ОБСЕ за насилството врз жените, Северна Македонија, Извештај за резултатите.* Достапно на: https://www.osce.org/files/f/documents/3/5/419264_1.pdf

ОБСЕ. 2020. *Родовата еднаквост е важна! Прирачник за родова еднаквост и зајакнување на жените наменет за пратениците и собранискиот персонал.* Достапно на: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/5/500983.PDF>

ОБСЕ ОДИХР. 2020. *Специјална мисија за процена на изборите, Завршен извештај, Предвремени парламентарни избори, 15 јули 2020 година.* Достапно на: https://www.osce.org/files/f/documents/b/e/465648_0.pdf

Собрание на Република Северна Македонија, Парламентарен институт. 2023. *Родово сензитивно собрание (2020-2024).* Достапно на: <https://bit.ly/3nKmkIS>

Петрески, М. и Мојсоска Блажевски, Н. 2015. *Родовиот и мајчинскиот јаз во платите во Република Македонија: Економетриска анализа,* МОТ. Достапно на: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_447699.pdf

Реактор. 2020. *Мажите и грижата (МиГ): Грижлив маскулинитет во Северна Македонија.* Национален извештај. Достапно на: https://reactor.org.mk/wp-content/uploads/2021/11/menincare_web_mk.pdf

Совет за регионална соработка, Информативен лист: <https://www.rcc.int/pubs/152/women-entrepreneurship-in-the-western-balkans--economy-factsheets>

Ристеска, М. 2020. *Анализа на влијанијата од КОВИД-САРС-19 на родот и различностите,* Мисија на ОБСЕ во Скопје. Достапно на: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/3/480401.pdf>

СИДА. 2021. *Поддршка на СИДА за организациите на Обединетите нации, Преглед на портфолиото за 2021 година.* Достапно на: <https://cdn.sida.se/publications/files/sida62386en-sidas-support-to-united-nations-organisations.pdf>

Sproule, K., Dimitrovska, N., Risteska, M. and Rames, V. 2019. *USAID/North Macedonia Gender Analysis Report,* Banyan Global. Достапно на: <https://banyanglobal.com/wp-content/uploads/2019/09/USAID-North-Macedonia-Gender-Analysis-Report.pdf>

Државен завод за ревизија на Република Северна Македонија. 2022. *Упатство ревизија на родова еднаквост*, UN Women. Достапно на: https://dzt.mk/sites/default/files/2022-12/SAO_Upatstvo-za-Revizija_MK-web.pdf

Државна изборна комисија на Република Северна Македонија. 2021. *Ревидиран извештај за спроведените локални избори 2021 година*. Достапно на: https://drive.google.com/file/d/1_I2C1FPwYLoFYj_H3BaOxFKv7NT__Tw/view?usp=sharing

Државен завод за статистика на Република Северна Македонија. 2015. *Анкета за користење на времето 2014/2015 година*. Достапно на: https://www.stat.gov.mk/PrikaziPoslednaPublikacija_en.aspx?id=58

Државен завод за статистика на Република Северна Македонија. 2020. *Лаекенски индикатори за сиромаштијата, соопштение*. Достапно на: https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/4.1.22.40_mk.pdf

Државен завод за статистика на Република Северна Македонија и УНИЦЕФ. 2020. *Мултииндикаторско кластерско истражување 2018-2019 година, Извештај за наодите од истражувањето*. Достапно на: https://www.stat.gov.mk/Miks_en.aspx

Државен завод за статистика на Република Северна Македонија. 2020. *Морталитетот во Република Северна Македонија, по општини, во 2020 година, соопштение*. Достапно на: <https://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstение.aspx?rbtxt=7>

Државен завод за статистика на Република Северна Македонија, *Резултати од Анкетата за работна сила, 2021 година*, соопштение. Достапно на: https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/2.1.22.05_mk.pdf

Државен завод за статистика на Република Северна Македонија, *Магистри на науки и специјалисти, 2021 година*, соопштение. Достапно на: https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/2.1.22.07_mk.pdf

Државен завод за статистика на Република Северна Македонија, *Стратегиски план на Државниот завод за статистика 2022-2024*. Достапно на: https://www.stat.gov.mk/pdf/StrateskiPlan/StrategiskiPlan_2022-2024_mk.pdf

Државен завод за статистика на Република Северна Македонија. 2022. *Жените и мажите во Северна Македонија - статистички портрет на трендовите во родовата еднаквост*. Достапно на: https://www.stat.gov.mk/PrikaziPoslednaPublikacija_en.aspx?id=88

Државен завод за статистика на Република Северна Македонија. 2023. *Жените и мажите во Северна Македонија*. Достапно на: https://www.stat.gov.mk/PublikaciiPoOblast_en.aspx?id=23&rbrObl=37

Швајцарска програма за соработка во Северна Македонија 2021-2024. Достапно на: <https://www.eda.admin.ch/deza/en/home/sdc/publications.html/content/publikationen/en/deza/programme/swiss-cooperation-programme-north-macedonia-2021-24>

Швајцарска меѓународна соработка - Годишен извештај за 2020 година: <https://admin.media-flow.ch/deza-seco-jahresbericht-2020-en#2654>

Топузовска Латковиќ, М., Борота Поповска, М., Серафимовска, Е., Чекиќ, А. и Старова, Н. 2020. *Студија за млади на Северна Македонија 2018/2019*, Фондација Фридрих Еберт. Достапно на: <https://library.fes.de/pdf-files/id-moe/15266.pdf>

Топузовска Латковиќ, М., Борота Поповска, М., Чупеска, А., Старова, Н. и Ѓоргиев, Д. 2021 година. *Студија за жените на Република Северна Македонија*, Фондација Фридрих Еберт. Достапно на: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/skopje/17560-20210318.pdf>

Тоџија, Ф. 2009. *Превенција на насилство и повреди и промоција на безбедноста во Македонија: интервенции во политиките засновани на докази*. Арх. јавно здравје. 1:39-46.

Трајановски, М. и Гештаковска Алексоска, З. 2022. *Родова еднаквост во политичкиот живот преку раст на квотата на свеста*, УНДП, 8.3.2022 (Пристапено на 29.7.2023). Достапно на: <https://www.undp.org/north-macedonia/blog/gender-parity-political-life-beyond-electoral-quota>

Туна, Е. и Петровска-Митревска, Б. 2017. *Мултидимензионална анализа за сиромаштија во Република Северна Македонија*, We Effect - Шведска организација за развој. Достапно на: <https://www.eapn.eu/wp-content/uploads/2011/10/EAPN-Multidimensional-poverty-analysis-Macedonia-2017-1243.pdf>

ОН, Комитет за елиминација на дискриминацијата врз жените. 2018. *Завршни согледувања за шестиот периодичен извештај на Република Македонија*, CEDAW/C/MKD/CO/6. Достапно на: <https://digitallibrary.un.org/record/1656543?ln=en>

ОН, Совет за човекови права. 2019. *Универзален периодичен преглед - Република Северна Македонија*, 24 јануари 2019 година. Достапно на: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/MKIndex.aspx>

ОН Северна Македонија. 2020. *Цели за одржлив развој, Доброволен национален преглед (ДНП)*. Достапно на: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/26388VNR_2020_Macedonia_Report.pdf

ОН Северна Македонија, *Заедничка анализа на земјата, ажуриран извештај за Северна Македонија 2021*. Достапно на: <https://northmacedonia.un.org/en/157996-common-country-analysis-update-2021>

ОН Северна Македонија, *Заедничка анализа на земјата, ажуриран извештај за 2021, 2021/22 HDR Техничка белешка*. Достапно на: https://hdr.undp.org/sites/default/files/2021-22_HDR/hdr2021-22_technical_notes.pdf

UN Women. 2015. *Пекиншка декларација и платформа за акција*. Достапно на: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/01/beijing-declaration>

UN Women. 2020. *Исполнете го ветувањето, забрзајте ги промените: Преглед на родовата еднаквост во Европа и Централна Азија 25 години по Пекинг*. Достапно на: <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2020/10/Beijing%20Report-min.pdf>

UN Women. 2022. *Жените и мажите во Северна Македонија - статистички портрет на трендовите во родовата еднаквост*. Достапно на: https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2022-10/EN_WandM-NMK-Report_WEB_0.pdf

UN Women. 2022. *Родова еднаквост во спортот во Северна Македонија*. Достапно на: <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2022/11/gender-equality-in-sport-in-north-macedonia>

Стратегиски план на UN Women 2022-2025. Достапно на: <https://www.unwomen.org/en/unwomen-strategic-plan-2022-2025>

УНДП. 2017. *Регионално истражување за Ромите 2017: Основни факти за земјата*. Достапно на: <https://www.undp.org/eurasia/publications/regional-roma-survey-2017-country-fact-sheets>

УНДП. 2018. *Краток преглед на состојбата на Ромите: Поранешна Југословенска Република Македонија*. Основни факти. Достапно на: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/eurasia/Factsheet_FYROM_Roma.pdf

УНДП. 2020. *Социоекономска процена на влијанието на КОВИД-19 во Северна Македонија* [Верзија 1, 12 јуни 2020]. Достапно на: <https://www.greenpolicyplatform.org/sites/default/files/downloads/resource//Socio-Economic%20Assessment%20North%20Macedonia.pdf>

УНДП. 2021. *Анализа на случаи на феминциди: убиства на жени во Република Северна Македонија 2017-2020*. Достапно на: https://www.mk.undp.org/content/north-macedonia/en/home/library/democratic_governance/Analysis-of-Cases-of-Femicides.html

УНДП, *Извештај за човековиот развој 2021/22*. Достапно на: https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22pdf_1.pdf

УНФПА, *Детски брак во Поранешна Југословенска Република Македонија (Преглед)*. Достапно на: <https://eeca.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/unfpa%20macedonia%20overview.pdf>

УНХЦР. 2020. *Северна Македонија пристапи кон клучниот договор за бездржавјанство, 7.1.2020* (Пристапено на 27.7.2023). Достапно на: <https://www.unhcr.org/news/news-releases/north-macedonia-accedes-key-statelessness-treaty>

УНХЦР Северна Македонија, *Основни факти*, февруари 2021 година. Достапно на: <https://www.unhcr.org/6172aee7f.pdf>

УНХЦР Северна Македонија, *Основни факти*, септември 2021 година. Достапно на: <https://www.unhcr.org/60d09560d.pdf>

Стејт департмент на САД. 2022. *Извештај за трговија со луѓе: Северна Македонија*. Достапно на: <https://www.state.gov/reports/2022-trafficking-in-persons-report/north-macedonia/#:~:text=As%20reported%20over%20the%20past,restaurants%2C%20bars%2C%20and%20nightclubs>

СЗО. 2021. *Старите лица и пристапот до здравствена заштита во Северна Македонија*, Копенхаген: Регионална канцеларија на СЗО за Европа. Достапно на: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/339644>

СЗО. 2021. *Сексуално и репродуктивно здравје и права, Инфографик, Северна Македонија 2021 година*. Достапно на: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/349683/WHO-SRH-21.148-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

СЗО. 2021. *Здравствени системи во акција: Северна Македонија*. Достапно на: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/349234>

СЗО. 2021. *Основни факти: Здравствената нееднаквост и КОВИД-19 во Северна Македонија*. Достапно на: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/345237>

Светска банка. 2020. *Северна Македонија, Индекс на човековиот капитал 2020, извештај*. Достапно на: https://databankfiles.worldbank.org/public/ddpext_download/hci/HCI_2pager_MKD.pdf

Светска банка. 2023. *Жените, бизнисот и законот, Северна Македонија 2023, извештај*. Достапно на: <https://wbl.worldbank.org/content/dam/documents/wbl/2023/snapshots/North-macedonia.pdf>

Светски економски форум. 2022. *Извештај за глобалниот родов јаз за 2022 година*. Достапно на: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf

Клиника Жан Митрев. 2020. *Само една четвртина од жените бараат лекарска помош во периодот на менопауза (веб-страница), 5.3.2020 [Пристапено: 28.7.2023]*. Достапно на: <https://zmc.mk/blog/samo-chetvrtina-od-zhenite-baraat-lekarska-pomosh-vo-period-na-menopauza/y>

АНЕКС

Методолошко објаснување

Профилот на родовата еднаквост во Северна Македонија е изработен според методологијата на UN women и се заснова врз детална анализа на податоци и преглед на постојните информации што ги собираат националната агенција за статистика и други централни и локални институции; постојни извештаи, студии и сеопфатни родови анализи спроведени во Северна Македонија во различни области на политики; законодавни, институционални, оперативни и рамки на политики за родова еднаквост; како и други релевантни документи и извештаи, вклучително и оние што се доставуваат до меѓународните тела. Подготовката на Профилот се состоеше од различни фази на собирање податоци, анализа и валидација. Во различни фази беа вклучени различни релевантни засегнати страни што разговараа и дадоа сеопфатен и детален преглед на состојбата на родовата еднаквост и зајакнувањето на жените во Северна Македонија.

Првата фаза од подготовката на документот се состоеше од преглед на постојната документација и детална секторска родова анализа на релевантните национални политики, стратегии, закони и други релевантни документи, што се достапни на интернет или се доставени од релевантните институции и министерства, како и меѓународни конвенции, стратегии и акциски планови што се релевантни за унапредување на состојбата на родовата еднаквост и зајакнувањето на жените во Република Северна Македонија. Во оваа фаза, исто така, беа консултирани различни анализи и истражувања за посеопфатен преглед на состојбата на родовата еднаквост и зајакнувањето на жените.

Втората фаза од подготовката на Профилот вклучуваше консултации со релевантните засегнати страни што се одржаа со лично присуство или преку интернет. Се организираа консултативни состаноци за да се разговара за клучните теми и да се утврдат приоритетите во областа на родовата еднаквост за земјата во целина и како фокус за наредниот период. Се одржаа консултации со 24 партнери од агенциите на ОН во земјата, Владата, вклучително и родовите институционални механизми и партнерите од меѓународната заедница.

Листа на одржани интервјуа:

Име презиме	Институција/организација	Датум
Светлана Цветковска Елена Грозданова Мабера Камбери Дарко Доцински Младен Фрчковски Маја Папатолевска Мирјана Алексевска	МТСП	17.02.2022
Јасмина Марковска Антоанела Станковска Будимир	ДЗС	18.02.2022
Ирена Николов	ЗЕЛС	21.02.2022
Билјана Стевкова	Министерство за одбрана	22.02.2022
Жанета Попоска	ОБСЕ	21.02.2022
Ирена Иванова	Делегација на ЕУ	15.02.2022

Име презиме	Институција/организација	Датум
Татјана Темелкоска	РЦО/ОХЦХР ОН	16.02.2022
Јасмина Белчовска-Тасевска	РЦО ОН	
Лилиан Кандиќјан		
Сања Бојаниќ	УНДП	16.02.2022
Артур Ајвазов	УНИЦЕФ	16.02.2022
Тихомир Николовски	УНХЦР	17.02.2022
Жаклина Гештаковска Алексовска	УНФПА	24.02.2022
Афродита Шалја-Плавјанска		
Емил Крстановски	МОТ	Written
Катерина Спасовска	ИОМ	
Весна Ивановиќ Кастареде	UN Women	Written

Исто така, на 14 февруари 2022 година се одржа онлајн консултативен состанок - дискусија во фокус-група со претставници од граѓански организации и тоа: Македонско женско лоби, Национален совет за родова еднаквост, Здружение на бизнис жени, Реактор - Истражување во акција, Квина тил Квина, Полио Плус - Движење против попреченост, Хелсиншки комитет за човекови права, Рурална коалиција, ЦИКП - Центар за истражување и креирање политики, Центар за управување со промени, Лулуди, Агора, Новинари за човекови права и ЕХО. Целта на фокус- групата беше да се разговара за напредокот во состојбата на родовата еднаквост и зајакнувањето на жените во земјата од перспектива на локалните заедници, да се утврдат предизвиците и пречките што треба да се надминат и да се разгледаат остварливи стратегии за постигнување родова еднаквост во Северна Македонија, како и потребите од развој на капацитети за подобро спроведување на релевантното законодавство, политиките, стратегиите и мерките за унапредување на родовата еднаквост и зајакнувањето на жените.

Последната фаза од подготовката на Профилот се состоеше од три сесии за валидација со различни засегнати страни, кои се одржаа во форма на хибридни состаноци, со можност за лично учество и преку интернет, на платформата „Зум“. Покани за учество на сесиите за валидација беа доставени до засегнатите страни што учествуваа на консултативните состаноци, како и до други релевантни засегнати страни, кои можеа да дадат релевантни повратни информации за главните наоди, заклучоци и препораки на Профилот. Краток преглед на Профилот беше доставен до релевантните засегнати страни пред сесиите за валидација, а на сесиите националните консултанти ја презентираа сеопфатната анализа. Коментарите и забелешките што беа дадени на сесиите за валидација беа соодветно вклучени во конечната верзија на Профилот. Првата сесија за валидација се одржа на 18 април 2023 година со претставници од граѓанските организации: Реактор, ЦИКП, Здружение на бизнис жени, Хелсиншки комитет за човекови права, Радар, Национален совет за родова еднаквост, ХЕРА, Флорозон, Рурална коалиција, Отворена порта/Ла Страда, Квина тил Квина и Акција Здруженска. Втората сесија за валидација се одржа на 19 април 2023 година со претставници од националните институции: Министерство за труд и социјална политика, Секретаријат за европски прашања, Агенција за вработување, Министерство за здравство, Министерство за внатрешни работи, Кабинет на заменикот на претседателот на Владата задолжен за политики за добро владеење, Агенција за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, Државен завод за статистика, Министерство за одбрана и Министерство за надворешни работи. Третата сесија за валидација се одржа на 20 април 2023 година со претставници од меѓународната заедница: Канцеларија на постојаниот координатор на ОН (РЦО ОН), УНДП, УНФПА, УНХЦР, ИОМ, МОТ, ОБСЕ, Амбасада на Словачка, Амбасада на Шведска, Амбасада на Швајцарија, Амбасада на Франција и Делегацијата на ЕУ.

Документот помина процес на стручен преглед во различните фази од неговото изготвување и финализирање. Тој беше прегледан од колегите од Регионалната канцеларија на UN Women за Европа и Централна Азија и од колегите од Канцеларијата на UN Women во Северна Македонија, со експертиза во различни области релевантни за Профилот. Коментарите и придонесите што беа дадени во текот на процесот на преглед соодветно се вклучени во конечниот документ.

Профилот претставува резиме на контекстот во кој е подготвен, со анализа на моментната состојба на човековите права, состојбата на родовата еднаквост во моментното политичко опкружување, постигнувањата во рамките на Агендата 2030 до денес и истакнување на важноста на поддршката од партнерите. Во документот се анализира рамката на политики и правната рамка што е во сила во Северна Македонија, со фокус на меѓународните обврски за родова еднаквост, националното законодавство и стратегиите што националните институции ги имаат донесено, како и постојните родови институционални механизми. Профилот излегува од рамките на квантитативна анализа и вклучува и квалитативна анализа на тесните грла и главните пречки во постигнувањето родова еднаквост во Северна Македонија. На крајот, Профилот придонесува за унапредување на партнерството меѓу ОН и Северна Македонија кон постигнување на Агендата 2030 и Целите за одржлив развој со тоа што обезбедува преглед на состојбите и можностите за заедничко дејствување.

UN Women North Macedonia
Blvd. VMRO 7/10, Skopje, North Macedonia
www.eca.unwomen.org/en
www.facebook.com/unwomenskopje